

TREĆI DEO

KNEŽEVI VINOGRADI

Posle pada Kraljevog Stola (kota 206) na red su došli i ostali kraljevsko-kneževski posedi, kao što su: Kneževo Belje, Kneževi Vinogradi, lovište Haljevo, Aleksandrov Dvorac, Banova Kosa. Dakle, mnoga dobra, privatna lovišta i dvorci. Ne bi se moglo reći da su igrom slučaja ovi posedi u Baranji dobili ovakve kraljevsko-kneževske nazive. Nakon pripajanja Baranje Kraljevini Jugoslaviji, nekadašnji austrougarski vlastelinski posedi prešli su najvećim delom u ruke kralja Aleksandra, njegovog brata kneza Pavla i ostalih Karađorđevića. Baranjski seljaci, nekadašnji kmetovi, promenili su samo svoje gospodare i postali „kraljevski” biroši, čuvari lovišta i dvoraca.

Pitomo baranjsko selo Kneževi Vinogradi, sa oko 3.000 stanovnika,¹ postalo je iznenada poprište velike bitke i poslednje uporište elitne i ozloglašene Branderburške divizije na jugoslovenskoj teritoriji. Ovde će izvršiti svoju neslavnu karijeru još jedna nemačko-kvislinška formacija — 13. SS „Handžar” divizija. Posle Kneževih Vinograda ove dve divizije pretaće da postoje kao samostalne združene formacije, a njihovi ostaci biće prikupljeni u Mađarskoj i Austriji radi reorganizacije i popune drugih jedinica.

Desetkovani u ogorčenim petnaestodnevnom borbama sa našim snagama, ostaci pomenutih nemačkih divizija napuštali su komad po komad plodne baranjske zemlje da bi se najzad našli u poluokruženju na poslednjim, jugoistočnim brežuljcima Belomanastirske grede.

¹ Prema popisu iz 1931, Kneževi Vinogradi imali su 2.902 stanovnika, od toga: 1.356 Mađara, 294 Nemca, 833 Srba itd.

Na tim brežuljcima, u rejonu Kneževih Vinograda i Belog Manastira, spremali su se za svoju poslednju, odsudnu odbranu. Na toj izbočini, kod Kneževih Vinograda, odakle se front oštro lomio prema jugu, trebalo je još malo izdržati i sačekati dolazak dugoočekivane 1. brdske divizije (od koje su stigli samo neki delovi) i ostalih svežih snaga 22. nemačkog armijskog korpusa. Ali kako izdržati i preživeti danonoćne juriše udruženih crvenoarmejaca i jugoslovenskih partizana, sve češće su se pitali demoralisani nemački vojnici. Uz to, ostali su gotovo bez municije a time i bez efikasne podrške svoje artiljerije, avijacije i tenkova. Sve češće pozivanje starešina na firerovo naređenje — „borba do poslednjeg” — dovodilo je pripadnike ovih dveju nemačkih divizija do uverenja da su žrtvovani radi spasavanja velikog nemačkog Rajha. Od nekad elitnih i brojčano jakih nemačkih divizija ostalo je još svega nekoliko bataljona. Doduše, general Felmi je smanjio širinu fronta Branderburške i „Handžar” divizije na svega četiri kilometra (od pust. Jasenovac do sela Kamenca).

Levo, na poslednjim uzvišenjima Belomanastirske grede, južno do sela Popovca i reke Karašice, sa krajnjim naporom branila se 44. pešadijska „Hoh und Dojčmajster” divizija. Odande je još dopirala žestoka streljačka i artiljerijska vatra. Uprkos pogodnim uzastopnim položajima i kategoričkim naređenjima komandanta Jugoistoka i zabrani daljeg povlačenja, linija odbrane ove divizije neprekidno se lomila i pomerala na zapad. Nakon snažnih dvodnevni juriša svežih sovjetskih divizija (113. i 19. divizije), general fon Rost je bio primoran da napusti Branjinu i taktička uzvišenja Belomanastirske grede: kote 223, 216, 222, 229 i trigonometrijsku tačku 243 (Kamenjak). Uvodeći u borbu tek prispeli bataljon 118. lovačke divizije, general Rost je očajnički nastojao da zatvori nastalu brešu i poveže probijeni front svoje divizije na liniji Kneževo—Popovac—popovački Vinogradi (kota 206) i Popovačko Brdo (tt. 241)—Gornje Brdo. Bio je to uzaludan posao. Njegova 44. „Hoh und Dojčmajster” divizija, kojom se toliko ponosio, raspadala se pod snažnim udarcima korpusa generala Kravcova. Toliko očekivana i obećavana pomoć koju mu je uputio general Jozef Kibler sa Sremskog

fronta predstavljala je kap vode u uzavreloj pustinji. Katastrofa je bila na pomolu. To brzo uvidaju i njegovi pretpostavljeni generali Felmi i De Angelis i maršal fon Vajks. Po starom običaju, oni uzroke svojih neuspeha traže kod potčinjenih: „...Četrdeset četvrta divizija je zatajila...”, ili „...U 44. diviziji primećuje se pojava rasula...” — konstatuje se u Operativnom dnevniku Komande Jugoistoka u dane 25. i 26. novembra 1944. godine.¹

U nemogućnosti da sa jugoslovenskog ratišta odvoji i dovede ijednu drugu jedinicu i, naravno, da bi sa sebe skinuo odgovornost, maršal fon Vajks, 25. novembra ponovo urgira kod generala Jodla, načelnika Vrhovne komande, da njegov Memorandum preda Hitleru i da mu referiše „o situaciji severno od Drave”.² Očekivao je i još je verovao, da će Vrhovna komanda najzad shvatiti svu ozbiljnost situacije i narediti komandantu Grupe armije „Jug” da mu hitno uputi oklopni korpus generala Vajta, koji je, po njegovom mišljenju, jedini bio u stanju da blagovremeno interveniše i zaustavi dalji prodor 57. sovjetske armije kod Duboševice i Udvara.

A Rusi su tamo zaista dobro pritisnuli. Pošto je ovladao i selima Branjina i Duboševica, general Kravcov orijentiše glavne snage 64. streljačkog korpusa (113. i 19. diviziju) prema komunikaciji Mohač—Beli Manastir. Trebalo je što hitnije preseći ovu najvažniju rokadnu saobraćajnicu i onemogućiti dalji manevar jedinica 68. nemačkog korpusa, a time i stvoriti što povoljnije uslove za uvođenje u borbu 6. gardijskog korpusa.

U tom trenutku 6. gardijski korpus i 32. motomehanizovana brigada nalazili su se već na batinskom mostobranu, duž komunikacije Batina—Draž—Topolje, spremni da budu uvedeni u borbu na pravcu Udvar—Nemet Bolj—Pečuj. Komandantu 6. gardijskog korpusa, generalu Kotovu, naredeno je da obrazuje jake prednje odrede od motomehanizovanih i brzopokretnih jedinica radi osvajanja važnijih otpornih tačaka, raskrsnica i radi presecanja odstupnice neprijateljskim snagama u povlačenju.

¹ A VII, NAV, NT. 311, f. 191, str. 450—463. prevoda.

² Isto, str. 452.

Neprijateljskoj obaveštajnoj i izviđačkoj službi nije promaklo ovo grupisanje i velika koncentracija sovjetskih operativnih rezervi i motomehanizovanih delova. Iz njihove dokumentacije saznajemo da je štab 68. nemačkog korpusa već tada raspolagao podacima da se na objedinjenom batinsko—apatinskom mostobranu nalazi glavnina 57. sovjetske armije. Izvidanjem iz vazduha i preko svojih obaveštajnih organa, neprijatelj je utvrdio i prisustvo 4. gardijske armije na levoj obali Dunava i u pokretu prema Mohaču. Jedino što njemu još nije bilo poznato, to su bili krajnji operativni ciljevi ovih armija Trećeg ukrajinskog fronta. U memorandumu komandanta Jugoistoka još je prisutno nekoliko mogućih varijanti u tom cilju. Jedna od njih je i mogućnost da ove snage krenu preko Drave da bi razdvojile velike nemačke armijske grupacije i u susret angloameričkim saveznicima u Italiji. Ogorčene borbe i upornost naših i sovjetskih snaga duž Belomanastirske grede, pravac dejstva 75. sovjetskog korpusa i prisustvo jugoslovenskih snaga na mostobranu govorili su u prilog ove alternative. Sve ostale indicije, dobiveni podaci i vojnička logika navodili su ih na zaključak da je glavni udar ovih snaga usmeren pravcem Pečuj—Blatno jezero. Tek posle pada Mohača nemačko komandovanje se konačno oslobodilo ovih dilema i utvrdilo da je cilj nove sovjetske ofanzive u neposrednoj vezi sa Budimpeštom i oslobođenjem južne Mađarske i naftonosnih područja u rejonu Nađkanjiže.

Istorija će utvrditi da se do ovog saznanja došlo suviše kasno i da su četiri nemačke divizije razbijene zahvaljujući, između ostalog, i toj činjenici. Predugo zadržavanje glavnine 68. nemačkog korpusa na Belomanastirskoj gredi, periferno i južno od pravca glavnog udara 57. sovjetske armije, samo je ubrzalo njihovo razbijanje a većim delom i uništenje. Da bi situacija bila još teža, komandant 68. nemačkog korpusa smanjuje front ostalim divizijama na račun 31. SS dobrovoljačke divizije, koja se upravo tada nalazila na pravcu glavnog udara sovjetskih snaga. Dužina fronta ove, inače, najslabije i u petnaestodnevnom borbama desetkovane divizije iznosila je u tom trenutku oko 20 km (bezmalu, koliko i sve ostale snage 68. korpusa zajedno).

Osim toga, ova divizija je oskudevala u teškom naoružanju i u protivtenkovskoj artiljeriji. To je upravo išlo naruku 6. gardijskom korpusu i 32. motomehanizovanoj brigadi da, tako reći, iz pokreta razbiju razredenu odbranu 31. SS divizije i brzo izbiju do Pečuja. Bila je to nova taktička greška komandanta 68. nemačkog korpusa, sastojala se u pogrešnoj proceni situacije, pogrešnom grupisanju snaga i velikoj razvučenosti fronta — širokog oko 50 km.

Uočivši ovu grešku već posle pojave sovjetskih tenkova kod Udvara, generalu Felmiju nije preostalo ništa drugo nego da generalu Bertholdu, komandantu 31. SS divizije, šalje kategorička naređenja da po svaku cenu zaustavi novi sovjetski prodor u pravcu Udvara, do pristizanja 71. pešadijske divizije. Isto tako, kao što je postupao i sa prethodnim rezervama, on će biti prisiljen da i bataljone 71. divizije, postepeno, kako budu pristizali, ubacuje na pravac novog prodora. Učinjena greška se više nije mogla ispraviti.

Mora se i ovoga puta priznati da nije samo general Felmi odgovoran za ovako slabo postavljenu odbranu 68. nemačkog armijskog korpusa. Dokumenta govore da je on u toku 25. novembra, pa i ranije, zatražio od štaba 2. oklopne armije da mu odobri povlačenje desno-krilnih jedinica na jake i ranije pripremljene tzv. „Vilanj-položaje”. U uslovima opšte oskudice snaga i sredstava to bi bilo i najcelishodnije rešenje. Time bi se široko razvučeni front skratio najmanje za 15 km i čvršće povezao. Sačuvala bi se, kakva-takva, ali u to vreme još značajna borbena vrednost njegovih divizija. Ovako su bile osudene na počesno uništenje, okruženje i povlačenje pod mnogo nepovoljnijim uslovima, i to u situaciji kada se više ni „Vilanj-položaji” nisu mogli upotrebiti zbog prodora sovjetskih snaga u Pečuj i u pozadinu ovih položaja.

Umesto prihvatanja ovog umesnog predloga, komanda 2. oklopne armije uz saglasnost Komande Jugostoka ponovo zabranjuje generalu Felmiju bilo kakvo povlačenje njegovih jedinica i preti drastičnim merama prekršiocu ove naredbe. Ona će to ipak učiniti, ali, po običaju, sa velikim zakašnjenjem. Odobrenje za povlačenje svojih divizija na „Vilanj-položaje”, general Felmi

je dobio tek 27. novembra u 12.55 časova. Probojem kod Sederkenja, „Vilanj-položaje” je u tom trenutku već bila zaobišla divizija 6. gardijskog korpusa.¹

**

Posle neuspelog pokušaja da se 24. novembra ujutru, nakon oslobodenja Suze, iz pokreta i „na ledima neprijatelja” ovlada i dobro utvrđenom odbrambenom tačkom i selom Kneževi Vinogradi, 7. vojvodanska brigada utvrdila se na dostignutim položajima. Linija fronta njenih jedinica protezala se severnom i severoistočnom ivicom sela do okuke na pruzi Batina—Kneževi Vinogradi.

Desno, na liniji: kota 115—selo Kotlina i dalje na zapad prema Branjini nalazila se 73. gardijska divizija. Levo, na ranijim položajima 8. vojvodanske brigade i na liniji: Grede—Veliki Karaš—kota 83.—selo Jasenovac, pripremala se za izvršenje proboja nove neprijateljske odbrambene linije — 236. sovjetska divizija pod komandom generala Kuližiskog. Sa desnokrillnim jedinicama ove divizije, 7. vojvodanska brigada je imala samo taktičku, a povremeno i vrlo slabu vatrenu vezu. To će, kako ćemo docnije videti, biti jedna od osnovnih slabosti i uzrok naših neuspelih juriša na Kneževe Vinograde u toku naredna dva dana. Nasuprot tome, sa 209. pukom 73. gardijske divizije ostvarena je čvrsta saradnja i sadejstvo sve do izbijanja u selo Jagodnjak.

U Kneževim Vinogradima neprijatelj se dobro utvrdio, kombinujući poljsku fortifikaciju sa veštački izgrađenim objektima, utvrđenim zgradama i betonskim bunkerima. Na severnoj i istočnoj ivici sela, iskoristivši poprečne jaruge i železnički nasip, neprijatelj je iskopao rovove punog profila i ojačao ih minsko-eksplozivnim i žičanim preprekama. Za borbu protiv ruskih tenkova, duž glavnih ulica i komunikacija ukopani su protivtenkovski topovi. Pored toga, na svim pogodnim mestima iskopane su „vučje jame”, koje su poseli lovci tenkova sa protivtenkovskim pesnicama (tzv. pancersfaustgranatama). I ovde, kao i u Batini, Suzi i Zmajevcu, neprijatelj je dobro iskoristio vinogradske podrume i kuće na jugoistočnim padinama Belomanastirske grede.

¹ Isto, str. 463. i 469. prevoda.

Valovito i nadvišeno zemljište jugoistočno od sela, u pravcu Jasenovca, Nemci su poseli jakim osiguravajućim delovima. Sa ovog dobro organizovanog pretpolja oni su efikasnom vatrom kontrolisali Vrbak i delimično poplavljeno zemljište u rejonu potesa Veliki Karaš i kote 83.

Pored preostalih delova Branderburške i 13. SS „Handžar” divizije, u selu su se našli i ostaci razbijene mađarske granične brigade i Pučke ustaške pukovnije „Baranja”. Demoralisana i razdražljiva zbog pretrpljenih poraza i velikih gubitaka, ova rulja očajnika, razmilevši se po seoskim kućama i podrumima, tražila je zaborava u prekomernom jelu i piću. Primenom drastičnih disciplinskih mera, pretnjama ratnim sudom i pozivanjem na firerovu naredbu, nemački oficiri su jedva uspevali da zavedu i održe red u ovoj šarolikoj masi okupatorskih i kvislinških formacija.

Da bi olakšala proboj neprijateljske odbrane i podržala jedinice 64. streljačkog korpusa u teškim borbama za najviši vrh i greben Belomanastirske grede (Kamenjar tt. 243), koji je nekoliko puta prelazio iz ruke u ruku, 7. brigada je dobila naređenje da izvrši noćni napad na Kneževe Vinograde. Trebalo je neprekidnim dejstvima čvrsto privezati za sebe relativno jake neprijateljske snage (ostatke dveju nemačkih divizija), prikupljene u ovom isturenom saobraćajnom i odbrambenom čvoru. Trebalo je sprečiti njihovo izvlačenje i prebacivanje na ugrožene sektore fronta, gde su bili usmereni vrhovi udara 64. i 75. sovjetskog korpusa. I, konačno, trebalo je kod neprijatelja stvoriti utisak da je glavni pravac udara naših i sovjetskih snaga usmeren duž komunikacija Batina—Zmajevac—Kneževi Vinogradi i dalje prema jugu, Dardi i Osijeku. Najzad, trebalo je napadati neprijatelja na što širem frontu, kako bi se otkrila slaba mesta u njegovom borbenom poretku i kroz te otvore ubacili sledeći ešeloni i brzopokretne jedinice za gonjenje.

Ovakva aktivnost na celom frontu bila je potrebna i zbog vezivanja snaga i odvlačenja pažnje sa mohačkog pravca. Tamo je u toku noći 24/25. novembra 1944. jedna divizija 21. gardijskog korpusa 4. gardijske armije počela forsiranje Dunava da bi preduzela napad na Mo-

hač. Tako se noć uoči 25. novembra pretvorila u dan na celom frontu od Vardarca i Kopačeva sve do Duboševice i Mohača. Neprekidna artiljerijska, minobacačka i streljačka vatra, svetleće rakete, požari od zapaljenih kuća i tenkova obeležavali su liniju fronta u širini od oko 50 km.

Komandant 7. vojvodanske brigade ni ovoga puta nije imao mnogo vremena za pripremu i organizaciju napada na Kneževe Vinograde. Naredenje za napad, major Ješić Ibra dobio je u prvi sumrak, a napad je morao početi što pre, jer su na celom frontu već grmeli topovi i reaktivni minobacači. Trebalo je iskoristiti ovu vatrenu kanonadu i zbunjenost neprijatelja za proboj nove neprijateljske linije na svom sektoru. Osim toga, general Kozak, komandant 73. divizije tražio je od 7. brigade jedan bataljon za ojačanje 209. puka za napad na pravcu Kotlina—Kamenac—Karanac.

Ne dvoumeći se mnogo, komandant brigade Ješić pozvao je hitno komandante 1. i 4. bataljona, Milana Stojkovića Mikaća i Mila Ninkića, i bez ikakvog uvoda izdao im kratka naređenja:

— Ti, Milane — obratio se Mikaću — sa tvojim bataljonom, napašćeš Kneževe Vinograde još večeras u 19.00 časova... Desno od tebe napadaće 209. puk i naš 4. bataljon sa četom tenkova i dve baterije „kaćuša”. Oni će svojom vatrom po Kneževim Vinogradima podržati tvoj napad. Isto tako, podržavaće te i Prateća četa naše brigade. Levo, preko pruge, uputićeš jedan vod da se poveže sa delovima 236. sovjetske divizije radi zajedničkog napada na železničku stanicu sa istočne strane.

— A ti, Mile — naredio je komandantu 4. bataljona — povešćeš svoj bataljon kroz onu udoljicu jugozapadno od Suze prema Kotlini. Tamo ćeš se povezati sa potpukovnikom Voronovim i komandantom 209. puka Sergejevima, koji napadaju preko Kamenca na Karanac. Napadaćeš na njihovom levom krilu. Po izbijanju u Kamenac, dve čete odmah orijentiši prema Kneževim Vinogradima da olakšaju napad 1. bataljona, a sa ostale dve čete produžićeš prema Karancu. Pazi i dobro utanači sadejstvo sa Rusima, naročito sa tenkistima. Kod Brke te već čeka jedan seržant, ruski izviđač, koji će

povesti tvoj bataljon na polazne položaje — završi ma-
jor Ješić i otpusti komandante bataljona.

Hladan novembarski dan se bližio kraju. Noć, koja se brzo spuštala na Belomanastirsku gredu i plodne baranjske oranice, hitala je da svojim tamnim velom prekrije krvavo razbojište i prekine ovu neizdržljivu artiljerijsku vatru. Na sumornom horizontu najpre su se izgubila iz vida neosvetljena baranjska sela i talasasti brežuljci pod vinogradima. Tama je ubrzo progutala i rovove opletene bodljikavom žicom. Neprijateljski vojnici su odahnuli, očekujući da će bar do ponoći ostati na miru od naših neprekidnih napada i dejstva ruske artiljerije. Odmor im je sada bio potrebniji od hrane i municije. San se neprimetno uvlačio u njihove rovove. I naši borci su takođe sa olakšanjem dočekivali noć, ali ne radi odmora, iako im je bio potreban. Prvom bataljonu 7. brigade bila je to peta uzastopna noć provedena bez smene u jurišima i rovovima. Izgubili su već svaku predstavu o vremenu.

... Zmajevac, Ratište, Suza, Derjan i sad Kneževi Vinogradi, brojali su borci noći po probijenim neprijateljskim linijama i zauzetim naseljenim mestima. Oni stariji i veštiji nekako su se i snalazili. Oguglali na mitraljeske rafale i eksplozije granata, koristili bi i najmanje zatišje da odremaju. Zaspali bi u tren oka, između dva juriša, pucnja, presamićeni preko grudobrana, u krateru eksplodirane granate ili sklupčani na dnu blatnjavog rova. Mladi borci su to nespavanje teško podnosili. Teže nego noćne juriše, kojih je u jedinicama 51. divizije bilo više nego dnevnih.

Severoistočno od sela, na samoj komunikaciji i desno od nje, nalazila se 1. četa 1. bataljona. Mala uvalica, sa usečenim seoskim putem koji je vodio prema potesu Derjan i ruskim položajima, omogućavala im je dobar pregled i zaklon od neprijateljske vatre. Levo od puta do pruge spremala se za napad 4. četa, dok se jedan ojačani vod 3. čete nalazio sa istočne strane želzničke pruge u vatrenoj vezi sa delovima 236. sovjetske divizije. Ostatak bataljona bio je u drugoj borbenoj liniji spreman da stupi u borbu na pravcu 1. čete. Pozadi 1. bataljona na jugozapadnoj ivici Suze nalazio se 3. bataljon 7. brigade u ulozi drugog ešelona i 2. ba-

taljon u opštoj brigadnoj rezervi. Četvrti bataljon je već bio u pokretu prema Kotlini radi sadejstvovanja sa 209. sovjetskim pukom 73. gardijske divizije.

Odmah po povratku iz štaba brigade komandant 1. bataljona izdao je kratko naredenje i počeo sa vatrenom pripremom napada. Sa komandrom tenkovske čete i komandantom artiljerije 73. sovjetske divizije utanačeno je da u 18.55 časova jedan vod tenkova T-34 izbiže na prvu borbenu liniju i podrži juriš 1. bataljona. Istovremeno su i dve baterije „kaćuša” imale zadatak da izbace po dva rafala reaktivnih zrua po prednjem kraju neprijateljske odbrane i Kneževim Vinogradima. Nakon toga, crvena raketa izbačena sa komandnog mesta 1. bataljona trebalo je da označi početak opšteg juriša naše i ruske pešadije i podržavajućih tenkova. Posle proboja glavnog neprijateljskog odbrambenog položaja trebalo je uvođenjem drugog ešelona slomiti neprijateljski otpor u ostalim delovima sela i produžiti njegovo gonjenje u pravcu pustare Karanac i dalje prema Jagodnjaku. Tako je trebalo da bude... A ispalo je drugačije.

Primivši naredenje za pripremu napada, komandiri četa su požurili da iskoriste poslednje trenutke predvečerja za preciziranje zadataka, uočavanje orijentira i određivanje pravaca napada svojim vodovima.

Oslonjen laktovima na ivicu grudobrana, mladoliki i plavokosi vodnik Borislav Dostanić trudio se da objasni svojim borcima i komandirima odeljenja zadatak njihovog voda. Neposredno pred batinsku bitku, on je došao sa jednomesečnog podoficirskog kursa. Nekadašnji bombaš 1. bataljona, sada komandir voda, s mukom je pokušavao da primeni ono malo teorijskog znanja, stečenog na kursu, na sadašnje uslove ratovanja. Njegovi golobradi i nedoučeni borci, većinom iz jugoistočne Bačke, malo šta su razumeli od vodnikovog vojničkog izražavanja. Jedno su ipak shvatili: njihov vod treba da izvrši juriš preko najjače tučenog brisanog prostora, duž puteljka koji iz severoistočnog dela sela vodi na železničku prugu. Ispred njih se nalazio najgušći splet bodljikavih žica i više bunkera.

Za ovo nekoliko teških dana borei su imali prilike da dobro upoznaju novog komandira voda. Divili su

se njegovoj hrabrosti i hladnokrvnosti. Zavoleli su tog veselog i sramežljivog omladinca, stolarskog radnika iz Rume. Ovoga puta Borino dečačko lice bilo je smrknu-
to. Brinuo se zbog one četiri stotine metara uzorane oranice koju je trebalo savladati do prvih neprijateljskih rovova, načičkanih automatskim oružjem i bodljivom žicom. Još više su ga brinuli bunker i utvrđene kuće na ivici sela. Do njih je trebalo preći još 300 metara brisanog prostora. Ali naređenje se moralo izvršiti. Tešilo ga je ipak to što će se napad izvoditi noću i što će na njegovom pravcu dejstvovati vod ruskih tenkova. Tako je bar rečeno. A to mu je potvrdio i zamenik komesara čete Velimir Surdučki, koji je došao da mu pomogne u pripremama i izvođenju juriša. Trebalo je samo sačekati da ruski tenkovi pređu prvu borbeni liniju pešadije. I krenuti s njima na juriš.

Desetak minuta pre 19.00 časova na frontu je zavladao kratko zatišje. Jedino su sa grebena Belomanastirske grede i dalje štekali mitraljezi. Njihovo udaljeno štepovanje više je ličilo na prećutni poziv na večerje i počinak. I pored toga što su znali da ubrzo treba da počne napad, umorni borci jedva su se branili od sna. Četni i vodni rukovodioci nestrpljivo su gledali prema usamljenoj kući. Očekivali su crvenu raketu i zvuk ruskih tenkova. Sekunde su sporo odmicale.

Izenada, kada su već mnogi poverovali da će ova blagotvorna tišina duže potrajati, kroz noć je odjeknula komanda na ruskom jeziku:

— Agonj! ... Agonj!

Uporedo s njom začula se naredba: „Pali!” To su komandanti artiljerijskog divizionu 73. gardijske divizije i komandir Prateće čete 7. brigade izdavali naređenja za otvaranje vatre. Nakon toga front na sektoru Kneževih Vinograda ponovo je oživeo. Grmelo je na sve strane. Neprijateljski vojnici, ljuti zbog prekinutog sna, odgovorili su dugim rafalima. Sve dok se na nebu nisu ukazale vatrene munje. Samo dva rafala reaktivnih gardijskih minobacača bila su dovoljna da ih ponovo nateraju u blatnjave rovove, duboka skloništa i podrume. Zveket gusenica i buka tenkovskih motora, koji su se od Suze približavali liniji fronta, ponovo ih je izvukla na vatrene položaje. Ubrzo je nemačka artiljerija odgo-

vorila snažnom vatrom po ranije pripremljenim rejoni-
ma. Najviše su tukli komunikaciju u visini kote 109.
Odande je dopirala i buka tenkova. Tu je bio najuži,
prema tome, i najkritičniji prolaz za tenkove, jer se i
komunikacija nalazila na samoj ivici Belomanastirske
grede. Levo se prostirala poveća baruština, a desno
brdovito zemljište ispresecano vrtačama i poprečnim
uvalama.

Jakom koncentracijom artiljerijske vatre neprija-
telj je uspeo da uspori a na pravcu 1. bataljona i da
privremeno zaustavi dalje kretanje tenkova i njihovo
izbijanje u prvu borbenu liniju. Ceini tenk je ipak uspeo
da se probije do položaja 1. čete, ali je ovde naišao na
jaku vatru protivkolskih topova i isturenih i prikrivenih
specijalno obučениh lovaca tenkova, sa protivtenkov-
skim pesnicama. Pošto mu je jedna granata oštetila
gusenice, tenk je nemoćno zastao. Uverivši se da su
Nemci na ovom pravcu organizovali jaku protivtenkov-
sku odbranu, komandir ruske tenkovske čete je zausta-
vio dalje nastupanje svojih tenkova. Zahtevao je da mu
naša pešadija najpre otvori prolaz kroz neprijateljske
položaje. Tako je 7. brigada već na početku napada bila
lišena podrške ruskih tenkova. Ubrzo je i sovjetska arti-
ljerija prebacila svoju vatru po dubini neprijateljske
odbrane i svela je gotovo na vatru iznurivanja. Neprija-
teljski rovovi su ponovo oživele. Posednute zgrade i bun-
keri ostali su gotovo neoštećeni. Trebalo je, dakle, golim
grudima ići na utvrđene neprijateljske položaje. Sed-
moj brigadi to nije bilo prvi put. Ipak, računalo se da
će bar ovde, gde su bili najjači neprijateljski položaji,
biti i veća podrška sovjetske artiljerije i tenkova.

Medutim, rusko komandovanje je imalo svoju tak-
tiku. Naredenjem da se neprijatelj napadne na celom
frontu, oni su, pored potpunog vezivanja i angažovanja
neprijatelja, želeli da otkriju i najslabija mesta u nje-
govom borbenom rasporedu. Bila je to jedna vrsta nasil-
nog izvidanja na širokom frontu. Tek tada bi ruski
komandanti na ova mesta usmeravali glavninu svoje
tehničke, ljudstva i naoružanja i, naravno, postizali bolje
rezultate nego kad bi se tvrdoglavo držali jednog prav-
ca. Ovakvo postupili i kod Kneževih Vinograda. Preko
svojih vrlo sposobnih izviđača, preobučениh u nemačke

uniforme, koji su znali nemački, i bili upućeni u neprijateljsku pozadinu, Rusi su tačno saznali raspored neprijateljskih jedinica i njihove položaje. Po jakoj protivtenkovskoj i artiljerijskoj vatri sovjetski komandanti su ocenili da je težište odbrane neprijatelja na ovom delu fronta u Kneževim Vinogradima. Zato su komandanti 73. gardijske i 236. sovjetske divizije već od prvog napada nastojali da zaobidu ovo jako neprijateljsko uporište. Komandantu 7. brigade je naredeno da ipak nastavi sa frontalnim napadom i time olakša obuhvat i proboj neprijateljske linije zapadno i jugoistočno od Kneževih Vinograda.

Čim se „sa brda“, iz pravca Kotline i kote 115, začula jaka streljačka i automatska vatra, major Ješić je ispalio crvenu raketu. Na pomoć tenkova se više nije moglo čekati.

Prvi bataljon je krenuo na juriš snažno i silovito. Borei su jedva sustizali svoje rukovodioce, koji su žurili da se što pre dohvate neprijateljskih rovova i prvih kuća u selu kako bi time smanjili sopstvene gubitke. Neprijatelj je u prvi mah bio iznenaden, ali čim je osetio da ovde napada samo pešadija, bez podrške tenkova, brzo je sredio svoje redove i njegov otpor je postajao sve žešći.

Četvrta četa je u prve rovove upala bez većih teškoća. Zbunjeni i bunovni Nemci i „fesaroši“ nisu uspeali čestito ni da se dohvate oružja a već su bili zasuti bombama i kratkim rafalima automata. I pored toga što je imao da pređe najduži brisani prostor, Bora Dostanić je sa svojim vodom prvi izbio pred prednje neprijateljske položaje. Prešao je preko njih bez zadržavanja i produžio prema drugoj odbrambenoj liniji neprijatelja. Oduševljen prvim i relativno lakim uspehom i zanet gonjenjem ustaša isteranih iz prednjih rovova, žurio je da se što pre dohvati prvih kuća. Uz put je borcu hrabrio i požurivao. Tek kad je izbio pred neprijateljski bunker i zadobio laku ogrebotinu po obrazu, shvatio je da to neprijateljski mitraljez bije po streljačkom stroju njegovog voda. Ranjeno je i nekoliko boraca. Dvojica ustaša koji su bežali ispred njegovog voda pokošeni su mitraljezom iz nemačkog bunkera. Bila im je to i nagrada za revnosnu službu.

— Lezi! — komandovao je vodnik Dostanić, a odmah zatim dodao:

— Bombaši, napred!

Iz stroja se digoše dva omladinca-Bačvanina. Jedan iz Nadalja, drugi iz Žablja. Pripremali su bombe i dogovarali se kako najlakše da se približe bunkeru. Sa nekoliko prigušenih reči vodnik im je objasnio kako i sa koje strane da pridu bunkeru. Zatim je naredio dvojici najbližih puškomitraljezaca da otvore vatru na puškarice bunkera.

U želji da što pre izvrši svoj zadatak, suvonjavi bombaš Milan skočio je prema bunkeru baš u trenutku kada je naš puškomitraljezac zastao da promeni doboš. Nije prešao ni desetak metara, pao je bez jauka, zakačen rafalom nemačkog „šarca”. U ruci je čvrsto stiskao neaktiviranu bombu. Ni drugi bombaš nije stigao do bunkera. Kad se pridigao da napravi poslednji skok, nemački mitraljezac ga je teško ranio u obe noge. Ostao je pored žičane ograde.

Prekorevajući sebe zbog gubitka dvojice bombaša, i ljut na mladog puškomitraljesca što nije dobro „poklopio” otvore na bunkeru i štitio svoje drugove, Dostanić je uzeo bombe, naredivši političkom delegatu Nikoli Bogiću da preuzme komandu vodom. Uprkos protivljenju partijskog rukovodioca čete Velimira Surdučkog, počeo je da se privlači neprijateljskom utvrdenju. Vičan tome poslu, vešto se provukao ispod spleta bodljivih žica i za tili čas se našao kraj bunkera. Sačekao je trenutak da nemački šardžija pokuša da zameni ispaljeni redenik, a onda je ubacio prvu bombu. Odjeknula je potmula eksplozija, mitraljezac je ućutao. Posle druge bombe pozvao je svoje borce i bez zadržavanja pridružio se jurišu ostalih vodova, koji su već prilazili prvim kućama. Neprijatelj se ogorčeno branio. Njegova vatra bila je sve ubitačnija, a taktika sve lukavija. Jednom takvom lukavstvu naseli su Bora i njegovi borci, „šajkaši”.

U jeku najžešće borbe iz poveće kuće začuo se ženski glas:

— Ovamo, drugovi, Nemci su pobjegli! . . .

Pretpostavljajući da ih to obaveštava neka patriotkinja, meštanka i ne razmišljajući mnogo, Bora i nje-

govi borei poleteše prema usamljenoj zgradi. Iz nje su mogli kontrolisati čitavu ulicu, a njeni zidovi bili su dovoljno debeli da ih zaštite od ove paklene vatre. Tako su, bar, mislili. Preskočivši povisoku ogradu, našli su se u prostranom dvorištu. Vrata kuće bila su otvorena. Odande je dopirao ženski glas. Trojica boraca potrčaše prema vratima. Blesak rakete osvetlio je za trenutak zidove poveće prostorije. Izgledala je prazna. No tek što su zakoračili u prostoriju, iz pomrčine ble-snuše sečiva ustaških kama:

— Kolji komunističku bandu! — odjeknuo je kroz noć vrisak pripadnika koljačke „Handžar” divizije.

Trojica mladih Bačvana brzo su savladana. Jedan je, pre nego što mu je nož prerezao grlo, povukao oroz svoga automata. Osvetio je sebe i svoje poklane drugove ubivši dvojicu legionara i teško ranivši trećega.

Istovremeno je i u dvorištu došlo do neopisivog meteža. Iznenadni blesak svetlećih raketa zatekao je poveću grupu boraca na otkrivenom prostoru. Sa okolnih zgrada zasu ih kiša metaka iz dotle pritajenih neprijateljskih puškomitraljeza i automata. Prvi rafal presekao je život hrabrom vodniku Bori Dostaniću. Pod unakrsnom neprijateljskom vatrom s njim je poginulo još osam boraca 4. čete. Pri odbijanju jakog neprijateljskog protivnapada, koji je ubrzo usledio, poginuo je i poznati borac bivšeg Šajkaškog odreda Velimir Surdučki, zamenik komesara čete, zatim četvorica njegovih zemliaka iz Nadalja, pa trojica iz Đurđeva, dvojica iz Srbobrana, po jedan iz Kaća, Gospođinaca, Starog Vrbasa...

U teškoj borbi prsa u prsa, pri odbijanju neprijateljskog protivnapada, poginuo je i zamenik komandira čete Milorad Debeljački, a teško su ranjeni komesar čete Dušan Savatić i vodni delegat Nikola Bogić. Uprkos teškim gubicima, naročito u rukovodećem kadru, četa je uspela da zadrži neprijateljski protivnapad i da se održi na dostignutoj liniji sve do naredenja o povlačenju na polazni položaj.

Posebnu teškoću predstavljala je veza sa Rusima, tj. sa delovima 236. sovjetske divizije. Po planu, trebalo je da ona napadne selo sa istočne strane, u pravcu železničke stanice. Međutim, već na početku napada,

osetivši da se neće lako probiti, general Kuližicki je na ovom pravcu ostavio samo najnužniji deo snaga, a glavninu divizije uputio južno od Kneževih Vinograda, s namerom da ih zaobiđe. Nemci su to osetili i, dejstvujući pored pruge na spoju između nas i Rusa, počeli su da zaobilaze levo krilo 1. bataljona.

Na desnom krilu, na pravcu napada 1. čete, situacija je bila još teža. Napadajući na vrlo uskom prostoru, između puta i strme ivice Belomanastirske grede, 1. četa je morala da se bori za svaku kuću, za svaku stopu zemljišta. U energičnom jurišu zauzela je prvu grupu kuća, ali je neprijatelj jakim i koncentričnom vatrom zaustavio njeno dalje napredovanje. Zapavši već na početku u teške ulične borbe, komandir čete je pokušao da je nekako izvuče sa ovog pravca. U zauzetim kućama ostavio je jedan vod ojačan teškim mitraljezima i protivtenkovskim puškama, a ostatak čete je uputio uvalicom na „brdo”. Nameravao je da obuhvati i severozapadni deo sela sa pravca kote 106 i da vatrom „odozgo” istera neprijatelja iz utvrđenih kuća. Osim toga, po pomeranju vatre sa pravca kote 115 i sela Kotline, on je ocenio da su naš 4. bataljon i 209. puk 73. sovjetske divizije već u početku uspeli da se probiju do neprijateljskih položaja u Kamencu i potesu Golupče. Uspeh desnog suseda pružao mu je mogućnost da pokuša da zaobide levi bok neprijatelja ispred sebe.

Neprijatelj, međutim, kao da je očekivao ovakav razvoj situacije, pa je na tom pravcu blagovremeno postavio jako borbeno obezbeđenje, sa dosta automatskog oružja. Iskoristivši postojeće vrtače i uvalice, uspeo je da se dobro utvrdi i prikrije. Ali glavno iznenađenje čekalo je naše borce tek pošto su se razvili u strelce i pošli u napad. Na samoj ivici Belomanastirske grede, neposredno iznad ušorenih kuća, nalazila su se seoska gumna sa plastovima slame i kukuruzovine. Borci su ih iskoristili kao zaklon od neprijateljske vatre i tako uspeli da zaobidu grupu kuća na drumu odakle se neprijatelj najžešće branio. Činilo se da više ništa ne bi moglo da zadrži njihov juriš.

Desnokrilni vod je, doduše, već naišao na neprijateljsko borbeno osiguranje, ostavljeno u vrtači južno od kote 106. Odatle se začula i jaka mitraljeska vatra,

ali ni komandir čete ni komesar bataljona, Đoško Jovanović Popa, koji se nalazio u njegovoj blizini, nisu pridavali neki značaj ovom „čarkanju“. Naredili su boricima da odšrafe bombe i pripreme se za juriš. Komandir čete se taman pripremao da izda ovo naređenje kad je u njegovoj neposrednoj blizini buknuła vatra.

Planuo je najpre jedan stog slame, zatim drugi, pa treći... Videlo se kao usred dana. Nemci su zapaljivim mecima zapalili seoska govna da bi osvetlili bojište. Velike vatre koje su buknule gotovo odjednom, osvetlile su i ceo severoistočni deo sela, na koji je napadala 7. brigada. Dobra vidljivost omogućila je neprijatelju preciznije gadanje. Na iznenadene borce 1. čete sručila se prava kiša kuršuma. Među prvima je poginuo komesar čete Momčilo Pavlović, stari borac i komunista iz Sarajeva. Neposredno pred bitku vratio se u stroj sa još nezaraslom ranom na glavi. Uprkos izričitom naređenju pomoćnika komesara bataljona Vlade Đurića Bosanca da se vrati u sanitet, nije želeo da izostane iz borbe i svoje čete.

Ocenivši da je neprijatelj otkrio njegovu nameru prema cesti i da bi povlačenje kroz zapaljene stogove i preko brisanog prostora bilo opasno, komandir čete Đorđe Milekšić naređuje juriš u pravcu severne ivice sela. Tu je naišao na još žešću vatru, ovog puta i sa svoga desnog boka. Pošto je zaustavio njegov juriš, neprijatelj je odmah prešao u protivnapad. Uz krajnje požrtvovanje, 1. četa je uspela da zaustavi neprijateljski protivnapad i da se održi na severoistočnoj ivici sela, ali osetno proredena. Tom prilikom veliku ulogu odigrao je desnokrilni vod, koji se zaustavio u vrtacama, jugoistočno od kote 106. Sačekavši da podivljali i polupijani stroj ustaša izade na osvetljeni brisani prostor, on je bočnom i plotunskom vatrom opustošio njihove redove. Svoje lukavstvo sa zapaljenim stogovima, neprijatelj je sada osetio na sopstvenoj koži.

Prvi vod 1. čete, pod komandom vodnika Drage Kalafatovića i političkog delegata Slavice Đurđević Bele, najdublje je prodro u Kneževe Vinograde. Na tom uskom prostoru između ceste i usečene ivice Belomnastirske grede ovaj vod je dejstvovao kao samostalna i dobro uvežbana jurišna grupa. Sticajem okolnosti, u

njemu je bilo najviše starih boraca koji su se odlično snalazili u noćnim i uličnim borbama. Preskačući seoske ograde, provlačeći se kroz kanale i propuste, borci su se, prosto, takmičili ko će prvi ubaciti bombu u kuću ili podrum, odakle je neprijatelj pružao uzastopan otpor. Nijedan nije hteo da zaostane za svojim rukovodiocima. Posebno je imponovala mala, skromna i uvek vedra Bela, koja nije znala za strah i prepreke. Čovek nikada ne bi pomislio da se u krhkoj, plavokosoj, šesnaestogodišnjoj devojci krije tolika snaga, ratno iskustvo i hrabrost. U brigadi je važila kao jedan od najboljih bombaša i više puta je pohvaljivana. Prilikom napada na Ilok uletela je u neprijateljsku kolonu, misleći da je naša. Nemci su je uhvatili i povelili na streljanje. Nisu je vezali, smatrajući da je nejak a devojčica u partizanskoj uniformi, a ona im se otela i pobjegla. Uz put je naišla na jednog našeg teškog ranjenika i iznela ga na Frušku goru. Sinoć, uoči napada na Kneževu Vinogradu, njen vod je bio iznenada zahvaćen jakim minobacačkom vatrom. Sedela je oslonjena ledima na jedno drvo i bacala kamenčiće u lokvicu vode ispred sebe. Jedna mina pala je nedaleko od nje i zatrpała je blatom i zemljom. Svi su mislili da je mrtva. Kada se dim razišao, ugledali su je na istom mestu. Obrisala je lice umazano blatom i produžila da baca kamenčiće... Takva je bila Slavica Đurđević ili, jednostavno, Bela iz Kuzmina.

U 1. vodu nalazila se i Bojana Vujin, četna bolničarka, Martinčanka, Slavičina najbolja drugarica. Bila joj je slična po godinama, po veseloj naravi, po neustrašivosti. Razlikovale su se jedino „po funkciji”. Bojana je bila bolničarka, ali nije volela tu dužnost. Tražila je da je prebace u borcu. Uvek je nastojala da se u borbi nađe pored mladog i snažnog Mandelošana Steve Đurđevića. Volela je da mu pridržava redenic dok je on tukao po neprijatelju. Naročito po ustašama, s kojima je još od ranije imala neprečišćene račune. U borbi kod Male Vašice otela je jednom ustaši pušku iz ruku i lupila ga po licu. Ljutila se što je morala ne samo ovu nego još nekoliko u borbi otetih pušaka da predaje nekom novom borcu i da se ponovo vraća bolničarskom rancu. Proklinjala je dan kada je, po dolasku u parti-

zane, pristala da ode na sanitetski kurs. A bila je najbolja bolničarka 1. bataljona. U Zmajevcu je samo za jednu noć iznela i previla 17 boraca.

Takve su bile naše ratne drugarice i borci 7. vojvodanske brigade. Takva je bila i Ana Radovanov iz Vrbasa, i Katica Maksič iz Futoga, i Nana iz Rivice, i Nina iz Grabovca, i Smilja iz Batajnice, i Duša iz Neština, i svih 111, koliko ih je bilo u brigadi. O svakoj bi se mogla napisati neka priča, pa i čitav roman. Bez njih naše brigade, pa i naša borba, ne bi bile ono što su bile. One su unosile vedrinu, smeh, raspoloženje i optimizam u naše redove, one su mnogo doprinele da se naše jedinice osećaju kao jedan jedinstveni kolektiv, kao jedna velika porodica. One su nam prve priskakale u pomoć ne samo prilikom ranjavanja nego i kad nam je zatrebalo najobičnije dugme za šinjel, kad nas je trebalo očistiti od vašiju ili utešiti zbog pobijenih roditelja i spaljenih domova. Borcima, mlađim po godinama, prerano otrgnutim od svojih porodica, one su zamenjivale majku, stariju sestru, drugaricu.

Zauzeti žarom borbe i relativno lakim uspehom, borci 1. voda zastali su tek kada su izbili na seosku raskrsnicu. Njihovi susedi su ostali daleko iza njih. Zbog jake bočne vatre sa železničkog nasipa, 4. četa je zaostala negde na sredini ulice. Po sve udaljenijoj vatri odozgo, sa „brda”, shvatili su da se ostali vodovi njihove čete nisu uspeli probiti sa te strane. S leve, nezauzete strane ulice ugledali su iza sebe nemačke vojnike u šlemovima kako pretrčavaju ulicu i posedaju zgrade iz kojih su ih malopre proterali ručnim bombama. Znači, našli su se odsečeni gotovo u centru utvrđenog neprijateljskog uporišta.

Desetina Radovana Pejčića Peće napadala je kroz seoska dvorišta ispod zasečenih litica. Stari i iskusni borac, koji je sa 2. vojvodanskom brigadom prošao celu istočnu Bosnu, Peća je pronalazio sada i najmanje pukotine u neprijateljskom rasporedu, zaobilazio posednute kuće i prosto vukao ostale desetine za sobom. Njegovi borci, naročito puškomitraljesci Steva Dordević i Franja Slankamenac, naterivali su neprijateljske vojnike da iskaču iz kuća i da se spasavaju.

Pri pokušaju da zaobiđe utvrđenu zgradu sa suprotne strane ulice pao je mitraljezac Franja. Bojana mu je prva priskočila. Videla je da mu više ne može pomoći pa je dograbila njegov puškomitraljez i ispraznila ga u prozore utvrđene zgrade. Dok je menjala doboš, pogodila ju je tromblonska mina. Depepejac je učutao, i Bojana s njim. Pogođen po drugi put, zauvek je učutao i mitraljezac Franja. U nastojanju da ubaci bombu kroz otvor na zazidanom prozoru, ranjen je i četni kurir Pavo, suvonjavi, visoki Bosanac. Neprijatelj se ogorčeno branio. Ocenivši da je mnogo jači i da je ovo izolovan prodor naših slabijih delova, neprijatelj je postao još drskiji.

— Predajte se, partizani Opoljeni ste! — dovikivali su im pripadnici 13. SS „Handžar“ divizije, pripremajući se da izvrše protivnapad i likvidiraju ovu grupu hrabrih boraca, koja je prođrla u centar njihovog uporišta. Obruč se sve više stezao. Ostalo im je još svega nekoliko zgrada, iz kojih su odbijali sve češće nalete neprijatelja. Ranjenika je bilo sve više. Od zapaljive mine iz lakog nemačkog minobacača buknuo je krov kuće iz koje se branila Slavica Đurđević Bela, sa drugom desetinom. Jednom mladom borcu, Bačvaninu, zapalila se odeća. Bacio se na pod, pokušavajući da ugasi vatru. Pritrčala mu je Bela i prekrila ga svojim šinjelom. Zadobio je teške opekotine po celom telu.

Posle još jednog neprijateljskog juriša u vodu je ostalo svega 14 boraca. Poginula je i bolničarka Ana Radovanov iz Starog Vrbasa, poginuli su i borci Milan Begečki i Petar Savkov iz Nadalja. I Radoslav Milošev iz Kaća, i Vojin Kostić, takođe iz Nadalja.

Ocenivši da će ih neprijatelj potpuno uništiti ukoliko i dalje ostanu u zauzetim zgradama, vodnik Kalafatović odlučuje se na proboj u pravcu zaostalih delova bataljona. Prikupivši preostale borce, posle kraće vatrene pripreme, Kalafatović je prvi iskočio na ulicu. Za njim su poskakali i ostali. Nemci su bili iznenađeni ovako drskim prepadom. Krčeći put bombama i kundacima, Kalafatović se ubrzo našao van prvog neprijateljskog obruća, ali još podosta udaljen od 4. čete. Neprijatelj je pošao u poteru za njim. Obavešten o pravcu

njihovog prodora, komandir jedne nemačke čete, sa oko dva voda pešadije, krenuo im je u susret iz severoistočnog dela sela.

Pri odsjaju rakete, Kalafatović je ugledao nemački streljački stroj, koji mu je išao u susret. Za leđima je i dalje čuo psovke i uzvike svojih gonioaca, ustaša i „fesaroša”. Ostavio je Slavicu sa još dva borca da vatrom svojih automata privremeno zaustave i jedne i druge. Sa preostalih desetak boraca skrenuo je sa glavne ulice u seoske bašte i dvorišta.

Neprijatelj nije primetio ovaj Kalafatovićev manevar. U želji da što pre likvidira tu zaostalu grupu partizana, preduzeo je istovremeno s obe strane juriš prema mestu gde se nalazila Slavica Đurđević. Radosna što je varka uspeła i što su Nemci i ustaše, ne prepoznavši se u ovoj pomrčini, poleteli jedni na druge, Slavica se povlačila za Kalafatovićem, ali jedan zalutali metak pogodio je ovu neustrašivu omladinku. Probijajući se kroz neprijateljsku vatru i pomrčinu, drugovi su je teško ranjenu izvukli iz Kneževih Vinograda.

U poslednjem jurišu prema položajima 4. čete ranjen je i puškomitraljezac Steva Đorđević. Ozlojeđen zbog Bojanine smrti, Steva je celo vreme pucao iz stojećeg stava i svojim rafalima krčio put ostalima. Pogoden u rame, i dalje je trčao napred, vukući zdravom rukom svoj puškomitraljez. Pretrčavši još stotinak metara, pao je ponovo pogoden.¹ Prepustivši ga dvojici boraca da ga ponesu, Kalafatović je zgrabio njegov puškomitraljez i ubrzo se sa svojom grupom našao iza poslednje neprijateljske odbrambene linije. Još svega desetak metara delilo ih je od položaja 4. čete njihovog bataljona. Pri odsjaju vatre jasno se video zalegli neprijateljski stroj. Plašeći se da ih neprijatelj ne otkrije pre vremena, Kalafatović je naredio borcima da zalegnu i da se, puzeći, što više približe nemačkim položajima. Delilo ih je još svega dvadesetak metara. Sačekavši da se neprijateljska vatra prema 4. četi malo utiša, Kalafatović je zavitlao ručnu bombu u neprijateljski rov i komandovao:

¹ Slavica Đurđević živi danas u Beogradu, a Steva Đorđević u Sremskoj Mitrovici kao ratni vojni invalidi.

— Jurriš, drugovi! Napred, Prva četa! Napred, Sedma vojvodanska! ... — Pobacavši svoje bombe, desetak boraca 1. voda pojurilo je za svojim vodnikom.

Izenadeni zbog juriša naših boraca iza svojih leđa, nemački vojnici nisu stizali da svoje oružje okrenu u tom pravcu. U opštem metežu desetar Peća je naleteo na jednog mnogo snažnijeg nemačkog vojnika. Držeći ga levom rukom za grudi, Nemač je grozničavo trzao nešto sa svoga pojasa. Začas je u njegovoj desnoj ruci ble-snula oštrica noža. U prvom zamahu Nemač je rasekao šinjel i zaparao Pećinu levu mišicu. Shvativši da je u životnoj opasnosti, Peća se još jače priljubio uz korpu-lentnog Švabu, pokušavajući da zubima dohvati njegov grkljan. Izenada, kada je već izgubio svaku nadu da će preživeti ovaj trenutak, na Švabino desno rame sruši se tupi udarac kundaka. Švaba se, jauknuvši od bola, okrete da vidi kakva mu opasnost pretila sa te strane. Peća iskoristi taj momenat i zgrabi Švabin nož...

Peća je tek kasnije saznao da mu je život spasao borac Nikola Stefanović. Uskočivši među nemačke vojnike, Stefanović je mlatio puškom oko sebe kao batinom, pa je tako zahvatio i Pećinog Švabu.

Kalafatovićev poziv na juriš prihvatili su i borci 4. čete. Kroz noć i eksploziju ručnih bombi, sa suprotne strane nemačkih položaja, iz stotinu grla naših boraca odazvalo se gromoglasno: „Napred, Sedma vojvodanska! ...”

Branderburžani nisu izdržali ovaj iznenadni i dvostrani juriš naših boraca. Povukli su se prema glavnoj ulici i železničkom nasipu. Na bojištu je ostalo oko 30 mrtvih i ranjenih pripadnika ove divizije. Zaplenjena su tri puškomitraljeza, jedan teški mitraljez i dva minobacača. Četvrta četa je iskoristila ovu priliku i ponovo zaposela desetak kuća u severoistočnom delu sela. Tu je zadržana snažnom vatrom sa sledeće neprijateljske odbrambene linije.

Da bi iskoristio uspeh 4. čete i održao se u severoistočnom delu sela, komandant 1. bataljona ubacuje u borbu i 3. četinu. To je pomoglo 4. četi da se uz teške ulične borbe pomeri još malo napred. Treća četa se razvila za borbu na ravničarskom i blatnjavom zemlji-

štu između sela i železničke pruge. U prvom naletu uspe-
la je da se uklini u ovaj prostor sve do poprečnog nasi-
pa, koji spaja putnu i železničku komunikaciju, sever-
no od stanice Kneževi Vinogradi. Tu je zadržana jakom
i unakrsnom mitraljeskom i minobacačkom vatrom.

Da bi likvidirao opasan prodor 3. čete, neprijatelj
oko ponoći preduzima dotad najjači protivnapad. U re-
jonu železničke stanice prikupio je bataljon pešadije,
jedan vod tenkova, divizion jurišnih topova i dve čete
minobacača. Neprijatelj je, verovatno, uočio da se duž
železničke pruge nalazi spoj između naših i sovjetskih
jedinica i da je to, ujedno, i najslabija tačka našeg bor-
benog poretka. Delovi 236. sovjetske divizije imali su na
nasipu samo neznatna borbena obezbeđenja. Između 1.
bataljona i tih delova sve do tog trenutka nije postojala
gotovo nikakva veza. Neprijatelj je baš tu preduzeo pro-
tivnapad. Bio je to očajnički pokušaj da ponovo preuz-
me inicijativu i povrati poljuljani moral svojih jedinica
u uporištu.

Stab brigade i borci 1. bataljona bili su iznenađeni
kad su na svom levom krilu začuli huku nemačkih ten-
kova i samohotke. Ne očekujući neprijatelja sa te stra-
ne, komandir 3. čete je na železnički nasip uputio samo
jedan vod boraca i jednu protivtenkovsku pušku. Ra-
čunao je da su tamo sovjetske jedinice... A Nemei su
baš tuda navalili.

Već po prvim topovskim hicima moglo se oceniti
da neprijateljski tenkisti i artiljerci pucaju nasumice i
da se nesigurno kreću po neosvetljenom terenu. Najviše
muke zadavao im je jedan ruski mitraljezac iz sastava
236. sovjetske divizije, koji se sa svojim „maksimom“
ukopao na železničkom nasipu. Nepristupačan za nepri-
jateljske tenkove, on je u jednom trenutku zaustavio
njihovu pešadiju, koja se kretala sa obe strane pruge.
To je našem i ruskom vodu omogućilo da se čvršće
povežu i da usklade svoje dejstvo. Srčani ruski mitra-
ljezac nije prestajao da puca ni kada su oko njega po-
čele da eksplodiraju minobacačke i topovske granate.
Rešen da istraje do kraja, on je prosto prkosio smrti
i nemačkim vojnicima koji su mu se približavali u sko-

kovima. U kratkim intervalima do ušiju naših boraca dopirala je tiha, a zatim sve glasnija borbena ruska pesma:

*... Vintovačka bjej, bjej,
Vintovačka bjej...
Krasnaja vintovačka,
Fašiste razgromej...!*

Borci 7. vojvodanske brzo su prihvatili ovu popularnu rusku koračnicu, ali jedna neprijateljska granata nije dozvolila hrabrom sovjetskom mitraljescu da je završi. Poginuo je sa prkosnom pesmom na usnama. Njegov pomoćnik, slomljenih ruku, odbačen je sa železničkog nasipa.

Izlažući se smrtnoj opasnosti, prema ranjenom mitraljescu potrčala je bolničarka Katica Maksić Kaća. Nije se obazirala na kišu čeličnih zrna koja su padala oko njenih nogu. Uspela je da mu se približi i da ga odvuče u blatnjavi kanal pored nasipa, a onda ga je uprtila na svoja slabačka pleća. U susret Kaći, koja je klecala pod teretom, potrčao je jedan borac. Ali nekoliko koraka od svog položaja pao je pokošen iz nemačkog mitraljeza. Tada je priskočio drugi borac. Prebacio je ranjenika na svoja leđa i požurio se prema našim položajima. Nije prešao ni desetak metara kada je iznenada posrnuo i pao zajedno sa ranjenim mitraljescom.

Kaća je opet bila sama. Sada sa dva ranjenika...

Istovremeno, čim su uništili rusko mitraljesko gnezdo, Nemci su ponovo krenuli na juriš, rešeni da se probiju kroz našu proredenu i nedovoljno povezanu odbranu. Krenuli su i nemački tenkovi. Železnički nasip služio im je kao zaklon i orijentacija. Išli su pravo prema položajima ruskog voda... I tada, kada se činilo da niko više neće zaustaviti njihov prodor, odjeknula je jedna, a brzo zatim i druga eksplozija. Čelni tenk je zahvatio plamen. Uništen je flašama sa zapaljivom smešom i protivtenkovskim bombama. Zaustavljen je na samom grudobranu jednog ruskog streljačkog odeljenja, od kojeg je ostalo svega nekoliko teško ranjenih

¹ „Puško moja bij, bij, puško moja bij. Crvena puško moja fašiste uništi.“

boraca. Svi su radije izginuli, ali se nisu povukli sa svojih položaja. Drugom tenku su nišandžije naših protivtenkovskih pušaka pokidale gusenice i zaustavile ga u blizini naših rovova. Treći tenk se nije usudio da dalje prati svoju pešadiju. Sačekao je još neko vreme u zaklonu železničkog nasipa, a onda se približio oštećenom tenku, zakačio ga i odvuкао u selo.

Ostavši sama između dve vatre, sa dva teška ranjenika, Kaća je rešila da pokuša da izvuče obojicu. Blesak svetleće rakete omogućio joj je da nedaleko od sebe uoči uvalicu obraslu žbunjem i korovom. Tamo je odvuκla najpre crvenoarmeјca, zatim se odmah vratila po ranjenog borca 7. brigade. Da li će uspeti, pitala se, jer se, nemački streljački stroj naglo približavao, žureći se da probije našu odbranu, koja je ovde bila vrlo tanka...

Da bi zaustavio protivnapad neprijatelja, komandant bataljona je na ovaj pravac uputio i 2. četu, koja se dotle nalazila u rezervi. Neprijatelj se u tom trenutku već probio duž železničkog nasipa, na spoju sa delovima 236. sovjetske divizije i sve više zaobilazio bok 1. bataljona. U pokušaju da uspostave vezu sa sovjetskim jedinicama, dve naše patrole naletele su na neprijateljski streljački stroj, na suprotnoj, istočnoj strani nasipa. Da ne bi pao u okruženje, naš levokrilni vod je bio prinuđen da se povlači i pruža uzastopnu odbranu duž železničkog nasipa. Tom prilikom veliku ulogu odigrali su puškomitraljesci Andrija Čatak i Paja Katanović. Vešto menjajući svoje položaje, oni su efikasno tukli bočnom vatrom po neprijateljskom streljačkom stroju i naterali ga da zalegne i uspori svoje napredovanje. Druga četa je na taj način mogla da se razvije za borbu i postavi bočno u odnosu na neprijateljski napadni klin. To je iskoristila i Kaća. Uspela je da izvuče ranjenog borca i da ga prikrije u uvalici pored ruskog mitraljesca. Dalje nije mogla i da je htela. Ispred nje je zalegao nemački streljački stroj, koji je otvorio žestoku streljačku vatru iznad njihovih glava. Iza nje je bio poveći brisani prostor, odakle su naši borci odgovarali istom merom. Znala je da će se Nemci ponovo dići na juriš čim ućutkaju Andrijin „šarac” i Pajin „dobošar”. Tako su uradili i posle uništenja ruskog mitraljeza. Pre-

krila je ranjene borce granjem i korovom i ostala porod njih.

Posle jake desetominutne vatre, nemački oficiri su ponovo krenuli svoje zalegle vojnike na juriš. Nisu se više obazirali na naše puškomitraljeze sa železničkog nasipa koji su i dalje kosili njihove zbijene redove. Bili su višestruko nadmoćniji i osetili su da se pred njima nalazi još dvadesetak naših boraca sa tri puškomitraljeza. Zato su i jurišali tako smelo i samouvereno... Levokrilni vod 1. bataljona doživeo je istu sudbinu kao i desnokrilni vod 236. sovjetske divizije, trenutak ranije. Bio je, tako reći, pregažen. Njegovi ostaci — desetak boraca sa ranjenim puškomitraljescima — povlačili su se prema našim polaznim položajima. Tamo su ih prihvatili delovi 3. bataljona.

U međuvremenu, 2. četa se razvila za borbu. Pritajila se nedaleko od nasipa, okrenuta prema neprijatelju koji je još jurišao. Tu je bio i komandant bataljona. Čekao je da neprijatelj potpuno izloži i otkrije svoj levi bok. Od komandanta brigade dobio je naredenje da povuče bataljon iz Kneževih Vinograda na polazne položaje. Još je oklevao. Hteo je da se naplati osionom neprijatelju i olakša 1. i 4. četi brže izvlačenje iz sela.

Još neko je čekao da Nemci odmaknu što dalje. Bila je to Kaća sa njenim ranjenicima. Pipajući po mraku, pokušavala je da im zaustavi krvarenje i pritegne zavojima iskidane krvne sudove. Shvatili su svoju nezavidnu situaciju i trudili se da priguše bolove. Naročito crvenoarmejac, kome je granata raznela obe podlaktice. Škripao je zubima dok mu je odsecala parče kože na kojoj je visio patrljak desne ruke. Šapatom je preklinjao da ga ubije i ne dozvoli da ga Nemci živog zarobe. Kaća ga je milovala po obrazu i umirivala tihim rečima:

— Ostaćeš ti u životu. A posle rata srešćemo se negde u Jugoslaviji ili u Sovjetskom Savezu. Za Nemce se ne brinite. Samo budite mirni. Imamo još četiri bombe. I moj pištolj. Živi se nećemo dati. Poslednja bomba je naša.

Pritajenim dahom posmatrala je nemački streljački stroj dok je preskakao i zaobilazio živicu u kojoj su se prikrili. Osluškiivala je psovke i razgovor zadihanih neprijateljskih vojnika svud oko sebe. Iznad njihovih

glava zapraštale su puške, a barutni dim štipao im je oči. Ubrzo je neprijateljski streljački stroj ponovo krenuo napred, a Kaća sa svojim ranjenicima ostala je pozadi neprijatelja.

Juriš 2. čete i delova 4. čete u otkriveni bok neprijateljskog bataljona bio je tako snažan i iznenadan da su Nemci bezglavo okrenuli nazad. Daleko ispred svojih boraca, sa automatom u rukama, trčao je zamenik komesara čete Novica Okanović. Borci su ga jedva sustizali. Da bi se zaštitili od ovog silovitog bočnog juriša, Nemci su bacali ručne bombe. Jedna je teško ranila hrabrog zamenika komesara.

Neprijateljski protivnapad je odbijen. To je ostale delove bataljona oslobodilo teških uličnih borbi i mogućeg okruženja u severoistočnom delu sela. Po naredenju komandanta, 1. bataljon se povukao na svoj polazni položaj.

Prilikom povlačenja, jedna grupica neprijateljskih vojnika, da bi zadržala juriš 3. čete, pokušala je da iskoristi živicu u kojoj se nalazila Kaća sa ranjenicima. Ne oklevajući, ona je aktivirala, jednu za drugom, dve ručne bombe i bacila ih u pravcu Nemaca. Pobjegli su i ne sačekavši treću eksploziju. Za sobom su ostavili jednog teškog ranjenika i nekoliko pušaka. Kaća je dograbila jednu pušku i otvorila vatru za Nemcima. Tu su je pronašli borci 3. čete. Tako su krajnjim zalaganjem i dovitljivošću ove krhke crnooke omladinke spašena dva ranjena borca. Crvenoarmejcima su još iste noći amputirane ruke, ali je ostao u životu. Sigurno se još seća hrabre jugoslovenske bolničarke Kaće.

KOTLINA, KAMENAC, KARANAC, KOZARAC ...

Čudna je ova baranjska zemlja. Neobična i obična, istovremeno. Bogata i siromašna. Brdovita i ravničarska. Plodonosni humus i močvarna slatina. Čudni su i njeni stanovnici. Slični, a opet nekako različiti, i po socijalnoj i po nacionalnoj strukturi. Jedinstveni i pode-

ljeni. Povezani istom sudbinom i životom i razjedinjeni različitom verom i politikom.

Neobična su i baranjska sela. Razbacana i razvučena po kotlinama i pustarama, a istovremeno zbijena i ušorena kraj putnih i železničkih komunikacija. Neobična su čak i imena tih sela, a opet su umnogome i slična.

Na površini od svega desetak kvadratnih kilometara i na rastojanju od tri do četiri kilometra jedno od drugog smestilo se pet baranjskih sela. Živi tu zajedno i složno, a opet nekako odvojeno, oko 10.000 Baranjaca: Madara, Nemaca, Srba, Hrvata. Sve su to vredni i poštteni ratari, stočari, vinogradari. Slični, i opet različiti po načinu života, jeziku i običajima. Evo imena tih sela: Kotlina, Kamenac, Karanac, Kozarac, Kneževi Vinogradi. Mnoga počinju i istim slovom. Sva su u nečemu slična, a opet različita . . .

*
**

Nemci nisu izdržali snažan i jednovremeni napad naših i sovjetskih jedinica na celom frontu. Ogorčeni otpor pružili su duž grebena Belomanastirske grede na položajima u Popovačkim Vinogradima, Klenovcu, Velikom Brdu, Begovcu i na komunikaciji Kneževi Vinogradi—Beli Manastir.

Prvi rezultati napada 73. gardijske divizije potvrdili su izveštaje sovjetskih obaveštajaca o rasporedu i koncentraciji neprijateljskih snaga na ovom sektoru. Naročito dragocene podatke preneo je uoči samog napada jedan sovjetski izviđač, crnpurastog lica i kudrave kose. Preobučen u uniformu nemačkog nižeg oficira, ovaj sovjetski vojnik, inače Jevrejin nemačkog porekla, vršljao je dva dana po nemačkim položajima. Nazad se probio preko položaja 1. bataljona 7. brigade sa ranije pripremljenom lozinkom i znacima raspoznavanja. Iz njegovog detaljnog izveštaja sovjetsko komandovanje je zaključilo da su Nemci najslabiji između sela Kotlina i Kneževi Vinogradi i da se tu, verovatno, nalazi i spoj između Branderburške i 44. nemačke divizije. Na to ih je upućivala i činjenica što su se u selima Kamenac i Karanac nalazili slabiji delovi obe nemačke divizije, i to uglav-

nom pozadinski i snabdevački organi sa nešto malo artiljerije.

Sve te okolnosti uticale su da general Kozak elastičnije postavi težište svoga napada i koriguje prvobitnu zamisao manevra svoje divizije. Umesto da i dalje frontalno napada i potiskuje neprijatelja sa jakih uzastopnih položaja duž grebena Belomanastirske grede, što je neprijatelj, verovatno, očekivao, komandant 73. gardijske divizije racionalno koristi početni uspeh i pukotinu koja se iznenada ukazala na sektoru 209. puka i 4. bataljona 7. brigade. U pravcu stvorene breše kod sela Kotline general Kozak reskira svoj 214. gardijski pešadijski puk, delove 1202. samohodnog artiljerijskog puka i 49. jurišne protivtenkovske brigade. Tamo hitno prebacuje tenkovsku četvu i divizion „kačuša”, koji su prvobitno planirani za podršku napada 7. brigade na pravcu Derjan—Kneževi Vinogradi.

Usled snažnog prodora naših i sovjetskih snaga na pravcu: Kotlina—Kamenac—Karanac, oslabljenim neprijateljskim delovima nije preostalo ništa drugo nego da se užurbano povlače prema komunikaciji: Kneževi Vinogradi—Beli Manastir.

Juriš 214. streljačkog, voroponovskog puka predvodio je lično vršilac dužnosti komandanta, gardijski major Nikolaj Ivanovič Jašenko. Ovaj kršni i neustrašivi Sibirac, učesnik staljingradske bitke i nosilac visokih ordena za hrabrost, više puta ranjavan, bio je poznat u diviziji po svojoj upornosti i sklonosti ka smelim obuhvatima i obilaznim manevrima. Tako se pri izvršenju naredbe maršala Tolbuhina, da se kota 205 mora bezuslovno zauzeti, major Jašenko, na čelu 2. bataljona probio, zaobišao kotu 205 sa zapada i prisilio neprijatelja na povlačenje. Poznavajući ovu njegovu sklonost, general Kozak mu je i ovoga puta poverio sličnu ulogu.

Medutim, u susednom, 209. gardijskom, abganarevskom puku major Jašenko je imao jednog konkurenta za zlatnu zvezdu SSSR-a. Bio je to načelnik štaba ovog puka, Ivan Nikolajevič Zajcev. I on je bio gardijski major, učesnik staljingradske bitke, nosilac tri ordena za hrabrost. I on se, kao i Jašenko, isticao smelim manevrom i upornošću u borbi. Jedina razlika je bila u tome što je Zajcev išao u obuhvat kote 205 sa levog a Jašenko

sa desnog krila. Sada su obojica išli paralelno tj. jugoistočnim padinama Belomanastirske grede. Neprijatelj nije izdržao takmičenje dvojice gardijskih majora i njihovih pukova.¹

U pomenutim selima, koja dolaze jedno za drugim, jedinice 209. i 214. puka i 7. brigade zaplenile su velike količine ratnog materijala i kompletna skladišta vojne opreme.

Po izbijanju na komunikaciju Kneževi Vinogradi—Beli Manastir, general Kozak pravi zaokret i ponovo izvodi svoje snage na osnovni pravac napada određen odlukom komandanta 64. streljačkog korpusa. Ovako vešto izvedenim manevrom Kozak zbunjuje svog protivnika, iskusnog nemačkog generala Rosta i svoje snage dovodi na bok i pozadinu delova 44. nemačke divizije na Begovcu i Velikom Brdu, čime onemogućuje njihovu dalju odbranu na položajima duž grebena Belomanastirske grede. Obezbedenje svog levog boka i vezivanje jake neprijateljske grupacije u rejonu Kneževih Vinograda, general Kozak smelo i sa puno poverenja prepušta 7. vojvodanskoj brigadi.

Prodor u pravcu Belog Manastira i zauzimanje Karanca od delova 73. gardijske divizije i delova 7. vojvodanske brigade bilo je istovremeno otvaranje jedne nove breše u dotle neprekinutom i čvrsto povezanom lancu neprijateljske odbrane u Baranji. Posledice ovog uspešno izvedenog manevra bile su mnogo teže nego što su Nemci u početku mogli predvideti. Zabijanjem oko 7 kilometara dubokog i 3—4 km širokog klina u glavni odbrambeni položaj neprijatelja na Belomanastirskoj gredi, razdvajalo je i dovelo u poluokruženje dve dotle najjače združene grupacije u Baranji: 44. pešadijsku i Branderburšku diviziju. Udružene i čvrsto oslonjene bokovima jedna na drugu, one su bile kičma odbrane 68. nemačkog armijskog korpusa, sve dok su sa svojim podređenim delovima (92. motomehanizovanom, 13. SS „Handžar” i 31. SS divizijom i madarsko-ustaškim formacijama predstavljale jednu kompaktnu celinu. Razdvajanjem neprijateljskih snaga i zabijanjem sličnih kli-

¹ Arhiv VM SSSR, No 59/793756, f. 33 i 17/793756, f. 33. Jašenko i Zajcev dobili su posle batinske bitke zvanje heroja SSSR.

nova u rejonu Udvara, Popovca i južno od Kneževih Vinograda otvoren je proces konačnog raspada 68. nemačkog armijskog korpusa, pa i nemačke odbrane u Baranji i južnoj Mađarskoj uopšte.

— Za razliku od sovjetskog komandovanja, koje je u ovoj fazi batinske bitke ispoljilo mnogo više elastičnosti, naročito u pogledu izbora glavnog pravca udara, oblika manevra i grupisanja snaga — nemačko komandovanje je i dalje upadalo u iste greške. Ono se tvrdo glavo držalo početnog kordonskog rasporeda snaga, počesnog uvođenja u borbu prispelih pojačanja i aktivne zadržavajuće odbrane radi dobijanja u vremenu, sporo je reagovalo u novonastalim situacijama i kasnilo u povlačenju svojih snaga iz opasnih situacija, kada su im pretili bočni udari i opkoljavanja.¹

U ovom slučaju ne bi se moglo sa sigurnošću tvrditi da nemačko komandovanje nije uočilo značaj našeg i sovjetskog prodora kod Karanca. Iz operativnog dnevnika Komande Jugoistoka, od 26. novembra, vidi se da je uočena ova opasnost, jer se na više mesta konstatuje:

„... Neprijatelj je uspeo istočno od Belog Manastira kod s. Karanac da prodre prema zapadu do puta. Naše snage otpočele napad... Nadamo se da će se breša ponovo zatvoriti...“

Neprijatelj se preko Kamenca probio do Karanca. Ali je protivnapadom sa severa i juga odbaćen. Borbe su još u toku...“²

Nemačka komanda priznaje, dakle, da je kod Karanca stvorena nova breša i nada se da će je „ponovo zatvoriti“.

Ali, umesto da interveniše svojim obuhvaćenim krijlima, možda i celom posadom Kneževih Vinograda i odsečenim delovima južno od komunikacije Kneževi Vinogradi—Beli Manastir, gde je u to vreme, po našoj pro-

¹ O toj razlici u kvalitetu komandovanja i veštini ratovanja između nemačkog i sovjetskog starešinskog sastava u poslednjim godinama rata govori i maršal Žukov u svojoj knjizi *Usoomene i razmišljanja*, „Kultura“, Beograd, 1969, str. 627. i 787.

² Operativni dnevnik Komande Jugoistoka, A VII, NAV, NT. 311, f. 1911, str. 458—463. prevoda.

ceni, bilo oko 3.500 vojnika, nemačka komanda nastoji da pomenutu brešu zatvori jednim tek prispelim i nedovoljno pripremljenim bataljonom 1. brdske divizije.

Umesto da, u nedostatku drugih snaga, hitno usvoji predlog generala Felmija i blagovremeno naredi izvlačenje i prebacivanje svojih desnokrilnih jedinica na sledeće — tzv. „Vilanj-položaje”, komande Jugoistoka i 2. oklopne armije naređuju upornu i odsudnu odbranu na svim sektorima očigledno već razbijenog i narušenog fronta. Umesto da smelim manevrom prikupi razvučene snage 68. armijskog korpusa, nemačko komandovanje uporno nastoji da zakrpi branu koja pod naletom snažne lavine puca na sve strane. Već istog dana biće prisiljeno da prizna svoju nemoć i neuspeh izvedenih protivnapada, ali će joj biti potrebno još dva dana teških borbi da konačno sagleda posledice pogrešno postavljene odbrane. To će uslediti suviše kasno.

*
**

Nakon ovladavanja Karancem i izbijanja na komunikaciju Kneževi Vinogradi—Beli Manastir, delovi 73. gardijske divizije usmerili su svoje dejstvo, kao što smo već istakli, prema neprijateljskim položajima na Belomanastirskoj gredi. Četvrti bataljon 7. brigade ostavljen je u Karancu radi obezbedenja levog boka sovjetskih snaga i sprečavanja neprijateljske intervencije sa pravca Kneževih Vinograda.

Da bi što bolje izvršio postavljeni zadatak, komandant 4. bataljona 7. brigade, Mile Ninkić, isturio je 1. i 2. četu prema Kneževim Vinogradima. Vrlo povoljan odbrambeni položaj omogućio je ovim četama da uspešno zatvore sve izlaze sa zapadne strane i blokiraju neprijateljsku posadu u Kneževim Vinogradima. Preostale dve čete postavile su se jugozapadno i zapadno od Karanca. Jedan vod je zadržan u bataljonskoj rezervi.

U ranim jutarnjim časovima, 26. novembra, na batiškom frontu je zavlдалo kratko zatišje. Kao da je i jednoj i drugoj strani ponestalo snage za produženje borbe. Zadovoljni što su još jednu tešku noć „preturili preko glave”, borci su se prepustili lakom dremežu. Taj trenutak naglog opuštanja napregnutih nerava nije prekinula ni sve veća hladnoća i golomrazica. Otupeli i pre-

moreni refleksi postali su već imuni na bilo kakve spoljne nadražaje.

Dan je polako odmicao. U Karancu su dogorevale neke trščare dok su se u Kneževim Vinogradima još dimile zapaljene zgrade i stogovi sena. Gusti oblaci dima sa otužnim zadahom nagorele truleži i ljudskog mesa valjali su se prema položajima 4. bataljona. Bila je to svojevrsna dimna zavesa koju je neprijatelj lako mogao iskoristiti za ispad u pravcu Karanca. Desno, sa Belomanastirske grede još je dopirala jaka automatska i minobacačka vatra. Tamo je 211. puk 73. gardijske divizije uporno nastavljaao sa frontalnim pritiskom na jake neprijateljske položaje u rejonu Klenovac—Vinogradi—Veliko Brdo. Istovremeno su i 214. i 209. puk ove divizije i dalje podilazili pomenutim položajima sa istočne i jugoistočne strane. Gvzdani obruč oko glavnine 44. nemačke divizije sve više se stezao. General Kozak se očigledno pripremao da konačno prečisti račune sa svojim protivnikom nemačkim generalom Rostom.

Komandant 4. bataljona 7. brigade je znao za ove pripreme. Stoga je i smatrao da mu sa te strane ne preti nikakva opasnost, te je prema Belom Manastiru i Velikom Brdu isturio svega dva voda 4. čete. Svu svoju pažnju usredsredio je prema komunikaciji i Kneževim Vinogradima. A to ga je moglo skupo koštati!

Negde oko 09.00 časova iz niskih tmurnih oblaka ponovo se spustila kiša. Sitna, hladna i dosadna. Borci su potražili zaklone. Od vinogradskog kolja, šaše i razvaljenih plotova pravili su nastrešnice. Ili su, jednostavno, tupo zurili ispred sebe, dok im je ledena kiša prodirala kroz tek osušenu odeću. Kiša je brzo pogasila dogorevajuće vatre i rasterala dimne oblake. To je omogućilo artiljeriji da ponovo počne vatreni dvoboj. Dan je odmicao a neprijateljska artiljerija je i dalje tukla položaje 7. brigade. Naročito njenog 4. bataljona. Ruska artiljerija i naši minobacači odgovarali su istom merom. Sve češće eksplozije granata naterale su borce da se još jače pripiju uz kaljavu zemlju. Na taj način smanjivao se i krug njihovog osmatranja. Na protivnapad „razbijenog neprijatelja” niko nije ozbiljno pomišljao.

A neprijatelj se pojavio baš tada. I to sa severozapadne strane, na koju su se jutros uputile ruske jedinice

ce. Iskoristio je udoljicu, koja se od kote 148 spušta prema selu. Valovito zemljište prekriveno voćnjacima i vinogradarskim kućama, severno od puta za Beli Manastir, pomoglo je neprijatelju da se neopažen približi selu i udari iznenada na 4. bataljon.

Bili su to delovi 1. brdske divizije, koji su u toku noći prebačeni iz Osijeka u Beli Manastir. Privukli su se oprezno i prikriveno, pretpostavljajući da se u Karancu nalaze jake rnske snage. Postepeno, kada su osetili da se u selu nalaze manje snage, bez jače podrške artiljerije i tenkova, postali su drskiji i energičniji. Sa jugozapadnih i severozapadnih prilaza borba se ubrzo prenela na unutrašnjost sela i poprimila karakter žestokih uličnih okršaja, a mestimično i borbe prsa u prsa.

Uprkos postignutom iznenađenju i višestrukoj nadmoćnosti, oviiskusni vojnici i alpinisti, nisu bili u stanju da se obračunaju sa srčanim borcima 7. brigade. Do 13.00 časova ovladali su samo zapadnim i južnim delom sela. U drugom delu dve čete 4. bataljona pružale su ogorčeni otpor. Pomoćnik komesara brigade preneo im je komandantovo naređenje: zadržati neprijatelja po svaku cenu do pristizanja 3. bataljona i delova 209. sovjetskog puka.

Primirši ovo naređenje, komandant 4. bataljona, poručnik Ninkić, inače stari mitraljezac, postavio je najbliži „šarac“ na prozor prve kuće i doviknuo svojim borcima: „Ni koraka nazad!...“ Njegov primer sledili su i ostali rukovodioci.

Posle nekoliko bezuspešnih i besomučnih juriša, neprijateljski protivnapad je zaustavljen. Na ulicama Karanca, ispred položaja 4. bataljona, ostalo je tridesetak mrtvih i ranjenih pripadnika 1. brdske nemačke divizije. Da bi skršili otpor naših boraca, Nemci su u prvu borbenu liniju privukli topove i minobacače. Neposrednim gađanjem uspeli su da poruše nekoliko kuća i unište jedan naš puškomitraljez. Ubili su tri borca 4. bataljona, a tri su ranili, ali nisu uspeli da zauzmu severnu polovinu sela.

Da bi olakšao situaciju 4. bataljona, komandant 7. brigade naredio je 1. bataljonu da izvrši novi pritisak na Kneževe Vinograde, da čvršće veže jake neprijateljske snage iz ovog uporišta i spreči njihovu intervenciju

u pravcu Karanca. (Obnavljanje napada na Kneževe Vinograde zatražili su nešto ranije i komandanti 236. i 73. sovjetske divizije, jer je u 16.00 časova trebalo da otpočne opšti napadi njihovih jedinica na susednim sektorkama fronta.)

Komandantu 4. bataljona je naređeno da se priključi opštem napadu i, uz podršku jednog sovjetskog divizionara artiljerije i ojačane pešadijske čete iz sastava 209. puka, protera neprijatelja iz Karanca.

U 16.00 časova, posle kraće artiljerijske pripreme, obnovljeni su napadi naših i sovjetskih jedinica na čitavom frontu. Odlučnim i jednovremenim bočnim i frontalnim napadom 4. bataljon je prisilio delove 1. brdske divizije da se povuku na svoje polazne položaje, južno do Karanca. Iako je malo zakasnila, četa 209. puka ubrzala je povlačenje neprijatelja iz Karanca. Istom onom jarugom koju su Nemci iskoristili za svoj protivnapad, četa 209. puka se prikriveno spustila sa padina Velikog Brda i pojavila iznenada na levom boku neprijateljskog bataljona. Tako je propao i ovaj protivnapad Nemaca, u kojem su oni pretrpeli osetne gubitke. Komanda Jugostoka bila je prisiljena da prizna:

„... Istočno od Belog Manastira našim protivnapadom postignut je mali uspeh...”¹

Ponovljeni napad 7. brigade na Kneževe Vinograde vezao je neprijateljske snage za ovo uporište i sprečio njihovu intervenciju i pomeranje na susedne delove fronta. Istovremenim izbijanjem našeg 4. bataljona i delova 209. sovjetskog puka na železničku komunikaciju Kneževi Vinogradi—Beli Manastir i delova 236. sovjetske divizije na put Kneževi Vinogradi—Osijek neprijateljsko uporište u Kneževim Vinogradima našlo se u poluokruženju. Ostao je još slobodan pravac za povlačenje prema pustari Karanac i selu Kozarac. Rešeni da se bore do kraja, ostaci Branderburške i 13. SS „Handžar” divizije pripremali su se za kružnu odbranu. Za svaki slučaj, jugozapadno od sela, na brežuljkastom zemljištu, pripremljeni su i posednuti prihvatni polo-

¹ Isto, str. 458. prevoda.

žaji. Oslonjeni na železnički nasip i Kozarački kanal, sa velikim brisanim prostorom ispred sebe, ovi položaji predstavljali su solidnu narednu odbrambenu liniju.

I ovog puta juriš 1. bataljona bio je silovit. Cete su uspele da ovladaju isturenim neprijateljskim položajima i prodru u severni i severoistočni deo sela. Za razliku od sinočnog napada, sada su imale čvrsti oslonac na svom desnom krilu, odakle su napadali delovi 4. bataljona. Neprijatelj je ubrzo potisnut i sa severozapadne ivice sela. Međutim, na levom krilu situacija je ostala ista. Veza sa 236. sovjetskom divizijom i ovoga puta je podbacila. General Kuližicki svu svoju pažnju i dejstva usmerio je na sektor pustara Jasenovac—Grabovac. Tu je neprijateljski front bio relativno i najslabiji, i tu se nazirala nova pukotina u njegovom borbenom poretku. To je omogućilo neprijatelju da ponovo izvede protivnapad duž železničke pruge i ugrozi bok, a ubrzo i da zaustavi juriš 1. bataljona 7. brigade na Kneževe Vinograde.

Sudeći po ogorčenoj odbrani i žestokoj minobacačkoj i mitraljeskoj vatri, nije se moglo zaključiti da je neprijatelj popustio i da će tako lako napustiti uporište. Nešto se ipak promenilo. Protivnapadi neprijatelja bili su sve kraći i sa ograničenim ciljem. Nisu više imali ni podršku tenkova. Sve rede se čula i njihova topovska vatra. Jedino su mitraljezi i dalje nemilice kosili dugim rafalima. Tukli su iza svakog ćoška, iz svake kuće, iza svakog plotā. Brzo su menjali položaje i izbacivali iz stroja mnoge borce, gotovo sve četne i vodne rukovodioce. Komandovanje su preuzeli desetari i otresitiji borci, ali su čete i dalje jurišale. Boraca je bilo sve manje, a oružja sve više. Ležalo je razbacano po uhcama i baštama. Na njega se više niko nije osvrtao. Jedino su još „šarci” i nemački šmajseri predstavljali rado viđene trofeje. Iz zaplenjenih puškomitraljeza borci su odmah otvarali vatru, ne štedeći municiju koju su mogli naći u svakom nemačkom rovu.

ZAŠTO JE NEPRIJATELJ UPORNO BRANIO KNEŽEVE VINOGRADNE?

Iznenadnim i energičnim protivnapadom duž glavne ulice neprijatelju je pošlo za rukom da ponovo potisne naše borce na severozapadnu ivicu sela. Tom prilikom jedna automatičarska grupa, u kojoj je bilo i motociklista, pokušala je da se probije kroz borbeni poredak 1. čete 1. bataljona i da je napadne s leđa. Sasređenom vatrom levokrilnog voda osujećen je ovaj pokušaj. Nemački podoficir, koji je predvodio ovu grupu, ostao je na drumu sa prevrnutim motociklom. Oborio ga je Mika Veličković rafalom iz zaplenjenog „šarca“. Nemački protivnapad je zaustavljen, ali je 1. bataljon, zbog jake bočne i minobacačke vatre, bio prisiljen da se povuče na svoje polazne položaje.

U 17.30 časova ruska artiljerija otvorila je ponovo snažnu vatru po Kneževim Vinogradima. Neprijatelj je odgovarao samo minobacačkom vatrom i po nekim topovskim hicem. Bilo je očigledno da ozbiljno oskudeva u artiljerijskoj municiji. Jedan neprijateljski avion izvidao je neko vreme svoje i naše položaje. I bez toga, nemačka komanda je vrlo dobro znala situaciju svojih jedinica na ovom sektoru, ali je i dalje odugovlačila da izda naređenje za njihovo povlačenje. Sedmoj brigadi nije ostalo ništa drugo nego da ponovo juriša. To su od nje sada zahtevali i štab 51. divizije i štabovi susednih ruskih divizija.

Komandant 236. sovjetske divizije, general Kuližiki, našao je najzad za shodno da se čvršće poveže i uskladi svoja dejstva sa dejstvima 7. brigade. On je, verovatno, utvrdio da, čim popusti pritisak 7. brigade, neprijatelj hitno prebacuje svoje snage na pravac nastupanja njegove divizije. Da bi proširio početni uspeh svojih jedinica na pravcu Jasenovac—Kozarački kanal, general je kategorički zatražio da 7. brigada obnovi napad na selo i pridruži se opštem napadu koji je predviđen za 18.00 časova. Trebalo je i dalje čvrsto vezivati za sebe posadu neprijateljskog uporišta. Artiljerijskoj grupi 236. divizije i divizionu „kaćuša“ naređeno je da svojom vatrom neutrališu važnije vatrene tačke neprijatelja i time podrže napad 7. brigade. Štabu 73. gardijske divizije na-

ređeno je da svoj 209. puk orijentiše preko komunikacije Kneževi Vinogradi—Beli Manastir prema pustari Kozarac. Na taj način i 4. bataljon 7. brigade mogao je sada ceo da se angažuje u napadu na Kneževe Vinograde.

Iako je vrlo dobro znao da je 1. bataljon na granicama svojih mogućnosti, da je neprekidnim petodnevним borbama izgubio više od polovine boračkog i dve trećine rukovodećeg sastava, štab brigade nije imao drugog izbora. Do obnavljanja napada ostao je nepun sat. Bilo je to suviše malo za izvršenje smene i uvođenje u borbu 2. i 3. bataljona. Osim toga, smena jedinica u neposrednom kontaktu sa neprijateljem, čiji su položaji udaljeni 50 do 100 metara od jedinica koje se smenjuju, na ovako preglednom terenu i u toku dana bila bi prava avantura. Zato je bilo celishodnije ponoviti napad sa 1. i 4. bataljonom.

Jedino što je štab brigade mogao da učini za svoje jedinice u prvoj borbenoj liniji, bilo je to da im hitno doturi nešto suve hrane i municije... i da im izda naređenje za ponavljanje napada.

Sa dva rafala „kaćuša”, u 18.00 časova, počeo je još jedan krvavi juriš 7. brigade na utvrđeno uporište Kneževi Vinogradi. Neposredno uoči juriša, na isturene položaje 4. čete prebačen je jedan mitraljez „maksim” i dva puškomitraljeza. Svojom iznenadnom i bočnom vatrom oni su zbunili neprijatelja i omogućili 1. bataljonu i delovima 4. bataljona da lakše savladaju jurišno odstojanje i da se bez većih gubitaka dohvate neprijateljskih položaja na ivici sela. U napuštenim rovovima ostalo je dvadesetak mrtvih i ranjenih neprijateljskih vojnika i jedan nemački kapetan, komandant bataljona iz Branderburške divizije.

U nastavku juriša ponovilo se isto kao i u ranijim napadima. Po već utvrđenim stazama, kroz bašte i živice, čete su se probijale sve dublje u selo, boreći se za svaku kuću i podrum, sve dok ih neprijatelj ne bi žestokim protivnapadom, zaobilazeći naše levo krilo, na spoju sa 236. divizijom, ponovo odbacio na polazne položaje. Jedino su 1. četa 1. bataljona i glavčina 4. bataljona uspele da se održe na severoistočnoj ivici sela.

U međuvremenu, jedinice 236. sovjetske divizije uspele su da probiju neprijateljsku odbranu kod Jase-novca, preseku komunikaciju Kneževi Vinogradi—Gra-bovac i izbiju na Kozarački kanal. Time su stvoreni uslovi da se jaka neprijateljska grupacija u Kneževim Vinogradima potpuno zaokruži i uništi. Zbog toga je general Kuližioki, komandant 236. divizije, zatražio od štaba 7. brigade da obustavi dalje frontalne napade na uporište, da ga čvrsto blokira i svojim aktivnim dejstvima onemogućí neprijatelju izvlačenje iz sela. Međutim, kao što ćemo videti, neprijatelj je prozreo našu nameru i preduzeo mere da se izvuče.

Još u toku neprijateljskog protivnapada, komandant 7. brigade naredio je 3. bataljonu da posedne polazne položaje 1. bataljona i levokrilih četa 4. bataljona. Tako je konačno, pod okriljem noći, došlo do smenjivanja 1. bataljona. Na položajima su i dalje ostali mitraljezi i minobacači da održe kontinuitet vatre i pojedini rukovodioci smenjenih jedinica da bi upoznali jedinice 3. bataljona sa situacijom ispred njihovih položaja.

Smenjene i krajnje iscrpljene jedinice upućene su u pozadinu. Nakon teških i dramatičnih juriša i okršaja preostali borci 1. bataljona mogli su najzad odahnuti. U Suzi ih je čekala topla hrana i smeštaj po kućama. A, san im je bio potrebniji od svega.

Noć se neprimetno spustila. Iz fašističkog uporišta dopirali su isprekidani mitraljeski rafali. Na svaki šum i pokušaj naših boraca da mu se približe, neprijatelj je otvarao besomučnu vatru. Veliki broj ispaljenih raketa i snopovi svetlećih metaka odavali su njegovu nervozu. Planuli su novi stogovi šaše i sena. Paleći vatre da bi se zaštitio od naših iznenadnih prodora, neprijatelj nije mogao da prikrije i svoje pripreme za povlačenje.

Sve do ponoći trajao je oštar i gotovo izjednačen dvoboj mitraljeza i minobacača. U 23.30 časova neprijatelj je iznenada otvorio uragansku vatru po položajima 3. i 4. bataljona, nasumice i bez određenog cilja iz sveg raspoloživog oružja: topova, minobacača, mitraljeza, protivtenkovskih pesnica, i tromblona. Istovremeno je izveo i nekoliko lažnih protivnapada. Komandantu 7. brigade bilo je jasno da neprijatelj pokušava da se

odvoji od naših jedinica, koje su se, prosto, prilepile uz njegove položaje. Da bi to sprečio, major Ješić naređuje komandantima bataljona da odmah preuzmu napad i gonjenje neprijatelja čim osete njegovo izvlačenje. Tako je i bilo. Tačno u 24.00 časa neprijateljska artiljerija i minobacači izveli su poslednji vatreni udarac. Iznenađeno, kao što je i počela, njegova vatra odjednom je smanjena za trećinu, a zatim za polovinu i konačno se svela na svega nekoliko mitraljeza.

Neprijatelj je počeo da se izvlači. Više se nije smelo čekati. Samoinicijativno i bez posebnih naređenja čete su krenule za neprijateljem. Napad 4. bataljona, sa zapadne ivice sela, i delova 209. puka, sa pravca kote 101, toliko je zbunio neprijatelja da se njegovo u početku dobro organizovano povlačenje ubrzo pretvorilo u pravo bekstvo. U to vreme su i delovi 236. sovjetske divizije izbili na kotu 84 i nasip pruge. Na jugoistočnom izlazu iz sela, gde se spajaju dve ulice, slobodan prolaz sveo se na svega 150—200 metara. Branderburgovci su ovde ostavili jake zaštitničke delove i zaslone, koji su uz krajnje naprezanje i velike gubitke omogućili izvlačenje više od polovine neprijateljskog garnizona. Veliki broj neprijateljskih vojnika ipak je ostao u selu pa se razbijen po grupicama ili preobučen u civile probijao za svojim jedinicama. Ostavljeni ranjenici, nepokupljeni mrtvi i oružje razbacano na sve strane svedočili su u kakvom stanju je neprijatelj napustio selo. Na raskrsnici sela borci 3. bataljona zaplenili su tri protivtenkovska topa sa oko 1.000 neispaljenih granata. Osim toga, zaplenili su i jedan neispravan laki tenk, oko 300 protivtenkovskih mina i raznu ratnu opremu. Pošto bataljon nije imao artiljeraca, topove su preuzeli ruski vojnici i odmah ih usmerili na odstupajućeg neprijatelja. To su učinili i naši minobacači.

Nakon kraće, ali oštre borbe neprijateljske zaštitnice su prisiljene na povlačenje. Počelo je gonjenje razbijenog neprijatelja koji se više nije zaustavio sve do Drave.

Tako se završila ova teška višednevna borba za Kneževu Vinogradu, koju je tadašnji komandant Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine, general Kosta Nađ, komentarisao ovako:

„Bitka za Kneževe Vinograde u noći između 25/26. novembra, u kojoj su učestvovali naša 7. vojvodanska udarna brigada i 209. puk Crvene armije, bila je okršaj prsa u prsa, borba za svaku ulicu, za svaku kuću. Selo je nekoliko puta prelazilo iz ruke u ruku. Tek u zorn 27. novembra, posle trodnevne bitke, nemačka posada u tom selu, koja je pripadala diviziji ‚Branderburg‘ — konačno je odbačena a selo zauzeto . . .”

Ako bismo na završetku ove teške borbe hteli da izvedemo još neki zaključak, onda se na prvom mestu mora konstatovati: 7. vojvodanska brigada u potpunosti je izvršila postavljene zadatke. Svojom neprekidnom aktivnošću i uzastopnim napadima, ona je nekoliko dana čvrsto i uspešno za sebe vezivala višestruko jače neprijateljske snage, brojnu artiljeriju i desetak oklopnih vozila. Angažovane u odbijanju neprekidnih juriša i za protivnapade, ove snage i sredstva u kojima je neprijatelj tada toliko oskudevao, nisu mogle izdvojiti ni jednog vojnika za intervenciju na ostalim sektorima fronta, čak ni kada se taj front raspadao u njihovoj neposrednoj blizini. I više od toga, neprijatelj je bio primoran da angažuje vrlo oskudne i teško prikupljene rezerve i da ih ubacuje u borbu protiv jedinica 7. brigade na sektoru Karanac—Kneževi Vinogradi (slučaj sa delovima 1. brdske divizije kod Karanca, grupom tenkova i delovima 92. motomehanizovane brigade kod Kneževih Vinograda i sl.).

Ukupan bilans ove borbe bio bi još negativniji za neprijatelja da je postojala čvršća veza i sadejstvo sa susedima, naročito sa 236. sovjetskom divizijom. Jedna od najjačih neprijateljskih grupacija u to vreme — sastavljena od ostataka Branderburške i 13. SS divizije i koncentrisana na malom prostoru — doživela bi potpuno uništenje da je bilo moguće zatvoriti onih nekoliko stotina metara južno od sela na spoju između delova 236. i 73. sovjetske divizije.

Ako bismo, pored već rečenog, još jednom postavili pitanja: zbog čega je nemačko komandovanje tako upor-

¹ Kosta Nađ, general-pukovnik, intervju, NIN, 16. maj 1965. godine.

no i po svaku cenu nastojalo da zadrži u svojim rukama liniju Vardarac—Kneževi Vinogradi—Beli Manastir i zbog čega je toliko odugovlačilo sa izvlačenjem svojeg očigledno kompromitovanog i neodrživog desnog krila na sledeću odbrambenu liniju, odgovor bi trebalo potražiti i u sledećim konstatacijama i dilemama Komande Jugoistoka:

„... Postavlja se pitanje šta će se desiti sa Küblerom u Sremu ako se mi povučemo iz Osijeka. Kübler je već obavešten da treba da pripremi položaje u pozadini... A šta će biti sa Milerom (komandant 34. ak) koji dolazi preko Zvornika.

... Za Küblera će nastupiti teške posledice ako se ne povuče. Treba mu dati dosta snaga za obezbeđenje desne obale Drave... Potrebno je što pre izvući brzopokretne jedinice iz Grupe armija ‚E‘ ili iz Madarske.

... U vezi sa povlačenjem Küblera (general Kübler je bio tada komandant borbene grupe ‚Kibler‘ u Sremu u kojoj se nalazila 118. i delovi 1. brdske divizije — prim. N. B.) vezani smo Firerovim naređenjem za odbranu jugoistočnih granica NDH... Banda će mu doći iza leđa...” (misli se na jedinice 6. korpusa NOVJ u istočnoj Slavoniji).¹

U naređenju za dalje vodenje borbe koje je Komanda Jugoistoka izdala štabu 2. oklopne armije zahteva se da „divizija ‚Branderburg‘ što duže održi svoje položaje” i da se „isključi svaka mogućnost da neprijatelj pre Dravu”. Isto tako da se održi front na Drini i u Sremu na liniji: Bosut—Ilok (tzv. „crvena linija”) radi obezbeđenja odstupnog marša Grupe armija „E” preko Zvornika „... i što bržeg prikupljanja jakih snaga kod Broda... Potrebno je što pre izvući 104. diviziju iz 34. armijskog korpusa i ubrzano je uputiti ka Brodu i staviti je na raspoloženje armijskoj grupi ‚F‘...”² itd.

Kao što se vidi iz ovih nekoliko citata, naši uspesi u Baranji otežali su već inače tešku i složenu situaciju neprijateljskih snaga na jugoistočnom ratištu a pre sve-

¹ A VII, NAV, NT. 311, f. 191, str. 458—462. prevoda.

² Isto, str. 469—473.

ga u Sremu i Slavoniji. Nemačko komandovanje se raspinjalo između potrebe za brzom intervencijom krupnijim snagama i nemogućnosti da to učini bez težih posledica za svoje vitalne interese na drugim područjima. Ne-realni politički ciljevi i birokratizam najvišeg nemačkog vojnog i državnog rukovodstva i, pre svega, Hitlerov fanatizam, došli su u raskorak sa objektivnim mogućnostima logičnim rasuđivanjima i protivmerama vojnih faktora.

NOVI ZADATAK 8. VOJVODANSKE BRIGADE

Pošto je u žestokim trodnevnim borbama potpuno ovladala dobro branjenim nasipom i desnom obalom Dunava na njegovom odseku od Monjoroša do pustare Barošate (kota 88), 8. vojvodanska brigada je nastavila gonjenje neprijatelja i do 23. novembra izbila na liniju Sebeš—pustara Mirkovac—Mali Dunav.

U toku gonjenja, četa komandira Džambića uspela je „na leđima neprijatelja” da se probije i kroz drugi odbrambeni položaj neprijatelja sve do Kneževih Vinograda. Za njima i u stopu pratila ih je jedna baterija sovjetskih pukovskih topova 236. streljačke divizije, koja je podržavala 2. bataljon 8. vojvodanske brigade. Krajnjim naprežanjem snaga sovjetski artiljerci su jedva uspevali da preko blatnjavih oranica pokreću svoje topove i sustižu naše borce. Osetivši malu pukotinu u neprijateljskom borbenom rasporedu, komandant 8. brigade Milan Korica Kovač pohitao je sa grupom boraca i štabnim osobljem na ovaj pravac podstičući usputno i ostale čete 2. bataljona da požure za Džambićem. Želeo je da iskoristi njegov uspeh i jutarnju maglu da bi se što pre domogao „suvog terena” na obroncima Belomanastirske grede. Verovatno bi u tome i uspeo da se na prilazima Kneževim Vinogradima nije iznenada podigla magla. Odjednom se pred njima ukazaše novi neprijateljski položaji. Sa železničke pruge istočno od sela na njih se sruči ubitačna neprijateljska pešadijska i minobacačka vatra. Našli su se, doduše, na „suvom”, ali isto-

vremeno i na „vrućem“ i od neprijateljskih mina i granata proključalom terenu. Pred njima je pukao poveći komad preglednog i brisanog prostora pod sasređenom i paklenom vatrom neprijatelja. Prirodne sile im, doduše, nisu ni dotle bile naklonjene, ali ovoga puta kao da su ostale u dosluhu sa neprijateljem.

Sivi omotač od magle rasplinuo se u najodsudnijem trenutku. Trebalo im je još nekoliko stotina metara da se dohvate železničkog nasipa i Kneževih Vinograda, kojima je u tom trenutku već podilazila i 7. vojvodanska brigada, nadirući duž komunikacije sa severa. Sada su borci 2. bataljona bili prinuđeni da potraže najbliže zaklone. Kovaču nije preostalo ništa drugo nego da naredi „ukopavanje na dostignutom položaju“...

Otkrivši iza zalegle pešadije bateriju sovjetskih topova, neprijateljska artiljerija i minobacači usredsredili su vatru na hrabre sovjetske artiljerce i naše borce koji su im priskočili u pomoć. Začas su ih urakljili i onesposobili im dva topa, dok su preostali uspeli da nadu zaklon. Ovu vatrenu kanonadu izdržao je i komandant brigade Milan Korica Kovač. Pravo je čudo kako je ostao neokrznut. Nedaleko od njega poginulo je nekoliko sovjetskih artiljeraca i jedan ratni kamerman, koji ga je pratio još od Kazuka. Snimao je sa njegovog „komandnog mesta“, udaljenog pedesetak metara od neprijateljskih položaja i napad naših boraca na „dambu“. (S njim je propao i autentični filmski materijal o herojskim podvizima naših i sovjetskih boraca na apatinskom mostobranu.)

Naredivši isturenom Džambiću da se povuče malo unazad i izravna s drugim četama bataljona, komandant 8. brigade požurio se da uspostavi vezu sa ostalim svojim bataljonima i sa susednim sovjetskim pukovima. Još u toku prethodnog dana, 22. novembra svojom zapovješću, Op. br. 39, Kovač je naredio svom drugom ešelonu (3. i 5. bataljonu i protivkolskom divizionu 8. brigade) da se hitno prebaci preko Dunava. Želeo je da izvrši smenu iscrpenih i prepolovljenih četa 1. i 4. bataljona, koji su se sve dotle nalazili u centru napada i podneli glavni teret proboja neprijateljske odbrane na „dambi“ i kod Kazuka.

Postupajući po primljenoj zapovesti, uz vrlo velike napore i na oskudnim prevoznim sredstvima, drugi borbena ešelon i pozadinski delovi 8. vojvodanske prebačeni su na desnu obalu Dunava. Međutim, do smene 1. i 4. bataljona nije došlo, jer je ubrzo usledilo pregrupisanje i rokiranje 8. vojvodanske brigade. Izvršena je samo najnužnija popuna municijom, koja je najvećim delom utrošena, a dobrim delom se ovlažila i postala neupotrebljiva.

Drugi bataljon je istog dana pokušao još jednom da se dohvati nadvišavajućih neprijateljskih položaja na istočnoj ivici Kneževih Vinograda, ali je zbog jakog neprijateljskog protivnapada bio prinuđen da se zaustavi na liniji Vrbovača—Latona (kota 83). Tom prilikom došlo je do uspostavljanja taktičke veze sa prednjim delovima 7. vojvodanske brigade. Da bi onemogućio povezivanje batinskog i apatinskog mostobrana, neprijatelj je na ovom tek uspostavljenom spoju izvršio još jedan snažan protivnapad i uspeo da privremeno prekine ovu vezu i odbaci delove 2. bataljona još nekoliko stotina metara nazad, do nasipa uskotračne železničke pruge i Sebeši-salaša. Na ovu liniju izbili su u međuvremenu i ostali bataljoni 8. vojvodanske brigade, pripremajući se za odlučujući napad na Kneževe Vinograde sa 7. brigadom. Do ovog napada nije došlo jer je 8. vojvodanska u međuvremenu dobila novi zadatak, a svoje već utvrđene položaje prepustila delovima 236. sovjetske divizije.

Ovako uspešno dejstvo i nastupanje bataljona 8. vojvodanske brigade na desnom krilu 75. streljačkog korpusa omogućeno je, između ostalog, i silovitim prodorom 7. vojvodanske brigade i delova 73. staljingradске divizije u pravcu Kneževih Vinograda, koji su zapretili neprijateljskoj odbrani sa severa. No iznad svega treba istaći samoinicijativu, izdržljivost i visoku borbenu i moralnu vrednost boračkog i rukovodećeg sastava 8. vojvodanske brigade, kao i njihovu želju da jednom izađu „na suvo” iz tog nepreglednog i otkrivenog blatišta koje se sve više širilo i pretvaralo u pravo jezero. Zbog velikih padavina Dunav je i dalje nadolazio, izlivaio se iz korita i pratio naše borce u stopu. Tek iskopani rovovi punili su se brzo vodom, pa su borci morali iznova da kopaju i traže sigurnije zaklone. A za-

kloni su bili tamo napred, na ivici Belomanastirske grede, gde su se nalazili dobro utvrđeni delovi Branderburške divizije. Voda i blato, kao podmukli neprijatelj, pretili su našim borcima da ih isteraju sa njihovih krvavo osvojenih položaja, bez ijednog metka.

Uz krajnje naprezanje svojih snaga 8. vojvodanska brigada savladala je sve ove prepreke i potpuno izvršila zadatak koji su joj poverili komandanti 75. streljačkog korpusa i 51. vojvodanske divizije. U šestodnevnom borbama, koje su se obično završavale gušanjem, kundačenjem i borbom prsa u prsa, 8. brigada je preotela oko šest kilometara dunavskog nasipa između pustara Monjoroš i Bakrošat i odbacila neprijatelja sa desne obale Dunava do istočne ivice Kneževih Vinograda. Na taj način apatinski mostobran je na pravcu dejstva 8. vojvodanske brigade dobio jednu izbočinu duboku oko 12 kilometara, dok je njegova ukupna širina na dan 24. novembra iznosila oko 15 kilometara i protezala se od pustare Podunavlje, preko pustare Kozjak i Sokolovac, do pustare Sebešer, istočno od Kneževih Vinograda. Bila je to sada već solidna operativna osnovica za uvođenje u borbu drugog ešelona 75. streljačkog korpusa.

Uspešan prodor 8. vojvodanske brigade iskoristio je i njen levokrilni sused pukovnik Sičev, komandant 74. sovjetske divizije. Uputivši deo svojih snaga i teškog naoružanja tek osvojenim nasipom uskotračne železničke pruge — koja od parobrodske stanice Kazuk vodi prema pustari Jasenovac, uz istovremeno dejstvo sa fronta i na pomoćnom pravcu Aleksandrov Dvorac—pustara Kozjak i Čarna—Podunavlje — pukovnik Sičev je uspeo da slomi žilav otpor neprijatelja na sektoru svoje divizije i odbaci njegove snage na desnu obalu Malog Dunava. Pošto su razbili neprijateljska borbena osiguranja i predstražne odrede u rejonu pustare Podunavlje, delovi 74. streljačke divizije pukovnika Sičeva nastojali su uporno ali bez većeg uspeha da iz pokreta predu rukavac Mali Dunav i uklone se u glavni neprijateljski odbrambeni položaj.

Na ranije pripremljenim, dobro utvrđenim i nadvišavajućim položajima na liniji: Kopačevo—Vardarac—Lug—Grabovac—Kneževi Vinogradi, neprijatelju je pošlo za rukom da zaustavi dalje napredovanje 74. stre-

ljačke divizije i 8. vojvodanske brigade. Sa ove linije, koju je dotle branila Brandenburška divizija, neprijatelj je u tom trenutku želeo da pruži odsudnu odbranu, pa je doveo nova pojačanja, koja su mu stizala preko Osijeka. Takva odluka komandanta 68. nemačkog korpusa u trenutku kada mu je na sektoru 31. SS „Lombard” divizije i 44. „Hoh und Dojčmajster” divizije očigledno pucao front i ukazivale se nove breše, može se objasniti uvek prisutnom dilemom oko težišta pravca glavnog udara i našeg daljeg nastupanja u Baranji, kao i potrebom da što duže održi u svojim rukama komunikaciju Osijek—Beli Manastir.

Ocenivši da će Nemci svoju odsudnu odbranu na ovom delu fronta pružiti na liniji Vardarac—Lug—Grabovac i da će grčevito braniti važnu saobraćajnu raskrnicu Darda, preko koje su i dalje stizala njegova pojačanja iz Osijeka,¹ komandant 75. sovjetskog korpusa, general Akimenko, prenosi težište napada sa levog na desno krilo korpusa. On, naime, odlučuje da svoj drugi ešelon — 236. streljačku diviziju — uvede na sektoru 8. vojvodanske brigade i da iskoristi stvorenu izbočinu i postignuti uspeh ove brigade za dejstvo svojih glavnih snaga na pravcu pustare Jasenovac—Beli Manastir. Ovakva odluka bila je u tom trenutku umesna i celishodna, ne samo zato što se tu nalazio spoj dveju nemačkih divizija i zaobilazila njihova dobro utvrđena linija sa težištem odbrane u Kneževim Vinogradima i u trokutu Grabovac—Vardarac—Darda već i zato što se tu osećao i najveći uticaj dejstva 64. korpusa, odnosno njegove 73. gardijske divizije i 7. vojvodanske brigade. Neprijateljska odbrana na poslednjim visovima Belomanastirske grede i na prostoru između Kozaračkog kanala i rečice Karašice dovodila se na ovaj način u još težu situaciju. Otvarala se mogućnost okruženja i cepanja njenih jedinica. Najveći saobraćajni čvor i središni

¹ Iz zabeleženog telefonskog razgovora između načelnika Grupe armija „F” i operativnog oficira 2. oklopne armije, od 24. novembra 18.50 časova, saznajemo sledeće: „... Stigao je jedan bataljon i angažovan je na južnom krilu divizije „Brandenburg”. Blagodareći tome, situacija se tamo poboljšala. Drugi bataljon ćemo uputiti prema severu...” (Reč je o 1 bataljonu 117. nemačke divizije iz Srema i bataljonu 264. nemačke divizije; prim. N. B.) Isto, str. 441. prevoda.

centar Baranje—Beli Manastir postao je sada bliži operativni cilj osnovne grupacije 57. armije, tj. njenog 64. a istovremeno i 75. streljačkog korpusa.

Da bi realizovao svoju zamisao, skratio front i grupisao svoje snage na pravcu glavnog udara, general Akimenko izvukao je iz borbe 8. vojvodansku brigadu s namerom da je prebaci na pomoćni pravac, na svom levom krilu, gde je na utvrđenoj liniji Grabovac—Lug—Vardarac zbog jakih neprijateljskih položaja zaustavljeno dalje dejstvo njegove 74. streljačke divizije. Pored vezivanja ovih snaga 8. brigada je imala zadatak i da, po mogućnosti, probije neprijateljski front na ovom sektoru, tj. tamo gde je on bio i najjači. Dakle, zadatak sličan onome koji je imala i 7. vojvođanska brigada kod Kneževih Vinograda. Sa aspekta našeg komandovanja, ovo rešenje nije bilo najbolje, jer nije omogućavalo neposredno sadejstvo i tek uspostavljenu vezu između brigada 51. vojvođanske divizije, a time i naše jedinstveno komandovanje. Gledano u celini, ova odluka dala je očekivane pozitivne rezultate, jer su naše brigade uspešno izvršile svoje borbene zadatke, iako su i dalje dejstvovalе na zasebnim i izdvojenim pravcima.

Ostavljajući relativno jake snage — tj. delove 74. streljačke divizije i 8. vojvodansku brigadu — za dejstvo na svom levom krilu, general Akimenko je želeo ne samo da neutrališe i likvidira neprijateljske snage na ovom delu fronta nego i da zaštiti svoj levi bok od svake eventualnosti i da onemogućiti dalje dovodenje nemačkih jedinica preko osječkog mosta na sada već sjedinjen i čvrsto povezan batinsko-apatinski mostobran. Trebalo je, dakle, što pre izbiti u rejon Darde i preseći ovu vezu 68. nemačkog armijskog korpusa u Baranji sa jugoistočnim ratištem i njegovom bazom za snabdevanje u Jugoslaviji. Ako se pri tom ima u vidu da su u to vreme i ostale njihove veze i prelazi preko Drave — kod Donjeg Miholjca i Barča — bile ugrožene svakodnevnim dejstvima 6. i 10. korpusa NOVJ, onda se tek može sagledati u kakvoj bi se situaciji našao 68. nemački korpus u Baranji posle zauzimanja Darde.

Primivši naredenje generala Akimenka, komandant 8. vojvodanske brigade, kapetan Milan Korica Kovač, u svojoj zapovesti, Op. br. 40 od 25 novembra, nare-

đu je hitne mere za izvlačenje iz borbe, prikupljanje i prebacivanje svih delova brigade na određenu prostori-ju. Za rejon prikupljanja borbenih delova brigade određena je pustara Sokolovac (4 km od Grabovca). Intendanturi, trupnoj i bojnoj komori i ostalim neborbenim delovima brigade, koji su se još nalazili u Bačkom Monoštoru, naredeno je da se odmah počnu da prebacuju preko Dunava i da se prikupe na pustom Mirkovac (3,5 km severno od pustare Sokolovac).

U toku noći 25/26. novembra delovi 236. sovjetske divizije preuzeli su položaje bataljona 8. vojvodanske, koji su se u tom trenutku nalazili 1—2 km istočno od Kneževih Vinograda i pustare Jasenovac. U 06.00 časova ujutro počelo je izvlačenje naših bataljona i odmah je nastavljen pokret pored nasipa industrijske pruge u pravcu pustare Sokolovac. Noseći minobacače, teške mitraljeze i sanduke municije, bataljoni su bez većeg ometanja i pod zaštitom jutarnje magle izvučeni iz prve borbene linije i u toku prepodneva prikupljeni na pustom Sokolovac.

Istovremeno se iz pravca Monjoroša prema pustom Sokolovac kretala i neka druga kolona, koja nije mnogo ličila na ostale borbene delove brigade. Bio je to svojevrsan „marš bataljona” tek mobilisanih mladih pripadnika mađarske narodnosti iz severne Bačke, koje su naši mobilizacijski centri uputili da popune 8. vojvodansku brigadu i 51. diviziju. Bila je to prva grupa mobilisanog ljudstva koju su ovi tek osnovani centri poslali u naše jedinice. Od celokupne vojničke opreme ovi novi i mladi borci imali su samo petokraku zvezdu prišivenu na šešir, kačket III, jednostavno, na rever šarolikih zimskih kaputa. Marširajući nasipom i preko nedavnih poprišta teških borbi, ova kolona je usputno prikupljala razbacano oružje i opremu i time sve više poprimala „vojnički” izgled. Tako su na pustom Sokolovac pristigli naoružani puškama različitog porekla. Prvi bataljon im je „utrapio” i nemačke četvorocevne protivavionske mitraljeze, tzv. „flakove” i municiju zaplenjenu kod Kazuka ili skinutu sa zarobljenog nemačkog tenka i oklopnog transportera „Majlah”. I ostalim bataljoni-
ma dobro je došla ova kolona nenaoružanog ljudstva radi prenošenja naoružanja i municije svojih pratećih

četa, što se zbog zakasnelog prebacivanja tovarnih grla moralo prenositi na rukama.

Uprkos zakrčenosti oskudnih uskotračnih puteva i ukrštanja naših i sovjetskih kolona, zbog čega je dolazilo do zadržavanja i gomilanja trupa na otkrivenom terenu, do kvarenja marševskog poretka i narušavanja marševske discipline, ovaj vrlo naporan nastupno-bočni marš izveden je blagovremeno i bez gubitaka. U ranim popodnevnim časovima pristigli su u rejon pustare Sokolovac i poslednji delovi 8. brigade.

Mnogo teže je išlo sa prebacivanjem i privlačenjem pozadinskih delova. Za organizaciju marša i prebacivanje preko Dunava ove poveće kolone, koju su sačinjavali trupna i bojna komora, sanitet, kurs, vod za vezu i sl., bio je odgovoran intendant brigade Vlajko. Zbog nedostatka plovnih prevoznih sredstava, raskaljanih i poplavljenih prilaza Dunavu, prebacivanje iz Bačkog Monoštora do pustare Monjoroš završeno je tek kasno u noć 26. novembra. Jednom skelom, koliko su svega imali na raspolaganju, najpre je izvršeno prebacivanje preko Dunavca jedan kilometar severozapadno od Bačkog Monoštora. Pošto je prebačeno svih 115 dvoosovinskih kola i 260 zaprežnih i tovarnih konja na pošumljenu adu Zmajevac, skela je obilaznim rukavcima stigla na Dunav, odakle je i po drugi put čitavu kolonu sa ade Zmajevac prebacila na desnu obalu Dunava.

Napokon, posle krajnjeg naprezanja ljudi i konjskih zaprega, iscrpena kolona se izvukla iz ovog blata i gliba i stigla do pustare Mirkovac. Odatle je odmah jedan deo trupne i bojne komore upućen u šumu (dva km severoistočno od pustare Kozjak) radi popune i snabdevanja naših jedinica hranom i municijom.

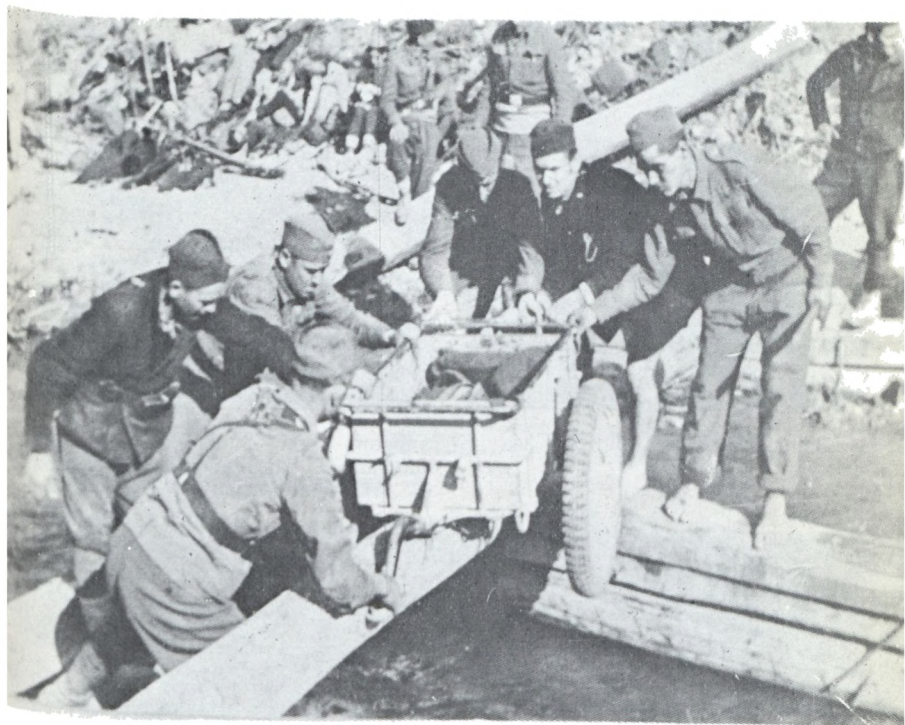
Na pustari Sokolovac, gde se smestio štab 8. brigade, vladala je velika živost. Ostavljajući načelnika štaba Akrapa i komesara brigade Lazara Ljubinkovića Sašu da sačekaju, raspoređuju i sređuju jedinice, koje su već bile počele pristizati sa raznih pravaca, Milan Korica Kovač uputio se sa svojim zamenikom Gligorijem Matićem u štab 74. streljačke divizije, sa kojom je sada po naređenju generala Akimenka trebalo da sadejstvuje 8. brigada na proboju linije: Grabovac—Lug—Vardarac.

Prvi bataljon 7. vojvođanske brigade na maršu kroz Baranju. Levo je komandant bataljona Milan Stojković Mikać, desno je Sava Gligorijević Pilot, komesar bataljona. (U vreme batinske bitke komesar 1. bataljona bio je Boško Jovanović Popa a Pilot je bio zamenik komesara 4. bataljona.)

Uništena neprijateljska borbena tehnika u blizini raskrsnice puteva, jugozapadno od Batine (kota 133)

Prebacivanje preko Dunava kod Batine

Bolničarka Katica Maksić Kaća

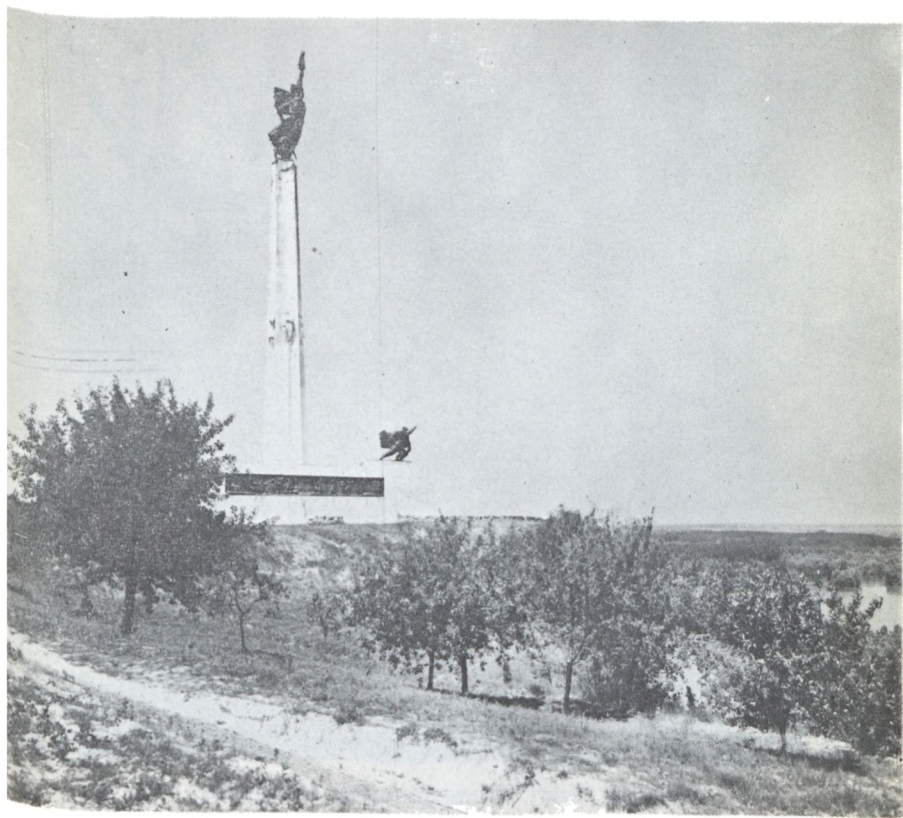
Kapetan Živko Sudarski Sudar, komandant 2. bataljona 8. vojvođanske udarne brigade

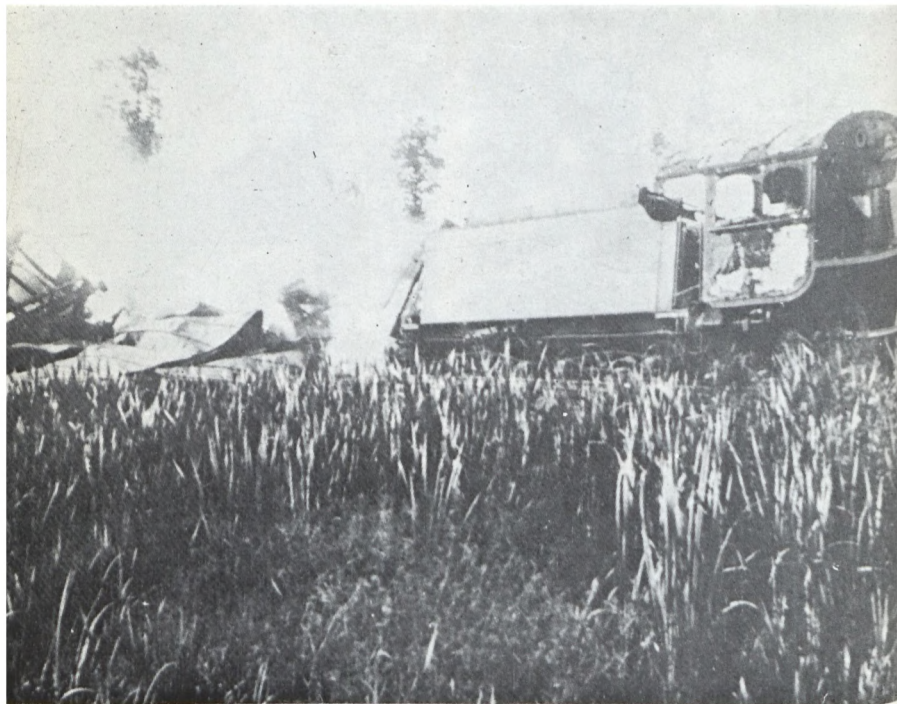
Đuka Uskoković iz Bečeja, poginula kao pomoćnik komesara čete kod Batine

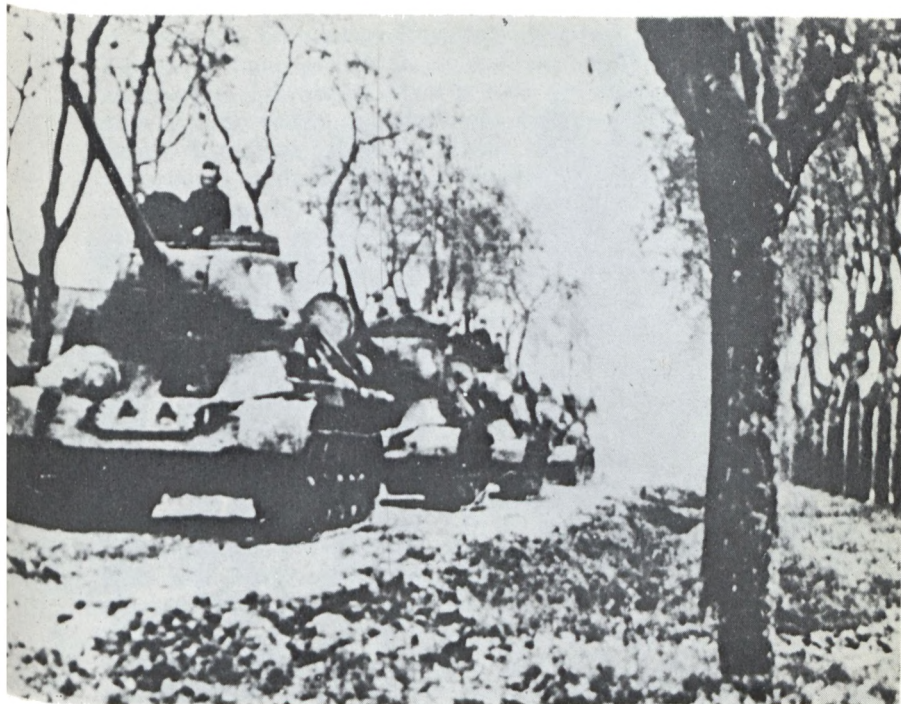
Narodni heroj Lazar Marković Čađa, komandant 1. bataljona 8. vojvođanske brigade, kasnije zamenik komandanta 7. vojvođanske brigade

Sadašnji izgled spomenika kod Batine

Porušeni vozovi u Slavoniji u jesen 1944. godine

Kolona sovjetskih tenkova na putu prema Batini

**Vrhovni komandant, maršal Jugoslavije Josip Broz Tito,
obilazi Sremski front početkom 1945. godine**

Štab pukovnika Sičeva, komandanta 74. divizije, pronašli su u šumi severno od pustare Kozjak. Sičev se neobično obradovao Kovaču i njegovoj brigadi. Na Kazuku je imao prilike da se osvedoči kakva se neiscrpna energija i hrabrost krila u tom crnokosom, skromnom i uvek vedro raspoloženom partizanskom komandantu. Tamo, na „dambi”, uverio se kakva je moralna i borbena vrednost njegove brigade. Tamo, na okuci pruge, gde su uprkos srčanosti, velikog naprezanja i gubitaka njegove jedinice ostale zaglibljene u blatu baranjskih šuma, probili su se ovi golobradi mladići, od kojih su mnogi tek nedavno uzeli pušku, gazeći do guše u vodi i jurišajući na „dambu” pod kišom neprijateljskih metaka. Još mu je bio u sećanju gest komandanta jednog puka 236. streljačke divizije učinjen u afektu oduševljenja. Naočigled svojih starešina i boraca, on je po zauzimanju „dambe” skinuo sa bluze svoj orden za hrabrost i prikačio ga na grudi partizanskom mitraljescu Radisavu Slepčeviću Letriki iz sremskog sela Buđanovača.¹ Taj slučaj se prepričavao po njihovim štabovima i jedinicama i poslužio kao povod da se oko 60 pripadnika 8. vojvođanske brigade predloži za sovjetska odlikovanja.

Primivši Kovača, kao starog poznanika, sovjetski komandant ga je ponudio votkom i pršutom, pričajući mu o teškim borbama pod Avalom, o hrabrosti naših vojnika i jedinica sa kojima se borila njegova divizija u beogradskoj operaciji. Pošto su se okrepili, pukovnik Sičev je razvio kartu i izložio svoj plan zajedničkog dejstva u napadu na neprijateljske položaje kod Luga i Vardarca.

Po tom planu tri bataljona 8. brigade sadejstvovaće 360. streljačkom puku, s tim što će frontalni napad na selo Lug sa okuke Malog Dunava izvršiti 2. bataljon 8. brigade i 3. bataljon 360. puka. Treći bataljon 8. brigade, dejstvujući sa pustare Kozjak, imao je zadatak da u toku noći izvrši nasilni prelaz preko Malog Dunava i napadne Lug sa severne i severoistočne strane. Peti ba-

¹ Podvig mitraljesca Radisava Slepčevića Letrike, o kojem je već bilo reči, nije bio usamljen. Naprotiv, takvih spontanih pohvala i priznanja sovjetskih rukovodilaca našim borcima bilo je više u toku batinske bitke.

taljon 8. brigade sa 2. bataljonom 360. puka, sa jugoistočne izbočine Malog Dunava, preko potesa Okrajak, orijentisaće se delom snaga prema Lugu a delom prema Vardarcu. Prvi bataljon 8. brigade i 1. bataljon 360. puka ostavljeni su u drugom ešelonu u rejonu pustare Kozjak spremni da produže dejstvo od Luga prema Dardi. Četvrti bataljon 8. brigade upućen je da sadejstvuje 109. puku 74. streljačke divizije u napadu na selo Grabovac. Treći, tj. 78. streljački puk ove divizije zadržan je u rezervi. Za podršku napada formirana je jedna artiljerijska grupa, dok je artiljerijski divizion 8. brigade ostavljen za neposrednu podršku svoje pešadije. Drugom i 5. bataljonu pridati su i protivtenkovski topovi.

Komandantu 8. vojvodanske brigade ostalo je još da sa svojim komandantima bataljona stupi u vezu sa komandantom 109. puka potpukovnikom Suharnikovim i komandantom 360. puka Nikolajem Mihailovičem Novikovom radi bliže organizacije sadejstva. Tačno u 02.00 časa, 27. novembra, trebalo je da otpočne petnaestominutna artiljerijska priprema, a zatim opšti juriš naših i sovjetskih bataljona. Međutim, do ovog dobro smišljenog napada nije došlo.

Čim je osetio da neprijateljski lanac popušta na drugom mestu, tj. u rejonu Kneževih Vinograda i južno, dovtljivi pukovnik Sičev odgodio je ovaj napad i glavninu svoje divizije uputio kroz ukazanu brešu u rejonu Grabovca. Komandantu 8. brigade preostalo je da sam realizuje plan napada na utvrđene neprijateljske položaje: Vardarac—Lug—Grabovac.

NA MOSTU KOD SELA LUGA...

Da bi još u toku dana osmotrili teren i neprijateljske položaje na desnoj obali Malog Dunava, komandanti 2. i 3. bataljona i 5. bataljona 8. brigade povezali su se sa odgovarajućim štabovima bataljona 360. sovjetskog puka. Na komandantsko izviđanje uskoro su izašli i svi

komandiri četa, dok su njihovi zamenici i politički komesari ostali radi priprema jedinica za noćni napad.

Posmatrani sa desne obale Malog Dunava, neprijateljski položaji duž komunikacije Grabovac—Lug—Vardarac izgledali su neosvojivi. Ispred njih, 6—8 kilometara na istok, prostiralo se otkriveno i močvarno zemljište. Visinska razlika između ivice Belomanastirske grede, duž koje su iskopani neprijateljski rovovi punog profila, i zemljišta sa kojeg je trebalo napadati iznosila je jedva 6 do 8 metara. Bilo je to više nego dovoljno za efikasnu odbranu. Osim toga, između branioca i napadača, jedan do dva kilometra istočno i paralelno sa neprijateljskim položajem, isprečila se još jedna prirodna prepreka — Mali Dunav. Povezan sa Kozaračkim kanalom na severu (sve do Kneževih Vinograda), velikom močvarom i Kopačkim ritom na jugu, ovaj rukavac Dunava štiti neprijateljske položaje sa istoka. U ovo doba godine njegova prosečna dubina iznosila je metar i po a širine 10 do 15 metara. Na mnogobrojnim okukama i ispupčenjima Nemci su znalački postavili svoja borbena obezbeđenja sa isturenim mitraljezima za bočnu vatru. Između Malog Dunava i neprijateljskih položaja nalazile su se velike močvarne i poplavljene površine (Plečasta nizina i Okrajak), koje su tih dana, zbog obilnih padavina i izlivenog Dunava, bile gotovo neprohodne za sve rodove vojske.

Na oko 30 kilometara krivudavog Malog Dunava postojalo je svega nekoliko gazova i dva mosta. Jedan od njih bio je najvažniji jer je najbližim putem vodio u samo središte neprijateljske odbrane. On će ući u anale batinske bitke kao „krvavi most”, kako su ga s punim pravom nazvali borci 2. bataljona 8. brigade.

Nemci su vrlo dobro ocenili da će tu gde se Mali Dunav dodiruje sa istočnom ivicom Luga biti usmereni glavni napadi njihovih protivnika. Tu su očekivali i sovjetske tenkove. To je bilo i jedino mesto gde su se oni mogli probiti sa železničkog nasipa preko Malog Dunava u nemački odbrambeni sistem. Zato su tu oko crkve, u jačim kućama i jednom dobro utvrđenom vinarskom podrumu, svega stotinak metara od mosta, postavili višecevne protivavionske topove za neposredno

gađanje. Na istočnoj ivici sela, gde su uzvišica terena i brisani prostor bili najveći, izgradili su više mitraljeških gnezda i bunkera i poseli ih najjačim snagama. Tu je bilo i težište odbrane jednog bataljona 264. nemačke divizije, nedavno dovedenog iz Srema.¹ Bataljon je bio ojačan sa nekoliko tenkova, od kojih su dva korišćena kao ukopane vatrene tačke. Sve u svemu, neprijatelj je iskoristio sve pogodnosti terena i nije nikakvo čudo što su svi dotadašnji napadi 360. puka bili krvavo odbijeni.

Nešto povoljnija situacija za nas bila je u rejonu Grabovca. Tamo je prilaz neprijateljskim položajima bio donekle lakši. Poveća šuma između Malog Dunava i Karašove bare omogućila je 109. sovjetskom puku da se prikriveno kreće sve do jezera na severoistočnoj ivici Grabovca. Ali tu je odjednom zaustavljen i izložen jakoj vatri sa zapadne obale jezera i Kozaračkog kanala. Najpovoljniji pravac za nastupanje i razvoj krupnijih snaga išao je duž nasipa uskotračne pruge od pustare Mirkovac i Jasenovac prema Kozarcu, a zatim prema Dardi i Belom Manastiru. Tim pravcem su upućene i glavne snage 75. streljačkog korpusa. Tu je ubrzo otvorena i nova breša u neprijateljskom borbenom poretku.

Komandant 2. nemačke oklopne armije brzo je shvatio da se na južnom krilu njegovog fronta u Baranji priprema novi udar naših i sovjetskih snaga. Da bi sačuvao ovu, u to vreme gotovo jedinu najkraću i najpogodniju vezu između svojih snaga u Jugoslaviji i 68. armijskog korpusa u Baranji, general Maksimilijan de Angelis je naredio generalu Felmiju, uprkos njegovom protivljenju i ubeđivanju, da se po svaku cenu održi na liniji Kneževi Vinogradi—Lug—Kopačevo. Istovremeno je naredio da se na mostobran severno od Osijeka prebace sve raspoložive nemačke i kvislinške

¹ U zapovesti štaba 8. vojvodanske brigade od 26. novembra kaže se da u Lugu ima 300 fašista sa nekoliko topova raznog kalibra. U nemačkim dokumentima se pominje dolazak ovog bataljona 26. novembra, tj. neposredno uoči našeg napada na Lug, pa je najverovatnije da je on samo preuzeo već gotove položaje od Branderbuške divizije koja se rokirala na sever, tj. u Grabovac, Kozarac i u Kneževe Vinograde (videti NAV, NT. 311, f. 191, str. 458, 462. i 463. prevoda.)

snage. Pored već pomenutog bataljona 264. divizije i nekih delova 118. nemačke divizije, tamo su upućene i sve raspoložive policijske i ustaško-domobranske snage iz šireg rejona Osijeka. Sa fronta na Drini najzad se odvojila i krenula ubrzanim maršem u Baranju i 1. brdska divizija. Prvi ešloni ove elitne nemačke divizije, koja se brzo oporavila i popunila nakon poraza u beogradskoj operaciji, stigli su već u Vinkovce. Međutim, samo prethodnica ove divizije uspeće da se prebaci preko mostova na Dravi kod Osijeka. Glavnina će biti prinudena da promeni pravac i uputi se preko Donjeg Miholjca i Podravske Moslavine. Nemci će i dalje biti u zakašnjenju. Vreme kao prostor i elemenat procene situacije ostaće i dalje njihov neprijatelj.¹

Noć se uveliko spustila kada su bataljoni 8. brigade izbili na Mali Dunav i zauzeli polazne položaje za napad. Bataljoni 360. streljačkog puka rokirali su se prema Grabovcu i Vardarcu da bi napravili mesta našim jedinicama. Na njihovim dosadašnjim položajima ostala su pojedina mitraljeska odeljenja i slabiji pešadijski delovi, koji su održavali neposredan kontakt sa neprijateljem. Dogovoreno je da i oni učestvuju u napadu sa našim bataljonima, kako neprijatelj ne bi otkrio smenu i prisustvo naših jedinica.

Nedaleko od mosta kod Luga, na ivici mlade bagremove šumice, bio je i štab 2. bataljona 8. brigade. Obeshrabren rezultatima popodnevnog izvidanja, komandant bataljona Živko Sudarski dugo je razmišljao kako da izvrši postavljeni zadatak. Imao je i zašto! U svom trogodišnjem iskustvu partizanskog komandira i komandanta nije dobio teži zadatak. Prebirao je po svojim mislima i kao na filmskoj traci redale su mu se pred očima slike iz borbi 16. divizije, u kojoj je ranjen i početkom 1944. upućen u Fruškogorski odred, a zatim u novoformiranu 8. vojvodansku brigadu. Sećao se dobro i pete i šeste neprijateljske ofanzive u istočnoj Bosni. Nije zaboravio nijedan detalj iz napada na Tuzlu, na Zvornik, na Brčko, Vlasenicu, Bijeljinu; dobro je zapamtio i Papraču i Caparde i Čelić, pa i poslednje borbe

¹ A VII, NAV, NT. 311, f. 191, str. 458—463. prevoda.

svoje tek formirane 8. brigade kod Surduka na Dunavu. Nebrojeno puta do tada bio je u situaciji da se probija kroz neprijateljske obruče i utvrđene položaje. Ali nigde kao ovde, gde se ceo izbor mesta za proboj svodio na svega 5—6 metara širine. Jer samo toliko je širok bio most na Malom Dunavu kod utvrđenog baranjskog sela Lug. Da je neko namerno birao najteže mesto proboja, težeg sigurno ne bi našao na celoj dužini neprijateljskog fronta u Baranji. Da se tu bar nije nalazila ta izbočina Malog Dunava i da ga voda nije okružavala sa sve tri strane . . .

Tu, u toj izbočini Malog Dunava osećao se kao u nekoj mišolovci. Neuništena neprijateljska mitraljeska gnezda sa nasipa na desnoj obali remetila su borbeni poredak njegovog bataljona i tukla ga bočnom i unakrsnom vatrom. Sa okuke, iz rejona potesa Okrajak, dobijao je čak i vatru s leđa. Da bi neutralisao neprijatelja na svojim bokovima, morao je angažovati najmanje polovinu bataljona i postaviti ga u vidu zaslona. No sve to nije toliko zabrinjavalo mladog komandanta bataljona, koliko sam proboj. Kao za inat, na celom ovom sektoru nije bilo nijednog pogodnog gaza. Čak je i most, taj jedini suvi prilaz do fašista, bio delimično poplavljen. Sudarski se nije plašio vode. Još kao dečak preplivavao je Dunav u svom rodnom Čereviću.¹ Ali njegovi borci! . . . Većinom omladinci iz Tavankuta, Žednika, Subotice, Sente, nisu mnogo voleli vodu. Plašila ih je mutna i ledena stihija, koja je već odnela toliko njihovih drugova kod Kazuka. Sudarski je to dobro znao. Zato je i odlučio da ide pravo na most. Bolje je muški izginuti i pred bunkerima nego bespomoćno gledati kako mu ledeni talasi gutaju čete, vodove . . . Samo, koga prvog žrtvovati? Jer tu se zaista neko morao žrtvovati. Da bi ostale jedinice, brigada i bataljoni sovjetske armije produžili — „Vperjot za Berlin”, za Beč, za Budimpeštu! . . . Najzad se odlučio.

— Dovedi mi Džambića! Brzo! — reče Sudarski kuriru, a zatim se okrete komesaru bataljona Vesi Živkoviću i njegovom zameniku Aleksandru Čaliću Alojzu.

¹ Živko Sudarski se posle rata udavio u Dunavu kupajući se kod Čerevića, u Sremu.

— Treba pripremiti borce! Drugu i Treću četu posebno. Komunisti i skojevci moraju prvi preko mosta. U svakoj četi obrazovati bombaške grupe od najboljih skojevaca. Najpre treba uništiti ona dva bunkera na mostu i flakove kod vinarskog podruma. U Prvoj i Četvrtoj četi odabirati plivače dobrovoljce. Oni će preplivati Dunavac za oko dvesta metara severnije od mosta. Moramo zauzeti one kuće iza mosta, odakle tuku mitraljezi, a zatim izvesti juriš na selo. Dotle će, valjda, preći i ostali bataljoni... — završi Sudarski i upitno pogleda Vesu i Alojza. Oni su ćutali, tmurni i ozbiljni! Znali su vrlo dobro šta to znači. Predosećali su takvu odluku. Još jutros, kada im je Sudarski preneo Kovačevo naređenje da se danas mora zauzeti Lug. Videli su i sami da nema drugog izbora — nego pravo na most!

— A Rusi, Živko?!... Hoće li i oni s nama na Lug? — upita Vesa. — Hoće li nam dati bar dva tenka? Mogli bi doći blizu mosta i pomoći nam da neutrališemo flakove. Hoće li nas podržati „kaćušama”? — pitao je i dalje Vesa, znajući i sam da ta pitanja muče ne samo Sudarskog nego i komandanta brigade.

— Uzdam se u se i u svoje kljuse! — mudro zaključio Alojz i time prekide ovu mučnu tišinu, koja je nastala posle Vesinih „jeretičkih” pitanja.

— Idemo, Veso! Ponovo ćemo u bombaše! Nema nam druge... Ja ću sa Džambićem, a ti bi mogao kod Švarca u četu ili, još bolje, kod Baneta. On ti je komšija, Jarčan, bostandžija i „Lasan”, kao i ti — pokušavao je Alojz da nekako oraspoloži svoje drugove.

Vesa je, u stvari, još jutros na pruži uočio da sovjetske jedinice idu više na sever, prema Grabovcu i Kneževim Vinogradima. A naše prema jugu. Znao je i to da njihovi dosadašnji pokušaji proboja na ovom sektoru nisu uspjeli i da ovde nisu imali tenkova. A i „kaćuše” se nisu čule od Kazuka, osim tamo, na severu, kod Branjine i Kneževih Vinograda. Shvatio je, napokon, da su njegova pitanja bila izlišna pa je prihvatio, mada kiselo, Alojzov ton i šalu, nastojeći da popravi muk i stvoreni utisak.

— Hajde, vi „Mindari” i „Sasani”, vi za sve imate spreman odgovor i uvek unapred znate šta će se de-

siti... Da vam nije bilo onih suncokreta, sa kojima ste počeli revoluciju, ko zna kako bi se ona završila.¹

Tek što su se Vesa i Alojz izgubili u noći, na ulazu u zemunicu pojavio se komandir čete Steva Džambić. Sudarski je voleo ovog oštroumnog i neobično hrabrog seljaka iz Vojke, u istočnom Sremu. U njega i u Milenka Kovačevića Brigadira, dojučerašnjeg komandira 1. čete, imao je neograničeno poverenje. Oni su se snalazili u svakoj situaciji i „bušili tamo gde burgija nije mogla”. Brigadira je već izgubio. Juče ga je morao smeniti sa položaja i poslati u 4. bataljon za obaveštajnog oficira. Opet je zabrljao po „ženskoj liniji”. Sada će po svoj prilici izgubiti i Džambića. Kad taj primi neki zadatak, ili će proći ili poginuti. Kod Monjoroša umalo što mu Nemci nisu odsekli četvu i uništili je. Zanet borbom, suviše je istrčao. Hteo je pre Brigadira da izbije do Kneževih Vinograda.

Kraj čkiljave petrolejke Sudarski je pokušavao na dotrajaloj topografskoj sekciji da objasni Džambiću njegov zadatak, iako je dobro znao da ovaj jedva zna i čitati i da je za njega topografska sekcija isto što i klinovo pismo. U stvari, Živko je time prikrivao svoj nemir i pokušavao da Džambića ne gleda pravo u oči. Znao je kakav zadatak mu postavlja. Ali i Steva je dobro poznavao Živka, još pre 8. brigade i Fruškogorskog odreda... Njegovom oštrom pogledu nije mogla promaći zabrinutost Sudarskog za njega i sudbinu njegove čete. To ga je kosnulo. Savladujući se da ne zagrlji svog starog druga, sada pretpostavljenog, Džambić proguta sklupčanu jabučicu i prekide ga zamuckujući:

¹ Selo Sase ili Novi Karlovci bilo je jedno od prvih i najorganizovanijih ustaničkih sela u Sremu. Na poziv Partije, Sasani su prvi masovno krenuli u partizane. Pošto se tada u partizane nije moglo ići bez oružja, omladinska organizacija ovog sela odlučila je da sa nekoliko lovačkih pušaka i noževa, vezanih za šuplje cevi od stabljika suncokreta, izvrši noćni prepad na domobrane iz Novog Slankamena. Ova drska i dobro smišljena akcija uspela je iznad očekivanja. Sasani su na prepad razoružali čitavu domobransku satniju, došli do oružja i priključili se Podunavskom NO odredu. Svojom odvažnošću i snalažljivošću oni su se isticali u partizanskim redovima. Otud i ova Vesina primedba da „Mindari” — kako Sasane nazivaju u sremačkom žargonu — imaju uvek spreman odgovor i rešenje za sve probleme.

— Pa dobro, Živko, šta mi tu uvijaš i zaobilaziš. Kaži mi kratko i jasno: Stevo, zauzmi most i kvit posla. Poslaži svoju četu po mostu da bi preko nje mogli preći ostali: Za Berlin! Vperjot! Most ću zauzeti, budi siguran! Ili ćemo izginuti i ja i cela moja četa. Znao sam da ćeš mene izabrati. I znaj, nikada ti ne bih oprostio da si me ovoga puta zaobišao. Obezbedi mi samo podršku našeg divizionia i Prateće čete bataljona. Onaj ruski mitraljez sa ivice bagrenjaka može nam mnogo koristiti. Pazi samo da ne tuče suviše nisko. Tu bi trebalo postaviti još dva naša mitraljeza. Da okrpe po puškaricama na švapskim bunkerima. Topovi i minobacači neka tuku flakove. I ne boj se... Ako nemaš više ništa, ja odoh. Treba pripremiti ljude — ispuca Steva kao iz automata i htede da pode.

Živko ga samo toplo pogleda, pun zahvalnosti, drugarskog razumevanja i obeća da će učiniti sve što će olakšati izvršenje njegovog teškog zadatka. Isprativši ga do izlaza zemunice, Sudarski mu čvrsto stisnu ruku i promuća: „Čuvaj se, Stevo! Baćo moj!...” Tada se brzo okrete da bi prikrrio drhtavicu i oči zamagljene suzama.

Sve do ponoći trajale su političke i ostale uobičajene pripreme za napad. Trčkanje, šljapkanje po blatu i zveckanje oružjem, uz prigušeno dozivanje, čulo se još neko vreme na položajima 2. bataljona. A zatim se sve utišalo. Svi borci su već znali da u 02.00 časa treba da bljunu naša i sovjetska artiljerija i da će tada sa svih strana ka Lugu poleteti naše i sovjetske jedinice. Napeto su iščekivali taj trenutak.

Ponoć je već prošla, kada je u zemunici komandanta 2. bataljona zazvrjao telefon.

— Alo, Sojuz! Ovde Beograd! Traži vas Beograd-10 — čuo se glas dežurnog telefoniste, koji je bio na komandnom mestu 360. streljačkog puka. Tamo se istovremeno nalazio i štab 8. vojvodanske brigade.

— Živko, jesi li ti? — upita Kovač komandanta 2. bataljona. I, pošto je dobio potvrđan odgovor, nastavi:

— Čuj! K tebi su pošli Đetić i Akrap. Oni će ti sve objasniti... Baćuške su odgodile „proslavu”. Po svojoj prilici, hoće tamo negde severnije, kod Ibre, da prirede „glavnu predstavu”. Nama su preporučili da počnemo i

bez njih. Kasnije će nam se pridružiti... Javi mi svoje mišljenje — završi Kovač i spusti slušalicu.

Sudarski je još neko vreme držao slušalicu, zatim je žestoko tresnu na njeno mesto i promrsi kroz stisnute zube:

— To sam i očekivao! Sičev je osetio da je ovde orah malo tvrđi i sigurno je pronašao neko mekše mesto.¹ Bobocki mu je već javio da se kod njega sovjetske jedinice rokiraju i pomeraju prema severu, prema šumi kod Grabovca i pustare Mitrovac. Znači: „Uzdaj se u se!” — kako ono reče Alojz. Taj uvek nanjuši „kakvo će vreme biti” i šta se priprema za sutra. Uostalom, šta tu ima da se razmišlja i odugovlači. „Što će biti jesenas, neka bude večeras.” Ovde smo ionako kao u mišolovci. Borci jedva čekaju da stanu na čvrsto tlo. Moram samo od Kovača zatražiti da pogura Acin i Bobockov bataljon preko Malog Dimava. I da me podrže i pokriju vatrom našeg divizionara... Da su nam bar ostavili jednu „kaćušu”!

Tako je odgovorio i Đetiću. Kovač se, naravno, složio s njegovim predlogom. Pomerio je samo vreme napada. Umesto u 02.00 trebalo je krenuti u 04.30 časova.

Nemci su predosećali šta im se ovde priprema. Budno su osluškivali svaki šum na suprotnoj obali i pratili dugim mitraljeskim rafalima svaki pokret naših boraca. Snopovi raketa neprekidno su osvetljavali most. Brisani prostor i uzdignuti položaji omogućavali su im da uspešno tuku zemljište iza mosta, sve do bagremove šumice u ataru Kerelet.

Kiša je i dalje neprekidno padala. Te noći kao da je nešto hladnija i povremeno se pretvarala u susnežicu. Šćućureni u plitkim i blatnjavim rovovima, borci su napregnuto očekivali seriju crvenih raketa i početak artiljerijske pripreme. Nikada im noć nije izgledala tako duga. Više od 80% boraca 2. bataljona sačinjavali su omladinci — Bačvani, Srbi, Hrvati, Madari, Slovaci. Najviše je među njima bilo Bunjevacu iz okoline Subotice.

¹ Po nemačkim dokumentima, Rusi (tj. delovi 74. streljačke divizije) još su 24. novembra pokušali iz pokreta da ovladaju položajima kod Luga i Grabovca, ali su bili odbijeni (A VII, NAV, NT. 301, f. 191, str. 440. prevoda).

Negde pred zoru, kada su se borci našli na ivici strpljenja i kada su sa zebnjom očekivali osvit još jednog dana u ovom brisanom blatištu, sa svih strana opkoljenim od neprijatelja i vode, počela je artiljerijska priprema. Iznenadnom i koncentričnom vatrom artiljerijskog diviziona 8. brigade i bataljonskih minobacača zasuti su neprijateljski položaji. Sa nasipa uskotračne pruge ukazaše se svetleće brazde jedne baterije reaktivnih gardijskih minobacača. Zbog noćnog gadanja, nemogućnosti osmatranja i korekture pogodaka, efekat ove desetominutne artiljerijske pripreme nije bio velik. Neprijateljska utvrđenja u blizini mosta ostala su gotovo neoštećena.

Čim je osetio da naši borci prilaze mostu, neprijatelj je otvorio paklenu vatru iz celokupnog naoružanja. Naročito ubitačni bili su nemački višecevni topovi tzv. flakovi. Gađajući udarnim i rasprskavajućim granatama, prosto su brisali zemljište ispred mosta. Njihove niskoleteće putanje, praćene jezivim zvižducima raspojenog vazduha, stvarale su zvučnu i vatrenu zavesu nad glavama naših boraca. Iskoristivši kratke zastoje u neprijateljskoj vatri, zbog promene redenika i punjenja oružja, borci su se manjim, žabljim skokovima, sve više približavali mostu. Na svaku ispaljenu raketu, bez komande padali su ponovo na zemlju, a odmah zatim, opet bez komande, pužući i bauljajući kroz žitko i lepljivo blato, produžavali napred. I ponovo tako. Sve dok nisu ugledali siluetu mosta.

Pravo je čudo kako su ti mladi ljudi, koji su do juče vredno obrađivali svoja polja ili rukovali strugom u subotičkim tvornicama, za svega nekoliko dana ovladali veštinom ratovanja. Tu, na bojnom polju, od Kazuka do Drave, oni su uz vatreno krštenje polagali i prve ispite iz taktike, strojevog pravila, nastave gadanja... Dobro su shvatili jedno pravilo — da se u ratu svaka greška plaća sopstvenom krvlju. Zato su gotovo slepo kopirali postupke i koristili dragocena iskustva starijih drugova i komandira.

Nova serija neprijateljskih raketa pomogla im je da izbliza osmotre most, neprijateljska utvrđenja i robove iza njega. Ovo im je omogućilo i da zauzmu bolje zaklone i da izvrše poslednju vatrenu pripremu juriša.

Nakon toga trebalo je iznenadno i odlučno jurnuti preko mosta i izvući se iz ovog beskrajnog blatišta.

Ali i neprijatelj je imao svoj plan i pripremao iznenadenje...

U isti mah kada su artiljerijska oruđa i teški minobacači počeli s poslednjim vatrenim udarcem po prednjem kraju neprijateljske odbrane, počela je i brza streljačka paljba svih četa 2. bataljona. Borci su pucali gađajući pri svetlosti naših i neprijateljskih raketa. Jedva su čekali komandu „Brza paljba!” da bi otkrivali ukočene prste na zagrejanim cevima oružja. Sa ivice pruge, iza leda ugledali su seriju zelenih raketa. A odmah zatim po jednu i sa okuke Malog Dunava i sa ivice bagremove šumice. To su komandant brigade i komandanti bataljona davali znak za početak opšteg juriša.

— Juriš, drugovi! — prolomio se kroz noć promukli glas komandira Džambića. U desetak hitrih skokova, on se sa jednim vodom prvi našao na mostu i ustremio prema mitraljeskom gnezdu na njegovoj suprotnoj strani.

— Napred, momci! — povikao je desetar Grga Rudinski svojim zemljacima, Subotičanima, i potrčao za prvim vodom i komandirom, koji su već uskakali u prve neprijateljske rovove. Uporedo sa Grgom trčao je puškomitraljezac Ivica, a za njima Marko, Franja, Anton, Bela... i cela 2. četa 2. bataljona. Stigli su već do sredine mosta kada se dogodilo nešto što dotle nisu videli ni najstariji borci ovog bataljona.

Iznenada svud oko mosta planule su zapaljive fuge i buknu li stogovi sena poliveni benzinom. Most i brisani prostor ispred njega videli su se kao usred dana. Na njemu je bio buljuk ljudi — glavnina 2. čete. Za Drugom je hitala Treća... Juriš je bio strašan, a doček još strašniji! Lukavi neprijatelj kao da je samo taj trenutak i čekao. Iz dvanaest topovskih cevi, kalibra 37 milimetara, bljunuo je oganj. I to kakav oganj! Granatama pravo u ljude. U ratu su, doduše, poznati takvi slučajevi kada artiljerija, obično u samoodbrani, gada direktno šrapnelima i kartečnom vatrom u jurišajuću pešadiju. Ali razornim i rasprskavajućim granatama! To se retko događa. A eto dogodilo se. Efekat je bio sna-

žan. I porazan za nas.¹ Na mostu je nastala kasapnica... Delovi prepolovljenih i iznakaženih tela leteli su sa ogradom i patosnicama. Flakovima su se pridružili mitraljezi, da dovrše ono što topovi nisu...

Nestalo je desetara Grge, sa celom desetinom. Most je prešao jedino puškomitraljezac Ive. Dovukao je ranjenu nogu do napuštenog mitraljeskog gnezda. Za njega više nije bilo druge obale... A ni njegovih drugova! Tu će i on ostati. Na mrtvoj straži...

Desnokrilni vod 2. čete, koji je uspeo da pređe most i likvidira dva mitraljeska gnezda, produžio je smelo napred i dohvatio se prvih kuća na istočnoj ivici sela. Puzeći i plivajući preko Malog Dunava, njemu su se uskoro priključili i delovi 3. i 4. čete. Preko mosta, na kojem je ostalo četrnaest boraca 2. čete i veći broj ranjenih, i dalje se nije moglo prelaziti. Iz utvrđene tačke — vinarskog podruma, Nemci su se ogorčeno branili. Vatrom naših minobacača uništen je jedan četvorocetni protivavionski top i jedno mitraljesko gnezdo. Ali su dva topa sa osam cevi i dva teška mitraljeza i dalje uspešno kontrolisali prelaz preko mosta. Jedino su neustrašive bolničarke Milica i Majka i dalje vršljale po njemu. Puzeći od jednog do drugog ranjenika, pokušavale su da im ukažu pomoć, i odvuku ih u zaklon. Dopuzale su i do Ivice. Previle su mu ranjenu nogu, ali je on odbio da se povuče. Njemu se uskoro pridružio i puškomitraljezac Milenko, Brestačanin. Njih dvojica su predstavljala jednu vrstu malog mostobrana i svojom vatrom štitili odstupnicu i levi bok Džambićeve grupe, koja se probila u istočni deo sela.

Ocenivši da ništa neće učiniti ako ne osvoji flakove kod vinarskog podruma i ne deblokira most za prelaz ostalih naših i sovjetskih jedinica, Sudarski je pokušao snažnom minobacačkom i artiljerijskom vatrom da neutrališe ovu nemačku otpornu tačku.

Probijajući otvore na zidovima kuća i ograda, Džambić je istovremeno sve više zaobilazio vinarski po-

¹ Nakon likvidacije Luga, 8. brigada je zaplenila nemačke flakove i često je do kraja rata i sama primenjivala ovaj metod vatre. Tako je u završnim operacijama u Podravini, zahvaljujući ovom strašnom i brzometnom oružju, odbijen jedan juriš nemačkog belogardejskog konjičkog puka.

drum. Nije stigao da izvrši poslednji juriš. Nemci su ga preduhitrili. Prikupivši posadu sela (oko 400 vojnika), Nemci su u 10.00 časova, uz pomoć dva laka tenka i obilnu podršku artiljerije i minobacača, pošli u snažan protivnapad na Džambićeve grupu. Opkoljen sa tri strane, Džambić je, uz pomoć Ivičinog i Milenkovog puškomitraljeza, uspeo da se prebaci na suprotnu obalu.

Tako je odbijen prvi napad na selo Lug. Četvrti i 5. bataljon su jedino uspeali da proteraju neprijateljska borbena obezbeđenja iz okuka Malog Dunava (Okrajak i Vražja Leda). Njihovo dalje nastupanje zadržano je snažnom vatrom sa komunikacija Grabovac—Lug i Lug—Vardarac. Bez jače i efikasnije artiljerijske podrške dalje se nije moglo. Trebalo je ponovo sačekati noć da bi se izbegli veliki gubici na ovom otkrivenom i dobro tučenom prostoru.

U popodnevним časovima Nemci su nekoliko puta pokušali da povrate i posednu izgubljeni most. Svi njihovi pokušaji odbijeni su jakim automatskom i minobacačkom vatrom sa desne obale Malog Dunava. Kada u tome nije uspeo, neprijatelj je usredsredio svu svoju vatru na isturene mitraljesce 2. bataljona. Njihovo neprekidno i uspešno dejstvo onemogućavalo je svaki prilaz mostu. U jednom trenutku snažna eksplozija prekinula je dalje štektanje Ivičinog „šarca”. Na obodu većeg levka ostalo je nepomično telo ovog hrabrog omladinca. Punih deset časova on je prkosio smrti. Bio je to četrnaesti Subotičanin, koji je toga dana pao na mostu kraj sela Luga. Tako je ovaj dotle bezimeni most iznenada postao termopilski klanac za Subotičane.

Očistivši okuke Malog Dunava od neprijateljskog osiguranja, 4. i 5. bataljon 8. brigade izbili su u prvi sumrak, 27. novembra, pred neprijateljske položaje na komunikaciji južno i severno od Luga. Savlađujući teško prohodno i močvarno zemljište i jaku neprijateljsku mitraljesku i minobacačku vatru, 5. bataljon je odmah prešao u napad i u silovitom naletu razbio neprijatelja na komunikaciji između Luga i Vardarca. Pošto je presekao ovu važnu saobraćajnicu zapadno od kote 83, komandant 5. bataljona je razdvojio svoje snage na dva dela. Jedan deo je orijentisao duž komunikacije prema jugu i Vardarcu, a drugi deo bataljona nastavio

je da čisti posednutu komunikaciju u pravcu severa i ubrzo se približio Lugu prilazeći mu sa južne strane radi sadejstva s 2. bataljonom u napadu na ovo mesto.

Nešto slično su učinili i 3. i 4. bataljon, koji su napadali severno od Luga. Pošto je razbio neprijateljska borbena obezbeđenja na desnoj obali Malog Dunava, 3. bataljon je naišao na veliku močvarnu površinu — Plećasta nizija, kroz koju se teškom mukom probijao u pravcu komunikacije Lug—Grabovac, sa koje se neprijatelj ogorčeno branio, povlačeći se sve više prema Lugu. Na severoistočnoj ivici sela bataljon je zadržan jakim zaprečnom vatrom iz neprijateljskih utvrđenja.

Mnogo složeniji manevar izveo je 4. bataljon, ali uz manje trošenje svojih snaga jer je napadao na terenski povoljnijem pravcu. Sadejstvujući sa 109. pukom 74. sovjetske divizije, bataljon je u silovitom naletu upao u utvrđeno mesto Grabovac. Posle kratkotrajne ulične borbe i ovladavanja ovim selom, 4. bataljon je napravio oštar zaokret prema jugu i produžio gonjenje razbijenog neprijatelja u pravcu Darde.

Za sadejstvo sa 2. bataljonom, koji je produžio napad na Lug sa fronta, komandant 4. bataljona Stevan Bobocki odvojio je svoju 1. četvu, sa komandantom Stevom Malim, i svoj izviđački vod, sa Milenom Kovačevićem Brigadirom. Na ovako uspešan napad i dejstvo 4. bataljona uticali su neosporno i uspešna dejstva i prodor njihovog desnog suseda — 236. sovjetske divizije i 7. vojvodanske brigade, koji su u međuvremenu slomili neprijateljski otpor kod Kneževih Vinograda. Tu se sada ukazala nova breša u nemačkom odbrambenom poretku, kroz koju su jurnule naše i sovjetske jedinice.

Ovim obuhvatnim manevrom i energičnim dejstvom bataljona 8. brigade, jako neprijateljsko uporište na ovom sektoru našlo se u okruženju. Oko njega se sve više stezao obruč naših bataljona.

U 22.00 časa naređen je opšti i jednovremeni napad 2. i 3, kao i delova 4. i 5. bataljona 8. brigade na selo Lug. Neprijatelj se ogorčeno branio, ali mu je brz prodor delova 4. i 5. bataljona sa zapada i juga zapretio potpunim okruženjem i presecanjem odstupnice. Veliku pometnju u njegove redove uneli su delovi Brigadirove

grupe i čete Steve Malog, koji su ga napadali s leđa. Iskoristivši noć i pogodan trenutak, neki delovi neprijateljskog garnizona uspjeli su da se probiju iz obruča i kroz neposredne međuprostore povuku u pravcu Bilja. Najveći broj ove posade izginuo je u uličnim borbama ili se prurušen u civilna odela pokušao sakriti u ovom velikom baranjskom selu. Meštani su ih brzo otkrivali i predavali našoj vojsci.

U rejonu crkve i kod vinarskog podruma nastavljeno je puškaranje. Tamo se jedna grupa pripadnika 264. nemačke divizije, pošto nije uspela da se probije iz obruča, zabarikadirala pružajući ogorčeni otpor iz jakih utvrđenja i bunkera. Potpuno opkoljeni i bez municije, pozvani su preko svojih već zarobljenih drugova na predaju. Borili su se sve do poslednjeg metka, očekujući da će im u toku dana stići pomoć iz Osijeka, Bilja i Kopačeva. Najzad su uvideli da im je položaj beznadežan. Izašli su iz utvrđenog podruma podignutih ruku i unezvereni. Očekivali su da će biti odmah streljani zbog ovake svoje upornosti. To su im govorili i njihovi oficiri da bi ih što duže održali u poslušnosti. Odvedeni su u zarobljenički logor. Zaplenjena je velika količina oružja i dva nemačka tenka koja su onesposobljena našim protivtenkovskim puškama. Prilikom jednog protivnapada i pokušaja proboja, omladinac Sava Ler¹ vatrom iz svog puškomitraljeza prisilio je jednu neprijateljsku grupu na predaju. Višecevni protivavionski topovi, koji su napravili pravi pokolj na mostu i pokazali se i kao odlično protivpešadijsko naoružanje promenili su vlasnika. Zaplenjena su i dva teška mitraljeza.

Još u toku borbi za Lug, 3. četa 5. bataljona upala je u Vardarac sa severoistočne strane. Gazeći po dubokom blatu i vodi, borci 5. bataljona savladali su spoljnu odbranu oko ovog mesta i u ogorčenim uličnim borbama zauzimali kuću po kuću, ulicu po ulicu. Ubrzo su ovamo prebačeni i ostali delovi 5. bataljona, koji su učestvovali u napadu na Lug. Nakon kraće i žestoke borbe oslobođeno je i selo Vardarac.

¹ Sava Ler, stolarski radnik iz Bajmoka, poginuo je 24. aprila 1945. kod sela Orašec u Slavoniji. Bio je delegat 8. brigade na Kongresu USAOV-a, decembra 1944. godine u Novom Sadu.

Kada se 4. bataljon pojavio kod magacina municije br. 4, na komunikaciji Vardarac—Bilje, neprijatelj je bio prisiljen da na ovom delu fronta užurbano napusti svoje dobro utvrđene i nadvišene položaje južno od Vardarca. Plašeći se potpunog okruženja i odbacivanja na nepregledno močvarno zemljište južno od Kopačeva, odmah je zatim napustio i Kopačevo i povukao se u pravcu Bilja i dalje prema Osijeku.¹

Osetivši da se neprijatelj izvlači iz njegovih dobro pripremljenih obuhvata, komandant 8. vojvodanske brigade Milan Korica Kovač, naređuje svom 4. i 5. bataljonu da nezadrživo produže gonjenje neprijatelja u pravcu Bilja i dalje prema Dardi. Istovremeno su prema Dardi upućeni i 1. i 3. bataljon 8. vojvodanske, sa zadatkom da što pre oslobode ovu važnu saobraćajnu raskrnicu i preseku komunikaciju Darda—Beli Manastir.

U popodnevnom časovima 4. i 5. bataljon izbili su pred Bilje i odmah iz pokreta preduzeli napad na ovo mesto. Prikupljen iz napuštenih okolnih mesta, neprijatelj se u ovom utvrđenom mestu ogorčeno borio. Prvi napad naših bataljona neprijatelj je odbio koncentričnom mitraljeskom i minobacačkom vatrom, koja nam je nanela velike gubitke. Tom prilikom poginuo je i mitraljezac Bajić, stari partizan iz Srednjobanatskog partizanskog odreda. Kraj kupe kukuruzovine oko koje su tukli neprijateljski minobacači, ostao je Petar Buljovčić, nazvan „Tenkista“, iz Subotice. Noga mu je bila gotovo otkinuta i trebalo je uložiti dosta truda da se izvuče sa kukuruzišta.

Posle nekoliko uzastopnih juriša u toku noći neprijatelj je bio primoran da napusti i selo Bilje i da se povuče u pravcu Osijeka.

Iskoristivši stvorenu brešu u rejonu Grabovca, 1. bataljon 8. vojvodanske brigade, sa najmladim komandantom bataljona, energičnim i odvažnim Lazarom Markovićem Čađom, zabacio se u duboku neprijateljsku pozadinu i, dok su ostali bataljoni vodili borbe u Vardarcu, Lugu i Bilju, on je izbio preko Nergeš pustare i Ko-

¹ U teškim uličnim borbama u Vardarcu istakli su se komesar čete bataljona Stevan Koroša, Slovak iz Ljube, i Steva Sudarević zvan „Gestapovac“ komandir čete.

zaračke šume do Švajcernice. Pošto je ovde presekao putnu i železničku komunikaciju Darda—Beli Manastir, Čađa je usmerio svoj bataljon prema Dardi i 28. novembra ujutru ušao u ovo selo sa severozapadne strane, istovremeno kada je sa istočne strane ulazio i 3. bataljon 8. brigade.

Iznenaden ovako brzom pojavom naših i sovjetskih jedinica na komunikaciji Darda—Beli Manastir, neprijatelj je bez borbe napustio Dardu, najvažniju saobraćajnu raskrnicu u Baranji, čime je presečena i poslednja veza između njegovih snaga u Baranji sa Osijekom. Razbijeni delovi 13. SS „Handžar” divizije i drugih kvislimških formacija, koji su se posle pada Kneževih Vinograda povukli u Dardu, požurili su da se pod okriljem noći što pre izvuku iz ovog baranjskog pakla i dohvate desne obale Drave. Tu su ih na liniji Dravski nasip—Tvrđavica—Podravlje prihvatili policijski delovi „Štefan” divizije, koji su ovde napravili manji mostobran za prihvrat razbijenih delova u Baranji i za neposrednu odbranu Osijeka i mostova preko Drave.

ŠESTI GARDIJSKI KORPUS I 32. MOTOMEHANIZOVANA BRIGADA ULAZE U BORBU

Na severnom delu fronta u Baranji situacija je bila još kritičnija. Tamo su razbijeni delovi 31. SS dobrovoljačke divizije teško uspevali da posle petnaestodnevni borbi daju bilo kakav organizovani otpor. Sve dok su svoje levo krilo mogli čvrsto da oslone na Dunav i njegove mnogobrojne rukavce i poplavljeno i močvarno područje severno od Topolja i Duboševice, ovi delovi su pružali žilav i ogorčen otpor. Čak su uporno nastojali da vrate izgubljene pozicije. Tako je 19. streljačka divizija 64. sovjetskog korpusa, napredujući ovim pravcem, bila prinuđena da u toku dana odbija i po osam žestokih protivnapada delova 31. SS i 44. infanterijske divizije. Devetnaesta streljačka divizija pukovnika Lazarova (u čijem sastavu je bio 32, 315. i 1310. streljački i

90. artiljerijski puk) zauzela je sela Gajić, Topolje i Duboševicu i uspela da potisne 31. SS nemačku diviziju do komunikacije Mohač—Beli Manastir. Neprijatelj je bio prinuden na povlačenje.

Kod Udvara i bivše jugoslovensko-mađarske državne granice delovi 31. SS divizije pokušali su da uspostave front i pruže poslednji organizovani otpor, koristeći se pri tom postojećim i sačuvanim utvrđenjima i fortifikacijsko-inžinjerijskim preprekama bivše jugoslovenske i mađarske vojske i granice. No, uprkos ovim objektima i geografsko-topografskim povoljnostima za uspešnu odbranu, bile su to nedovoljne i slabe snage da izdrže sve jači pritisak novih i svežih sovjetskih jedinica.

Ocenivši da se na ovom sektoru nemačkog fronta ukazala pukotina i veoma tanak sloj neprijateljske odbrane, i da mu ovaj pravac pruža najbolje perspektive za dalji razvoj snaga i realizaciju svojih planova, maršal Tolbuhin naređuje komandantu 57. sovjetske armije generalu Šarohinu da ovde uvede u boj svoj drugi ešelon armije — 6. gardijski korpus i 32. motomehanizovanu brigadu. Bilo je to u datom trenutku najbolje i najcelishodnije rešenje, ne samo zato što je to bio najkraći pravac koji je vodio do najvažnijeg privredno-ekonomskog i saobraćajnog središta ovog dela Mađarske — Pečuja, već i zato što se trupama Trećeg ukrajinskog fronta otvarala bolja perspektiva daljeg manevra na desnoj obali Dunava i što se brzim prodorom na ovom pravcu kompromitovalo celo južno krilo nove neprijateljske odbrambene linije, koja se oslanjala na Šiklošku gredu, na tzv. „Vilanj-položaje”.

Uveden u borbu 25. novembra ujutru, 6. gardijski korpus generala Kotova, u čijem se sastavu nalazila 10. i 20. gardijska streljačka divizija i mnogobrojna artiljerijska i minobacačka ojačanja armije i fronta, uspeva još istog dana da posle snažne artiljerijske pripreme probije tanki zastor delova 31. SS divizije i da već 26. novembra uveče izbije na liniju: Žido—Nađnjarad—Herceg Teteš i da zauzme ova mesta. Ne oklevajući ni trenutka, sovjetsko komandovanje ubacuje u stvorenu brešu svoju pokretnu oklopno-motorizovanu rezervu — 32. motomehanizovanu brigadu, koja u sadejstvu sa 6. gardijskim korpusom nastavlja gonjenje razbijenog nepri-

jatelja u pravcu Pečuja. U toku narednog dana — 26. novembra ova jaka operativna i združena formacija zauzima važnu saobraćajnu raskrnicu Nemet Bolj i uklinjava se u „Vilanj-položaje” kod Sederkenja.

Dogodilo se, dakle, ono što se moglo i očekivati i u šta nemačko komandovanje nije moglo da poveruje, uprkos upozorenju i neprekidnom požurivanju štaba 68. nemačkog korpusa. Nova i dobro pripremljena nemačka odbrambena linija izmanevrisana je i probijena kod Sederkenja a da prethodno nije mogla biti ni branjena ni posednuta. Komandantu Jugoistoka, maršalu fon Vajksu, nije preostalo ništa drugo već da se pravda zakašnjenjem snaga koje su se povlačile iz Grčke i 71. infanterijske divizije, koja se zbog prekida saobraćaja prebacila iz Italije „kap po kap” — kako se to zaključuje u nemačkom operativnom izveštaju:

„... Mi uvek kasnimo za nekoliko dana. To je naša tragedija... Mi smo oko 4 nedelje u zakašnjenju...” (misli se na povlačenje Grupe armija „E” iz Grčke — prim. N. B.).¹

Medutim, nisu samo maršal fon Vajks i njegovi potčinjeni generali Maksimilijan de Angelis, komandant 2. oklopne armije, i Helmut Felmi, komandant 68. armijskog korpusa, morali da se zamisle nad probojem njihovog fronta u Baranji. Došao je red i na njihovog suseda generala Frajsnera, komandanta Grupe armija Jug, koji se sve do sada „pravio Englez” na sve što se događa južno od Mohača i odbijao da pritekne u pomoć svojim susedima. Sada je i njemu bilo jasno da forsiranje Dunava, kod „jednog malog i beznačajnog sela u Baranji” nema samo neki „periferni” značaj usmeren u jugoistočnom pravcu, već da može imati mnogo veće posledice, pa i po njegov deo fronta.

¹ A VII, NAV, NT. 311, f. 191, str. 450.

MOSTOBRAN KOD MOHAČA

Ocenivši da je glavnina 31. SS divizije, koja je branila desnu obalu Dunava od Batine do Mohača i Baje, uništena snagama 57. sovjetske armije na batinskom mostobranu i da se pred Mohačom nalazi jedan „tanksi sloj” ove demoralisane nemačke divizije i neke mađarske jedinice, te da general Frajsiner na ovaj sektor nije uputio veća pojačanja, maršal Tolbuhin menja svoju prvobitnu zamisao i donosi novu odluku. On menja plan dejstva 4. gardijske armije, koja je bila spremna da se u ulozi drugog ešelona fronta prebaci na batinski mostobran i produži dejstvo u severozapadnom pravcu, i naređuje da sa jednim korpusom forsira Dunav kod Mohača, da svoj novostvoreni mostobran poveže sa batinskim, a glavnina 4. armije da se zatim uputi pravcem prema Sekešfehervaru, tj. u pozadinu snaga koje brane Budimpeštu. Ovakva odluka samo potvrđuje naš zaključak da je komanda Trećeg ukrajinskog fronta bila na visini svoga zadatka i da je brzo i elastično sprovođila svoju zamisao, koristeći se pri tome sopstvenim iskustvima i greškama i korigujući svoje odluke zavisno od novonastale situacije.

Umesto nepotrebnog gomilanja trupa na batinskom pravcu i na jedinom drumu koji je do njega vodio, i mnogo zaobilaznijeg manevra preko Belomanastirske grede, otkrivenog i podvodnog zemljišta severno od Draža i Topolja, divizije 4. gardijske armije upućuju se kraćim putem, preko sopstvenog mostobrana i sa mnogo manje naprezanja izvršavaju postavljeni zadatak.

Ovakva odluka maršala Tolbuhina oslobodila je obaveze generala Šarohina, komandanta 57. sovjetske armije, da zauzima i Mohač i da odvajajući deo svojih snaga (najmanje jedan korpus) za dejstvo na tom pravcu.

Nakon iznenadnog i uspešnog napada i forsiranja Dunava, 21. garijski korpus 4. gardijske armije, sa generalom Femenkom, zauzeo je Mohač i 26. novembra spojio se sa jedinicama 57. armije u rejonu Žido pustare, na desnoj obali Dunava.¹ To je omogućilo komandi 57.

¹ Mohač je zauzela 41. gardijska streljačka divizija 21. gardijskog korpusa, pod rukovodstvom pukovnika Petrašina (Zaharov, cit. delo, str. 651).

armije da sada sva tri svoja korpusa još brže uputi na zapad u pravcu Nađkanjiže.

Na novoosvojeni mostobran kod Mohača ubrzo su prešle i divizije 20. gardijskog korpusa generala Birjukova, a zatim i ostali delovi 4. gardijske armije, koji su nakon toga nezadrživo jurnuli preko Meček-planine prema Blatnom jezeru i Sekešfehervaru.

Četvrta gardijska armija za svega tri dana napredovala je oko 60 kilometara na sever i zauzela gradove Dunav-Sekče, Batasek i Seksard u srednjem Podunavlju, dok je njen 21. gardijski korpus ovladao isto tolikim prostorom na severozapadnom pravcu i, prevalivši greben Meček-planine, podišao važnoj saobraćajnoj raskrsnici Dombovar, istovremeno kada je njegov levi susjed — 6. gardijski korpus 57. armije, vodio borbu za Pečuj, a desni — 20. gardijski korpus, za Tolnu. Bio je to kolosalan prodor i uspeh gardijskih jedinica Trećeg ukrajinskog fronta, koji je zabrinuo štab Grupe armija Jug. Sada je general Frajsner bio prinuden da svoje divizije sa Budimpeštanskog pravca baca počesno i na brzinu pred raspoložene borce i jedinice 4. gardijske armije.

„... Ja sam uvideo veliku opasnost za Budimpeštu u proboju protivnika između jezera Balaton i Budimpešte. Ako mu pade za rukom da zauzme visove u rejonu Sekešfehervara, onda će mu i prestonica Madarske pasti kao zrelo voće...” — kaže tadašnji komandant Grupa armija Jug u svom posleratnom memoarskom delu (*Verraten, Schlachten*, Hamburg, 1956, str. 188).

Sovjetsko komandovanje prirediće ubrzo ovom nadmenom nemačkom generalu još jedno neprijatno iznenađenje. Četvrtog decembra kod mesta Erči, jugozapadno od Budimpešte, napravljena je repriza Mohača i Batine. Tu je 46. sovjetska armija, Drugog ukrajinskog fronta, pod komandom general-lajtnanta Šlemina, ponovo forsirala Dunav radi plicjeg operativno-taktičkog zaokruženja Budimpešte. Nemci će time biti prisiljeni na celom južnom i jugoistočnom frontu da se povuku na sledeću odbrambenu liniju, tzv. „Margita”, koja se od

Budimpešte i malog ostrva Margita protezala na jugozapad, pored Valence i Blatnog jezera do Drave. I ovu liniju oni će morati da brane i zaposednu u grozničavoj brzini i pre nego što su je konačno osposobili i dovršili. A sve je to započelo kod Batine — kod jednog „malog sela na Dunavu“.

Ali vratimo se situaciji na batinsko-apatinskom pravcu. Sudeći po nemačkim izveštajima i dokumentaciji, tamo je stanje bilo više nego kritično:

„...Na severnom krilu 44. divizije i kod 31. divizije situacija je loša. Delovi 31. divizije prebegli su neprijatelju... Brešu tamo stvorenu zatvoriće 71. divizija, koja stiže sa prekidima, „kap po kap“...

„...Ponedeljak je doneo loše iznenađenje. Neprijatelj je protutnjao do Mohača i zauzeo ga. Na zapadu prodro je do Majše i dalje... Dakle, potpuni proboj 31. divizije, koja je delom prebegla sa belim zastavama neprijatelju... Na jugu teške borbe...

„... Neprijatelj zauzeo Mohač. O borbenoj vrednosti 31. divizije nema više ni govora...

„...31. SS divizija je potpuno slomljena. Od Mohača neprijatelj nastupa preko železničke pruge prema Pečuju... 31. SS i 44. divizija se slabo bore. Uočene pojave raspadanja...

„...Kod 31. divizije na severnom krilu 68. korpusa situacija nejasna.

„...Severno od Dunava nema veze sa razbijenom 31. divizijom. Tek kod Bataseka na Dunavu su naše snage. Tu treba da se nalazi još nešto od 31. divizije... Na severnom krilu kog Grolmana, Mađari i „Handžar“ divizija pobegli...

„...31. divizija se raspala. Kolike su tamo snage još se ne zna... Avionskim izvidanjem osmotreno je oko 30 motornih vozila, koja se kreću od Mohača prema severozapadu. Utisak je da neprijatelj hoće da forsira jedan deo Blatnog jezera...

„...Ljudstvo 13. SS divizije i 44. izviđačkog bataljona (Odred za zaprečavanje) pobeglo. Vojne patrole 68. armijskog korpusa ih hvataju. Policija

je pohvatala i druge delove ovih jedinica koji su prebegli preko Drave na teritoriju Nezavisne Države Hrvatske (NDH) . . .”

Obavešten o situaciji u 68. armijskom korpusu, general Vinter, predstavnik Vrhovne komande oružanih snaga, traži od maršala fon Vajksa, 26. novembra, da hitno preduzme „vanredne i opšte mere” protiv ovakvih pojava. Maršal fon Vajks, depešom Op. br. 6459, od 28. XI 1944, naređuje komandantu 2. oklopne armije da preduzme oštre mere protiv rasula:

„. . . U slučaju opasnosti široko upotrebljavati preki sud (pa i streljanja) . . .

„. . . Komandanti imaju punu vlast u preduzimanju mera protiv bekstva . . .”¹

Sve ovo više nije moglo da zaustavi dalji raspad jedinica 68. armijskog nemačkog korpusa. Njihovo povlačenje sve više se pretvaralo u panično bekstvo. Jedino su još ostaci Branderburške divizije, 92. motomehanizovane brigade i tek prispeli bataljoni 1. brdske divizije, sa oklopnim grenadirskim bataljonom 44. pešačijske divizije, uspevali povremeno da organizuju slabiji otpor. Jedna takva uzastopna linija otpora organizovana je na liniji: Ivan Darda—Beli Manastir—Jagodnjak—Žuta Bara. Ovde su 28. novembra privremeno zauzavljene naše prethodnice i goneće kolone.

PEDESET PRVA VOJVODANSKA DIVIZIJA IZBIJA NA DRAVU

Da bi sprečio utvrđivanje neprijatelja na pomenujtoj liniji, komandant 51. vojvodanske divizije, potpukovnik Sreta Savić, izdaje naređenje 7. i 8. vojvodanskoj brigadi da bez zadržavanja izvrše napad iz pokreta i produže energično gonjenje neprijatelja sve do Drave.

¹ A VII, NAV, NT. 311, f. 191, str. 458, 461—463, 469, 475, 476, 481—483.

Sličan zadatak svojim pukovima izdao je i pukovnik Sičev, komandant 74. streljačke divizije. Brzim izbijanjem na Dravu trebalo je ne samo izravnati front sa ostalim jedinicama Trećeg ukrajinskog fronta i preseći komunikacije koje preko Drave vode u južnu Mađarsku već i obezbediti levi bok, a sada već i duboku pozadinu u Baranji i južnoj Mađarskoj zaštititi od eventualnog protivudara iz Jugoslavije. Stoga je 12. vojvodanskoj brigadi naredeno da se iz Bačkog Monoštora, gde se nalazila na odmoru prebaci u Baranju, i da u rejonu Zmajevca oстане u divizijskoj rezervi.

Izvršavajući postavljeno naređenje, 7. vojvodanska brigada razbija u toku noći 28/29. novembra slabije zaštitničke delove neprijatelja na liniji Korenište—Kozarac, zauzima ovo mesto i izbija pred selo Jagodnjak. U toku narednog dana čisti šumu Haljevo od zaostalih neprijateljskih grupa. Pošto je presekla komunikaciju Darda—Bolman i zauzela Jagodnjak 7. brigada izbija na levu obalu reke Drave, gde se postavlja za odbranu.

Istovremeno i 8. vojvodanska brigada produžava gonjenje zaostalih neprijateljskih delova, približava se neprijateljskom mostobranu severno od Osijeka i sve više smanjuje i sužava njegovu osnovicu. Savlađujući teško prohodni močvarni i poplavljeni teren južno od Bilja i Kopačeva, njeni bataljoni izbijaju takođe na levu obalu Drave i time potpuno blokiraju osječki mostobran i Osijek sa severa.

Neprijatelj je iskoristio sve pogodnosti pošumljenog, podvodnog i mnogobrojnim kanalima ispresecanog zemljišta za odbranu mostobrana. Malobrojne prilaze i nepoplavljena ostrvca zaprečio je gustom mrežom minskih polja. Efikasnom i pripremljenom artiljerijskom i minobacačkom vatrom iz Osijeka i sa desne obale nanosio je sve veće gubitke našim jedinicama, koje su savlađivale sve ove prepreke teško, ali uporno otimala deo po deo njegovog mostobrana. Pred kraj 29. novembra, Nemci su na levoj obali držali još samo jednu usku traku između Podravlja i Tvrđavice, široku oko 4 km i duboku 1—1,5 km. Iako fizički iscrpeni i osetno proredeni u prethodnim borbama, bataljoni 8. brigade spremali su se za poslednji juriš na neprijateljski mostobran kako bi osvojili u to vreme još čitave mostove pre-

ko Drave. Trenutak je bio povoljan. Poljuljani morali su panika, koja je zahvatila razbijene delove 13. SS „Handžar“ divizije i kvislinške formacije, preneti su i na braniocce mostobrana, čak i na ceo neprijateljski garnizon u Osijeku. Tako se iz izveštaja Glavnog ravnateljstva za javni red i sigurnost NDH od 30. novembra 1944. godine, saznaje sledeće:

„Nemački zapovednik posade dopukovnik Gebauer htio je napustiti sa vojskom Osijek, ali su ga spriječili Veliki župan i general Štefan. Zbog ovakovog položaja dao sam plašljivim službenicima dopust od 10 dana, da se za vrijeme krize na frontu kod Osijeka sklone i ne prave paniku. Osijek će Nijemci pokušati braniti. Topovska djelatnost je pojačana. Uzletišta je očišćeno od mina te na njega dolazi 50 zrakoplova...“¹

Predviđajući ovakav razvoj situacije, Ustaško zapovedništvo u Osijeku još 13. novembra, dakle, svega nekoliko dana od početka forsiranja Dunava, izdalo je saopštenje svim svojim javnim i službenim organima, kao i privrednim preduzećima u Osijeku, da se pripremi evakuacija, da onesposobe sva industrijska preduzeća za dalji rad u slučaju napuštanja mesta.² Po ovoj naredbi je bilo postupljeno, pa se time objašnjava i miniranje aerodroma kod Osijeka, preseljenje vojno-pozadinskih ustanova u Slavonski Brod i miniranje mostova na Dravi i pripreme za evakuaciju i napuštanje Osijeka.

Da su Nemci, a pre svega Komanda Jugoistoka i njoj potčinjena komanda 2. oklopne armije, u to vreme ozbiljno razmišljali o napuštanju Osijeka, čak i o pomeranju Sremskog fronta na istočne padine slavonskih planina, može se lako utvrditi iz operativne dokumentacije ovih komandi. Maršal fon Vajks je čak u tom smislu uputio memorandum Hitleru preko general-pukovnika Jodla i Vrhovne komande oružanih snaga (OKW), u kojem iznosi svoje procene i predlaže pomeranje Sremskog fronta, odnosno 34. nemačkog korpusa unazad, jer, u protivnom, pretil opasnost od udara u bok i pozadinu

¹ Vid. A VII, k. 153/B/I, reg. br. 54/4-1.

² Isto, k. 140, reg. br. 1/13-1.

njegovih snaga sa severa.¹ General-pukovnik Jodl zadržao je memorandum maršala fon Vajksa sve do 28. novembra i sačekao dalji razvoj situacije u Baranji; zatim je preko generala Vintera obavestio maršala fon Vajksa da „Komanda Jugoistoka treba, pre svega, da izvrši svoj dosadašnji zadatak i sve raspoložive snage iz zone Grupe armija „E” prebaci 2. oklopnoj armiji...”²

O tome kako je došlo do neslaganja i različite procene situacije i daljeg događaja, šta je na to uticalo i ko je bio u pravu, da li Komanda Jugoistoka ili načelnik Vrhovne komande oružanih snaga, videćemo kasnije.

Ostaje činjenica da je u trenutku izbijanja 8. vojvodanske brigade na severne prilaze Osijeku, nemačko komandovanje u Baranji, odnosno komanda 2. oklopne armije i komanda maršala fon Vajksa još ozbiljno pomišljala na potrebu i mogućnost „pomeranja unazad” svojih isturenih snaga u Sremu (prema tome, i na evakuaciju Osijeka). Ono, naime, u tom trenutku nije nalazilo drugo rešenje da obezbedi svoj otkriveni bok na Dunavu i Dravi u slučaju „da Rusi krenu preko Drave”. Armijska grupa generala Lera bila je još daleko, snage 34. armijskog korpusa u Sremu razvučene i nedovoljne da se suprotstave jednoj ozbiljnijoj ofanzivi; 68. armijski korpus u Baranji razbijen, a pomoći niotkuda... Situacija je izgledala bezizlazna... Međutim, Vrhovna komanda nemačkih oružanih snaga mislila je drugačije...

Situacija je bila zrela ne samo za likvidiranje ostavljenog nemačkog mostobrana kod Osijeka nego i za to da se i „na leđima razbijenog neprijatelja” zauzmu mostovi na Dravi, pa i sam Osijek.

Svako oklevanje išlo je u prilog neprijatelja. To će osetiti naročito borei 51. vojvodanske divizije, pa i celog 12. i 1. proletenskog korpusa desetak dana kasnije.

Umesto da pregrupiše svoje bataljone, koji su prišli mostobranu, i preduzme opšti napad da bi ga likvidirao, komandant 8. vojvodanske brigade naređuje 3. i 4. bataljonu, koji su bili u kontaktu sa neprijateljem, da

¹ Memorandum maršala fon Vajksa pominje se u operativnom dnevniku Komande Jugoistoka pod. Oper. br. 0340/44, od 25. XI 1944.

² Vid. A VII, NAV, NT. 311, f. 191, str. 453, 459, i 476—478.

se utvrde na dostignutom položaju i „blokiraju Osijek (odnosno mostobran ispred njega — prim. N. B.) i ne dozvole neprijatelju da prede Dravu na odseku Topolik-pustara—ušće Drave u Dunav”.¹

Puna tri dana ostala je 8. brigada, odnosno njena dva bataljona, na ovim položajima pod udarom jake artiljerijske i minobacačke vatre iz Osijeka i sa mostobrana. Tek 1. decembra u zoru, njen 3. bataljon u snažnom naletu zauzima Tvrdavicu, a u toku dana i Podravlje, i time likvidira ostavljeni nemački mostobran. Neprijatelj se povlači u Osijek i za sobom ruši mostove.² Vreme je sada postalo njegov saveznik. Predah od nekoliko dana dobro mu je došao da sredi i prikupi delove, koji su se povukli u Osijek, da privuče nova pojačanja i učvrsti odbranu na desnoj obali Drave. Iz Grupe armija „E” skinuta je sa „Drinskog fronta”, pored kompletne 1. brdske, i 11. vazduhoplovno-pešadijska divizija i usiljenim maršem upućena na ovaj sektor. U Slavonskom Brodu se već prikupljala 104. nemačka pešadijska divizija, a uskoro će na desnu obalu Drave izbiti i druge jedinice 91. armijskog korpusa.

Potencirajući pitanje u vezi sa oklevanjem naših jedinica da što pre likvidiraju mostobran kod Osijeka i da forsiraju Dravu, dok još nije bila posednuta, nismo imali nameru da za to okrivljujemo rukovodstvo naših jedinica, koje je u tom trenutku još bilo operativno potčinjeno štabovima 75. i 64. sovjetskog streljačkog korpusa, odnosno komandi 57. armije pa je bilo dužno da deluje u skladu sa njihovim operativnim planovima i ciljevima. Najmanje za to možemo „okrivljavati” ko-

¹ Arhiv VII, k. 1395, reg. br. 24-1/2.

² Osmu brigadu je toga dana imala jednog poginulog i dva ranjena borca. U napadu na utvrđeno mesto Tvrdavica istakao se komandir mitraljeskog odeljenja Đorđe Pantelić Spahija, koji je svojim mitraljezom omogućio borcima 3. bataljona da, tako reći, bez gubitaka upadnu u ovo naselje. Isto tako se istakao i kurir Miloš Rakić iz Aradca, koji je ranjen izvršio postavljeno naređenje, zatim komesar Prateće čete Svetislav Timotijević Džek; drugarica sa nadimkom Čerčil i dr. Tu je teško ranjen i komandir čete 4. bataljona, Steva Sudarević Gestapovac. Izvlačeći Stevu, poginula je i bolničarka Julkica. Napad 8. brigade podržavao je jedan divizion „kačuša”. Da bi savladale minska polja, pojedine čete su u toku napada pred sobom gonile stada ovaca.

mandanta 8. vojvodanske brigade, čija je jedinica besprekorno i uspešno izvršila postavljeni borbeni zadatak, ispoljivši pri tom masovni heroizam, samoinicijativu i visok borbeni moral, kao, uostalom, i sve naše jedinice u ovoj velikoj bici. Komandant 8. vojvodanske jednostavno nije imao naredenje da postupi drugačije, kako i sam danas izjavljuje. Iz operativne dokumentacije vidi se da je upravo tako i trebalo da postupi.

Po izbijanju na Dravu, 51. divizija dobila je zadatak da posedne njenu levu obalu i time obezbedi levi bok sovjetskih jedinica, koje su nezadrživo napredovale dalje prema Nađkanjiži i Blatnom jezeru. Posedajući levu obalu Drave od jugoslovensko-madarske granice do njenog ušća u Dunav, naša divizija je, u stvari, preuzela dotadašnji zadatak 74. streljačke divizije i omogućila joj da ude u sastav svoga korpusa, koji je produžio napred. Sličnu ulogu je kasnije u daljem napredovanju kroz Madarsku dobila i 16. vojvodanska divizija, smenivši 236. sovjetsku diviziju. U jednoj takvoj operaciji i situaciji, koja se brzo menja i razvija, u situaciji kad iznenadni udar u bok jedinica koje dalje nastupaju, može dovesti u pitanje i celu operaciju, svaki rizik i dejstvo sa neizvesnim rezultatom mogu izazvati nesagledive posledice. Drugačije bi se, verovatno, moglo danas diskutovati o tom „oklevanju” naših jedinica da predu Dravu da je i sovjetski operativni cilj i nastupajući klin završavao negde u Jugoslaviji i na jugoistočnom ratištu.

„... RUSI NEĆE PREKO DRAVE! ...”

Pad Mohača i prodor 4. gardijske armije u pravcu severa i severozapada, a 6. gardijskog korpusa i 32. motomehanizovane brigade u pravcu Pečuja,¹ konačno su rešili pitanje koje je dugo mučilo maršala fon Vajksa, njegov štab i njemu potčinjene komande — kuda je

¹ U svojim izveštajima Nemei 32. sovjetsku motomehanizovanu brigadu još identifikuju kao 5. motomehanizovanu, iako je ona u međuvremenu preimenovana, u 32. motomehanizovanu brigadu (Zaharov, str. 652, cit. delo).

usmeren glavni udar i koji je pravi operativno-strategijski cilj sovjetske ofanzive u Baranji i južnoj Mađarskoj. Sve dotle njegovi izviđački i obavestajni organi uporno su nastojali da pronadu rejone koncentracije, da saznaju kuda su usmerene i gde će biti upotrebljene operativne i motomehanizovane rezerve Trećeg ukrajinskog fronta. Sve dotle njegovi operativni izveštaji bili su puni nagadanja i pretpostavki. Sve do 26. novembra Komanda Jugoistoka je neprekidno zahtevala od Vrhovne komande oružanih snaga pojačanje u oklopnim i brzopokretnim jedinicama, padobrancima, oklopnim lovcima i sl. Sve do tog dana maršal fon Vajks je upozoravao Vrhovnu komandu na posledice koje mogu nastati za Komandu Jugoistoka, za isturenog Kiblera, za Milerov korpus i za trupe generala Lera zapetljane u teškim borbama sa „Titovim bandama“ — ukoliko Rusi, posle Batine, krenu preko Drave. Sada je čak bio zahvalan generalu Vinteru i general-pukovniku Jodlu, što nisu predali fireru njegov memorandum od 25. novembra 1944, u kojem daje pogrešne procene i predlaže svoja rešenja nastale krize i njenih eventualnih posledica po Jugoslovensko ratište. Sada je mogao da predahne jer, „Rusi neće preko Drave!“ — kako se konstatuje u operativnoj dokumentaciji Komande Jugoistoka.

Ova rečenica i zaključak izazvali su olakšanje. Ovaj zakasneli zaključak štaba maršala fon Vajksa nije, naravno, dobio aplauz i priznanje Vrhovne komande. Naprotiv! On je okrnjio njegovu reputaciju proslavljenog vojskovođe i firerovog miljenika i dodao još jedan minus njegovoj komandi, a posebno njegovim operativnim i obavestajnim organima. Posledice neuspeha u beogradskoj i batinskoj operaciji on će osetiti nešto kasnije, kada će položaj „komandanta Balkana“ morati da preda jednom od svojih potčinjenih — generalu Leru. Hitler mu do kraja rata neće oprostiti njegova nastojanja da se Grupa armija „E“ ranije povuče iz Grčke, zatim oponiranja i pokušaje da dokaže kako je odluka o „odbrani istočnih granica Nezavisne Države Hrvatske — kao teritorije Rajha“ nerealna, teško ostvarljiva i necelishodna za razvučene nemačke snage. Isto onako kao što mu nije oprostio ni njegovo zalaganje da se opkoljena 6. nemačka armija povuče iz Staljingrada. Tada je bio po-

vučen sa Istočnog fronta, a onda prebačen na Balkan i jugoistočno ratište, da bi u tom uzavrelom osinjaku završio svoju karijeru. Njegovi protivnici u Vrhovnoj komandi oružanih snaga su koristili svaki neuspeh da ga ocrne pred firerom. Sada su imali još jedan adut u rukama. Njegov memorandum od 25. novembra.

Tri dana kasnije u jednom podužem telefonskom razgovoru između načelnika štaba generala Gildenfelda i generala Vintera iz OKW, održali su Komandi Jugostoka lekciju o tome kako treba sopstvenim snagama i, pre svega, snagama Grupe armija „E” rešiti krizu severno od Drave.

General Vinter nije propustio priliku da mu i ovoga puta skrene pažnju na to da je ponovo odbijen predlog o prepotčinjavanju Komande Jugostoka, odnosno Grupe armija „F” — Vrhovnoj komandi oružanih snaga (OKW). „Načelnik Generalštaba” — kako reče Vinter — „odbio je ovaj predlog jer misli da će Rusi svoj prodor usmeriti u severnom pravcu radi izolovanja Grupe armija Jug. Stoga neće doći u pitanje izmena dosadašnje organizacije komandovanja pridodatim i potčinjenim jedinicama Grupe armija „F”.”¹ Drugim rečima, Vinter je iskoristio i ovu priliku da mu stavi do znanja da je još pod njihovom komandom i da je njegova procena o cilju sovjetske ofanzive u Madarskoj drugačija od njihove.

Posle svega maršalu fon Wajksu nije preostalo ništa drugo nego da se sam snalazi kako zna i ume. Situacija je bila ipak nešto jasnija u Komandi Jugostoka, kako se njemu činilo, jer je od svojih obaveštajnih organa dobio podatak (koji je bio pogrešan, N. B.) da se i 68. sovjetski korpus prebacuje u Bačku.

Trebalo je — mislio je on — izdržati još malo dok ne stigne 71. pešadijska divizija, koja je popunjena i odmorna. Komanda 22. korpusa javila mu se iz Zenice. Ona treba da preuzme ovaj sektor fronta, sa 1. brdskom i 71. divizijom da ga stabilizuje i zaustavi ruski prodor kod Pečuja. Treba ih samo upotrebiti skupno, a ne po

¹ A VII, NAV, NT. 301 (f. 191), str. 476—480. prevoda.

delovima, kao do sada. Felmiju treba skratiti front i što pre izvući njegovo desno krilo, koje je, posle sovjetskog prodora zapadno od Udvara, ugroženo. Mostobran kod Osijeka mora se zadržati što duže radi vezivanja protivničkih snaga i ostavljanja mogućnosti za protivudar u bok i pozadinu Trećeg ukrajinskog fronta.

Bili su to odlomci operativnih izveštaja i telefonskih razgovora iz tih dana između Komande Jugoistoka, komande 2. oklopne armije i štaba 68. armijskog korpusa.

Proboj kod Sederkenja i preko „Vilanj-položaja”, kada još nisu bili posednuti, iskorišćeni i pripremljeni za odbranu, bio je novi znak za uzbunu u štabu 2. oklopne armije i Komande Jugoistoka.

Odmah po uvođenju u borbu, 32. motomehanizovana brigada pukovnika Zavjalova prešla je liniju pešadije kod Nađarada i uz pomoć prednjih odreda 6. gardijskog korpusa i jurišne avijacije nezadrživo je prodirala napred. U toku noći zauzela je važnu saobraćajnu raskrnicu Nemet Bolj a odmah zatim i Sederkenj. Prepuštivši pristiglim delovima 6. gardijskog korpusa da likvidiraju iznenadene i zbunjene posade na severnom krilu „Vilanj-položaja”, tenkisti 32. motomehanizovane brigade su produžili napred i 29. novembra izbili na istočne prilaze Pečuju. Neobaveštene o situaciji kod Pečuja, prethodnice ostataka Branderburške divizije, koja je u međuvremenu skinuta sa južnog dela fronta, naletele su na prednji odred 10. gardijske divizije i 32. motomehanizovane brigade. Posle kraće susretne borbe branderburžani su bili prinudeni da se povuku i postave za odbranu južno od Pečuja. Slično je bilo i sa prethodnicom 71. pešadijske divizije istočno od Pečuja. I ona se u neredu morala povući u Pečuj, kuda je već pristizala glavnina ove divizije, dovedena sa italijanskog fronta.

Felmijevi predlozi da se njegove jedinice blagovremeno povuku sa istoka na zapad i da se na uzastopnim i unapred pripremljenim linijama odbrane, posebno na „Vilanj-položajima”, zaustavi dalje napredovanje naših i sovjetskih snaga — ostajali su kao glas vapijućeg u

pustinji. Komanda Jugoistoka i štab 2. oklopne armije kategorički su odbijali ove predloge, pretili drastičnim merama i sve do 27. novembra naređivali Felmiju da po svaku cenu zadrži liniju: Duboševica—Popovac—Karanac—Lug—Vardarac—Kopačevo, koja je u to vreme bila probijena na više mesta. Teško prikupljene i na brzinu dopremljene bataljone sa ostalih sektora fronta oni su i dalje uporno ubacivali u stvorene breše kod Udvara, Popovca, Karanca i Grabovca. I tu ih gubili... Jedini predlog generala Felmija, koji su prihvatili, ali sa velikim zakašnjenjem kada se već ništa nije moglo popraviti, bio je predlog da se snage 68. korpusa pomere sa južnog na severno krilo fronta. Bio je to uzaludni pokušaj da se zatvori opasna breša nastala na spoju između 31. SS „Lombard” i 44. pešadijske „Hoh und Dojčmajster” divizije. Tamo su upućeni preostali delovi Branderburške divizije, novoprispeli delovi 1. brdske i 117. divizije. Situaciju 31. SS „Lombard” divizije tada više ništa nije moglo popraviti, jer su „ruski tenkovi već protutnjali prema Pečuju.” Medutim, i ova odluka „maršalu nije lako pala”.¹ On se, očigledno, više nego za sudbinu Budimpešte plašio za svoje sve izduženije i ogoljeno levo krilo duž Dunava i Drave, koje nije imao čime da pokrije i brani u slučaju našeg zaokreta prema jugu. On je u to vreme i dalje uporno tražio i, na kraju, kao što ćemo videti, izdejstvovao da se povuče nova linija razgraničenja između njega i Frajsnera na Dravi, i da se jednom oslobodi ove dvadesetodnevnne more oko Batine i severno od Drave. U tome mu je pomogao stari i lični prijatelj Guderijan, načelnik Vrhovne komande kopnene vojske. Guderijan mu, doduše, nije mogao pomoći kod Hitlera, kod kojega se, pod uticajem Jodla i OKW, sve više formiralo mišljenje da je Vajks „umoran i da više nije dorastao zadatku i situaciji na jugoistočnom ratištu”. Uostalom, posle neuspeha na Istočnom frontu ni Guderijan nije ništa bolje stajao kod Hitlera. Ono što je u tom trenutku mogao učiniti za svog starog prijatelja bilo je to da konačno ubedi OKW i generala Jodla u potrebu povlačenja nove linije razgra-

¹ A VII, NAV, NT. 301, f. 191, str. 471. prevoda.

ničenja između Komande Jugoistoka i Komande grupe armija Jug. Naravno, ovoga puta u korist maršala fon Vajksa. To rešenje i njegove sve ubedljivije razloge morali su da prihvate i general Frajsner, i general Jodl, i general Vinter. Tako se desilo da je svega nekoliko dana posle proširenja fronta do Baje, maršalu fon Vajksu najzad front smanjen i linija razgraničenja povučena na Dravu.